

Sosiologien og det sivile samfunn

Hvorfor trenger vi public sosiologi?

Ole C. Glad

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Universitetet i Oslo

Våren 2010

Sammendrag

I denne oppgaven diskuterer jeg sosiologiens rolle i samfunnet, med utgangspunkt i public sosiologi. Begrepet "Public sociology" er introdusert av sosiologen Michael Burawoy (2004), som en betegnelse på sosiologi orientert mot oppbyggende dialog med det sivile samfunn. Debatten om public sosiologi, med bidragsytere fra forskningsmiljøer både i og utenfor USA, har vist at det er stor interesse for en slik orientering og at begrepet public sosiologi har gjort det mulig for mange sosiologer å sette ord på det de opplever som en lenge praktisert, men ofte underkjent form for sosiologisk engasjement. Burawoy har imidlertid også fått kritikk for å blande politikk og fag og for å være uklar, med hensyn til hva public sosiologi egentlig går ut på. Selv legger han ikke skjul på at public sosiologi som prosjekt, for hans del, startet som en reaksjon på sosiologiens beskjedne rolle som kritiker av den samfunnspolitiske situasjonen i USA i tiden rundt invasjonen av Irak, med ressurssterke politiske og økonomiske aktører i føringen, storsatsing på det militære og tilsvarende lite satsing på utenrikspolitisk diplomati, samt lite fokus på å finne reelle løsninger på sosiale problemer i samfunnet; kort sagt en utilfredshet over å se et fag, som fra starten av har vært et refleksivt og samfunnskritisk prosjekt, overleve hovedsakelig under instrumentelt orienterte forskningsprogrammer – i liten grad preget av sitt opprinnelige samfunnsengasjement.

Jeg argumenterer i oppgaven for public sosiologi, men går lenger enn Burawoy når det gjelder å gi begrepet en konkret teoretisk forankring. På den måten søker jeg å rydde eventuelle uklarheter og misforståelser om public sosiologi av veien. Til å begynne med redegjør jeg for Burawoys sosiologimodell, som foruten public sosiologi består av *profesjonell*-, *kritisk*- og *policy*-sosiologi, sammenlikner den med liknende konsepter, og gir en vitenskapsteoretisk begrunnelse for hvorfor jeg mener modellen gir mening.

Deretter stiller jeg public sosiologi opp mot en annen teoretisk nyvinning, som har kommet frem parallelt med public sosiologi, nemlig *analytisk sosiologi*. Fordi analytisk sosiologi representerer fornyelse og utvikling innefor en fagtradisjon der argumentasjonen kan se ut til å gå i motsatt retning av public sosiologi, har jeg valgt å sammenlikne de to teoretiske fenomenene. Teoriene kan sies å inneholde konkurrerende definisjoner av hva som bør være sosiologiens kjerneoppgaver. Poenget med

sammenlikningen er å få frem den faglige og samfunnsmessige verdien av å kombinere forskjellige teorier og perspektiver.

Ved å ta i bruk Habermas og teorien om kommunikativ handling, gir jeg deretter public sosiologi en konkret teoretisk og normativ forankring. Det åpner for en demokratiteoretisk begrunnelse, med svar på hvorfor sosiologi bør være orientert mot sivilsamfunnet og en diskuterende offentlighet.

I siste del av oppgaven er fruktbarheten av å tenke i retning public sosiologi søkt illustrert ved hjelp av noen eksempler fra norsk sosiologi. Her trekker jeg frem Arbeiderkollektivet som et eksempel på forskning og teoriutvikling fra en vital epoke innen norsk sosiologi. Med Arbeiderkollektivet som case forsøker jeg å få frem hvordan sivilsamfunnet som selvstendig komponent i samfunnet, ved siden av stat og marked, fikk betydning for sosiologiens problemorientering og retning på 1950-, 1960- og 1970-tallet. Dette sammenliknes med hvor sosiologifaget kan sies å stå i dag. Oppmerksomheten er rettet mot spenningsforholdet mellom sosiologi som kritisk opposisjonelt prosjekt og sosiologi som styringsprogram for statlige organer. Det overordnede målet med oppgaven er å få frem argumenter for et sterkere bånd mellom sosiologien og det sivile samfunn.

Forord

Til dette prosjektet har jeg fått mye hjelp. Takk til veileder Gunnar C. Aakvaag for uvurderlig hjelp med oppgaven. Takk til Ragnvald Kalleberg for nyttige innspill underveis.

Takk til Diana for hjelpen med det datatekniske, med arbeidet for å finne artikler om public sosiologi, for hjelpen med å utvikle problemstillingen og for tålmodigheten, støtten og omsorgen. Takk til venner og familie, til Sara og Pere, til Solfrid - og til Mor og Jan for husvære og trivelig selskap under skriveoppholdene i Norge.

Ole C. Glad, Bærum 18. juni 2010

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	III
Forord	V
1 Innledning	1
Bakgrunn	1
Sosiologien og samfunnet.....	2
Problemstilling	5
Oppgavens videre gang	5
2 Hva er public sosiologi?	8
Begrepet public sosiologi	9
Burawoys sosiologimodell	11
Profesjonell sosiologi	12
Policy-sosiologi	14
Kritisk sosiologi.....	15
Public sosiologi	16
Forskjellige modeller av sosiologifaget.....	19
Kort oppsummering	20
3 Public sosiologi versus Analytisk sosiologi.....	22
Analytisk sosiologi	23
Mekanisembasert forklaringsteori	25
Et gjennomarbeidet, reformert og tydelig teoretisk program	27
Forbedret bruk av empiri	29
Vi trenger mekanisembasert forklaringsteori	31
Betydningen av annen sosiologisk teori	32
Å se forbi modellene.....	36
Normativ retning for analytisk sosiologi	37
Kort oppsummering	40
4 Det normative grunnlaget for public sosiologi.....	43
Hvorfor Habermas?	45
Teorien om de erkjennelsesledende interesser	46
Formalpragmatikken.....	47
Kommunikativ handling og deliberativt demokrati	51
Det demokratiske maktkretsløpet	53
Idealene og realiteter	56
Nettopp det public sosiologi trenger.....	59
Kort oppsummering	61
5 Fra kritisk teori til kritisk praksis	63
<i>Arbeiderkollektivet</i>	64
Kollektivteorien som forklaringsteori	66
Popularisering	68
Konsulent for en mangesidig offentlighet	70
Antydning til en normativ standard hos Lysgaard	73
Lysgaard og Habermas	76
Instrumentell og refleksiv sosiologi i norsk sammenheng	81

Opposisjonssosiologi	84
Positivismekritikk.....	85
Styrings sosiologi	87
Kort oppsummering	88
6. Avslutning	90
Hva er public sosiologi?	90
Hvorfor er public sosiologi viktig?.....	91
Hvordan ble public sosiologis normative orientering begrunnet?.....	92
Hvordan ser public sosiologi ut i praksis?.....	93
Ved veis ende.....	94
Litteraturliste:.....	96

1 Innledning

Bakgrunn

Den Amerikanske sosiologiforeningens (ASA)¹ avgjørelse om å ta formell stilling til USAs invasjon i Irak, 2003, skulle vise seg å bli starten på en mer omfattende debatt om sosiologiens rolle i samfunnet. Motstand mot at foreningen skulle involvere seg den ene eller andre retningen i Irak-spørsmålet, kom fra sosiologer som var bekymret for at sosiologiens omdømme, som seriøs og uavhengig kunnskapsinstitusjon i samfunnet, på lengre sikt ville kunne bli svekket av at sosiologenes fremste medlemsorganisasjon ble assosiert med det de oppfattet var en politisk markering². Diskusjonen fortsatte med fornyet styrke da sosiologen Michael Burawoy, i sin tale som påtroppende president i ASA i 2004, tok til orde for "Public Sociology".³ Talen inneholdt et forsvar for normativ sosiologi og en faglig begrunnet oppfordring til å gjøre sosiologien mer kjent og mer virksom for offentligheten og det sivile samfunn. I tillegg til å fremheve betydningen av at sosiologer i rollen som offentlig intellektuelle gjør sosiologi forståelig for folk utenfor faget, la Burawoy frem argumenter for at sosiologer også må være i en mer permanent og samfunnsengasjert dialog med sivilsamfunnet.

Etter dette har Burawoy fått kritikk for å blande politikk og fag og for å være uklar med hensyn til hva han egentlig har tatt til orde for. Debatten om public sosiologi, med bidragsyttere fra forskningsmiljøer både i og utenfor USA, har imidlertid vist at det er stor interesse for Burawoys ideer og at begrepet public sosiologi gjør det mulig for mange sosiologer å sette ord på det de opplever som en lenge praktisert, men ofte underkjent form for sosiologisk engasjement. Burawoy legger ikke skjul på at public sosiologi som prosjekt, for hans del, startet som en reaksjon på sosiologiens beskjedne rolle som kritiker av den samfunnspolitiske situasjonen i USA, med ressurssterke politiske og økonomiske aktører i føringen, storsatsing på det militære og tilsvarende lite satsing på utenrikspolitisk diplomati, samt lite fokus på å finne reelle løsninger på sosiale problemer i samfunnet; kort sagt en utilfredshet over å se et fag, som fra starten av har vært et refleksivt og samfunnskritisk prosjekt, overleve hovedsakelig under

---

¹ The American Sociological Association.

² Resultatet av stemmegivningen i Irak-spørsmålet ble at flertallet av medlemmene i foreningen var imot USAs invasjon i Irak. Dette ble foreningens offisielle standpunkt.

³ Denne opptakten beskrives av flere, blant annet Elliott & Williams (2008).

instrumentelt orienterte forskningsprogrammer – i liten grad preget av sitt opprinnelige engasjement.

Burawoys oppfordring om å tenke i retning public sosiologi kan gjenkjennes på tvers av kritiske teorier i faget. Han forsøker imidlertid å omgå kontroverser og kjente debatter, eller, som han sier; han deltar i en klassifiseringskrig.⁴ Det vil si, debattene er der, for eksempel om bruken av kvantitative fremfor kvalitative data, om positivistiske kontra fortolkende metodologier, om forholdet mellom mikro og makro, teori og empiri osv., og danner et urolig bakteppe for argumentasjonen han forsøker å føre. Men Burawoy lanserer nye begreper med et ønske om å rydde vei for nye vinklinger som kan ta diskusjonen om sosiologifaget videre. Det at han lar velkjente debatter ligge til fordel for en ny vinkling, har imidlertid sin pris. Ved bevisst ikke å velge side i polariserte debatter, blir han vanskelig å plassere. Dette er nok noe av årsaken til at public sosiologi blir misforstått og oppfattet som uklar. Burawoy ønsker imidlertid ikke å la seg fange. Han opererer med et inkluderende begrepsapparat som gir plass til sosiologiens forskjellige teoretiske tradisjoner og som samtidig gjør det mulig å være tydelig på argumentasjonen for public sosiologi. Før redegjør mer konkret for hvordan jeg vil argumentere for public sosiologi, skal jeg si litt om hvorfor jeg mener at diskusjonen er viktig.

Sosiologien og samfunnet

Sosiologifaget består av forskjellige praksiser og forskjellige teoretiske tradisjoner, fra verdinøytral sosiologi til normative og samfunnskritiske tolkninger, og med andre ord en orientering mot både det å finne svaret på hva som *er* og hva som *bør* være. I tillegg strekker sosiologien seg fra nærmest teorifri empiri til nærmest empirifri teori⁵. Innenfor faget oppfattes denne dybden og denne bredden *både* som en uheldig faglig fragmentering *og* som en ressurs. Denne oppgaven er et resultat av den sistnevnte oppfatningen og påstanden om at sosiologien ikke bare tåler trykket av sin bredde, men at pluralisme og en praksis med overveid utvelgelse og kombinasjon av forskjellige teorier og metoder er viktig for sosiologiens dekningsgrad (evne til å fange opp, begrepsfeste og tydeliggjøre sosiale forhold i samfunnet) og samfunnsmessige betydning (evne til å se disse forholdene i helhetlig og normativt perspektiv). Hvorvidt

---

⁴ Burawoy (2005:11) har hentet begrepet hos Pierre Bourdieu.

⁵ Kan legges ut som et kontinuum der sosiologisk teori er klassifisert etter grad av generalisering fra empiri (Aakvaag 2008:15).

vi ved siden av å være opptatt av å finne svar på hva som *er*, også skal beskjeftige oss med spørsmål om hva som *bør* være, er et klassisk tema i sosiologi og samfunnsvitenskap. Hva utgangspunktet skal være, eller hvor tyngdepunktet skal ligge, er det ulike oppfatninger om. Generelt sett ser man imidlertid tegn til en økende bevissthet rundt det å innreflektere normative spørsmål i samfunnsvitenskapene (Malnes 2008). Innenfor sosiologifaget er det likevel stor uenighet om hva som bør være fagets kjerneoppgaver, da ofte med referanse til hva som kan utledes av tidligere tiders sosiologiforståelse, nærmere bestemt fra sosiologiens klassikere. Her henter tilsynelatende motstridende retninger ammunition til debatten. Så la meg først gå dit og relatere temaet til tre fremtredende navn: Marx, Weber og Durkheim.

Hos Karl Marx ble samfunnsvitenskapens rolle ikke bare likestilt med det å avsløre hva som var samfunnets realiteter, men også å kritisere disse realitetene og utarbeide en teori om hvordan et bedre samfunn skulle se ut. For Marx ble teorien om hvordan forvandlingen til et mer rettferdig samfunn skulle skje, riktignok sett på som en uunngåelig utvikling: "Borgerskapets undergang og proletariatets seier er like uunngåelige" (Marx 1992:24). Revolusjon kunne riktignok fremskyndes, ved å starte bevisstgjøringsprosessen blant arbeiderne om deres undertrykte situasjon og samling om det felles mål maktovertagelsen var. Slik ble rollen samfunnsviteren hadde, av Marx, tillagt oppgaven med å åpne folkets øyne for de urettferdige og uverdige forholdene de levde under. Men omveltningen var altså ikke et forslag til hvilken vei samfunnet skulle gå, de ble presentert som en forklaring på hva som før eller senere kom til å skje.

Weber delte på sin side ikke Marx' deterministiske syn på samfunnsutviklingen, og var mer nyansert i sitt syn på årsakene til at samfunnet var som det var. Han åpnet for forskjellige tolkninger, men mente at det ikke tilfalt sosiologien å spekulere i store teorier slik Marx hadde gjort. Weber var av den oppfatning at vitenskapen bare kunne spille en beskjeden rolle i påvirkningen av samfunnet. For Weber handlet sosiologien om å forklare sosiale forhold ved å utforske grunnlaget for alle sosiale størrelser, nemlig individers handlinger. Sosiologi måtte orienteres mot empirisk forskning på handling og fortolkning av denne. Webers metodologiske syn på sosiologien tilsa et skille mellom samfunnsforskning og verdidiskusjon (Weber 2000:159-219). Det skulle imidlertid vise seg å bli vanskelig å forklare hvordan moralske og politiske vurderinger skulle holdes atskilt fra samfunnsvitenskapen. Vitenskapen var jo relatert til det som foregikk av diskusjoner i samfunnet og måtte derfor på en eller annen måte reflektere det. Spørsmålet om sosiologiens forhold til verdier måtte avklares. Webers svar var at

sosiologien skulle være *verdirelevant* (Root 1993:34). Verdirelevant ville den være gjennom bevissthet om sin relasjon til samfunnet. Men istedenfor å innarbeide denne forbindelsen som en kritisk orientering i faget, ble det for Weber forstått som den enkelte forskers plikt å holde seg informert om viktige temaer i samfunnet og hvordan disse eventuelt påvirket forskningsfokuset⁶. Sosiologiens rolle i samfunnet var altså å produsere verdirelevant, eller meningsfull, empirisk forskning om sosiale prosesser i samfunnet.

Hos Durkheim finner vi en slags mellomposisjon. Han delte Max Webers syn på forholdet mellom vitenskap og politikk, men knyttet seg samtidig opp mot et sterkt solidaritetsideal som kan sies å ha vært styrende for hans syn på sosiologiens betydning. Her havner Durkheim i selskap med Marx. Durkheim hadde tro på sosiologiens evne til å påvirke samfunnsutviklingen. Prosesser i det moderne, med markedslogikk og individuell orientering mot økt materiell rikdom på bekostning av idealet om fellesskap, truet med å oppløse samfunnet (anomi). Der Marx så revolusjon som løsningen på problemene, var Durkheim isteden opptatt av at moralen og fellesskapstanken måtte styrkes. Durkheim så det som sosiologiens oppgave å utforske sosiale prosesser for å finne ut av hva som kunne gjøres for å bygge opp under moralen og solidaritetsfølelsen i samfunnet (Østerberg 1990:11). Det kritiske kriteriet som Marx satte standarden for, som Durkheim lot smelte sammen med solidaritetsidealet, som ble plassert utenfor sosiologien av Weber, videreutviklet av Franfurterskolen og tatt forbi alle grenser i deler av postmodernismen, har fått en ny form i public sosiologi.

I denne oppgaven argumenterer jeg for at begrepet public sosiologi har en egen verdi. Det jeg forsøker å få frem er at begrepet betegner et innhold som sosiologien allerede har – men som, paradoksalt nok, på forskjellige måter *både* etterspørres og tas for gitt. Ved hjelp av et begrep som public sosiologi, som kan diskuteres og utvikles videre, kan dette bli en posisjon det kan refereres til og tas hensyn til. Tanken bak dette, det som er hensikten med begrepet public sosiologi, er å bidra til å øke sosiologiens betydning på to viktige arenaer, nemlig i det sivile samfunn og i offentligheten. Samtidig vil tydelighet på hva public sosiologi er, som vi skal se i kapittel 2, bidra til å klargjøre andre dimensjoner av sosiologien.

---

⁶ ”Vi lever i en kulturrepøke som har spist av kunnskapens tre, derfor er det vår skjebne å måtte vite at uansett hvor langt vi driver vår utforskning av hendelsene i verden, vil vi ikke kunne lese deres *mening* ut av forskningsresultatene. Denne meningen må vi selv være i stand til å skaffe til veie” (Weber 2000:167).

Problemstilling

Oppgavens hovedproblemstilling er *hvordan vi skal forstå sosiologiens rolle i samfunnet med utgangspunkt i public sosiologi*. Relasjonen mellom sosiologifaget og resten av samfunnet kan forstås på forskjellige måter. Public sosiologi markerer seg med en bevisst orientering mot sivilsamfunnet. Hva innebærer dette?

Oppgaven er lagt opp slik at jeg forsøker å besvare hovedproblemstillingen ved hjelp av fire underspørsmål: 1) *Hva siktes det egentlig til med begrepet public sosiologi?*, 2) *Hvilken betydning kan public sosiologi sies å ha for empirisk forskning og teoriutvikling?*, 3) *Hva er den teoretiske og normative begrunnelsen for public sosiologi?* og 4) *Hvordan ser public sosiologi ut i praksis?* Underspørsmålene er relatert til hvert sitt kapittel i oppgaven. Jeg skal nå si litt mer om hvordan disse kapitlene er lagt opp.

Oppgavens videre gang

I kapittel 2 tar jeg for meg spørsmålet om *hva public sosiologi er*. Det er som sagt knyttet en del tvil til begrepets innhold. Er dette et begrep som setter oss på sporet av hva sosiologien bør handle om eller står vi slik kritikken tilsier konfrontert med et konsept som ikke ordentlig lar seg plassere? Her skal begrepet gis en definisjon og det skal redegjøres for hvordan public sosiologi inngår som komponent i en større sosiologifaglig helhet. Public sosiologi er ikke et alternativ til annen sosiologi, men en dimensjon av sosiologien. Derfor tar jeg for meg Burawoys sosiologimodell og gir en redegjørelse for sosiologiens fire dimensjoner. Foruten public sosiologi, består Burawoy-modellen av dimensjonene *profesjonell-, kritisk- og policy-sosiologi*.

I kapittel 3 skal jeg forsøke å forklare *hvorfor public sosiologi er viktig for sosiologien*. Som sagt er det blandede oppfatninger om hvorvidt mange forskjellige tilnærminger til det sosiale er gunstig for sosiologiens utvikling som fag og posisjon i samfunnet. Public sosiologi skal stilles opp mot en teoretisk nyvinning, som har kommet frem parallelt med public sosiologi, nemlig *analytisk sosiologi*. Fordi analytisk sosiologi er samtidig med public sosiologi og representerer fornyelse og utvikling innefor en fagtradisjon der det argumenteres i det som kan virke som motsatt retning av public sosiologi, har jeg valgt å sammenlikne de to teoretiske fenomenene. Målet er å vise hvordan public sosiologi klarer seg i møte med en konkurrerende definisjon på hva sosiologifaget dypest sett bør handle om. Samtidig opplever jeg at sammenlikningen egner seg til å få frem en viktige kontraster i faget. Under dette spørsmålet er det ikke

bare meningen å fremheve public sosiologi, men også den analytiske sosiologien. Poenget med sammenlikningen er å få frem betydning av samspillet mellom ulike teorier og tilnærminger.

I kapittel 4 skal public sosiologi gis *en normativ begrunnelse*. I egenskap av å være et innlegg for refleksiv og kritisk sosiologi tilhører debatten om public sosiologi en mer generell faglig diskusjon om sosiologiens rolle i samfunnet. Med public sosiologi etterspør Burawoy en sosiologisk praksis med større grad av kritisk orientering. Til det har han levert et konsept som er tydelig kritisk, men som ikke følges opp av en like tydelig teoretisk begrunnelse. En slik begrunnelse blir viktig dersom sosiologifaget skal kunne forsvare sin kritiske orientering. Derfor stiller jeg spørsmålet om det finnes en sosiologisk troverdig begrunnelse for public sosiologis normative orientering. Her knytter jeg public sosiologi opp mot Habermas og teorien om kommunikativ handling. Ved å ta i bruk teorien om kommunikativ handling, skal jeg forsøke å gi public sosiologi en konkret teoretisk og normativ forankring. Det åpner som vi skal se for en demokratiteoretisk begrunnelse for public sosiologi, med forslag til et svar på hvorfor sosiologi bør være orientert mot sivilsamfunnet og en diskuterende offentlighet. Hensikten med å koble public sosiologi og Habermas sammen, er først og fremst å gi en teoretisk begrunnelse for public sosiologis samfunnskritiske orientering, men dette kan også tas opp som et forslag til tolkning av Habermas og hvordan teorien om kommunikativ handling kan brukes på sosiologifaget.

Meningen med kapittel 5 er å vise hvorfor det er fruktbart å operere med et begrep om public sosiologi. Der tar jeg for meg det siste av de fire underspørsmålene nemlig spørsmålet om *hvordan public sosiologi kan fungere i praksis*. Kapitlet har til hensikt å underbygge argumentasjonen fra de foregående kapitlene. Til det har jeg valgt å bruke *Arbeiderkollektivet* av Sverre Lysgaard som eksempel på teori og forskning fra det som gjerne betraktes som en vital epoke innen norsk sosiologi. Ved siden av å være et eksempel mange kjenner til, har sekundærlitteratur bidratt til å gi dette prosjektet et liv som klassiker i norsk samfunnsvitenskapelig sammenheng. Det, ved siden en sosiologifaglig eksempelriksdom og det som må kunne betraktes som et nærmest komplett studium av et sosialt fenomen, gjør at jeg opplever *Arbeiderkollektivet* som et egnet forskningsteoretisk referansepunkt for diskusjonen om public sosiologi. Jeg forsøker å illustrere hvordan vi i Lysgaard-prosjektet finner spor etter forskning som innehar all de kvalitetene jeg opplever definerer dimensjonen public sosiologi. Som eksempel blir derfor *Arbeiderkollektivet* velegnet til å tydeliggjøre hva public sosiologi i

paraksis går ut på. Samtidig ønsker jeg ved hjelp av diskusjonen om public sosiologi å kaste nytt lys på *Arbeiderkollektivet* på en måte som fremhever dens normative og samfunnskritiske sider. Spørsmålet som følger debatten om public sosiologi og som søkes besvart her, er hvordan sivilsamfunnsperspektivet bør virke inn på sosiologiens orientering og omvendt. Med *Arbeiderkollektivet* som case forsøker jeg å få frem hvordan sivilsamfunnet som selvstendig komponent i samfunnet, ved siden av stat og marked, fikk betydning for sosiologiens problemorientering og retning på 1950-, 1960- og 1970-tallet. Norsk sosiologi og det norske samfunn danner et bakteppe for diskusjonen. Oppmerksomheten er rettet mot spenningsforholdet mellom sosiologi som kritisk opposisjonelt prosjekt og sosiologi som styringsprogram for statlige organer.

Kapittel 6 er oppgavens avslutningskapittel. Her skal hovedpunktene i oppgaven oppsummeres: Hvilke svar har jeg gitt på oppgavens fire underspørsmål og hvilken konklusjon gir dette i forhold til hovedproblemstillingen om public sosiologi og sosiologiens rolle i samfunnet?

2 Hva er public sosiologi?

Public sosiologi, som prosjekt, ble for Burawoys del startet i samarbeid med kollegaer ved California University, Berkeley⁷. Flere av de ansatte ved institutt for sosiologi ("department of sociology"), som Burawoy den gang ledet (2000-2002), ønsket å sette et navn på den faglige orienteringen ved instituttet (Burawoy 2008). Å kalle sosiologien ved Berkeley for public sosiologi var i følge Burawoy en kollektiv avgjørelse, noe fagmiljøet kunne enes om fordi mange allerede var faglig engasjert på måter som de opplevde lot seg beskrive av begrepet, nemlig et arbeid som på forskjellige måter var rettet mot det og ta sosiologien ut til et publikum utenfor academia (Burawoy 2008). Da Burawoy så ble valgt til president for Den amerikanske sosiologiforeningen, valgte han å utvikle prosjektet videre. I perioden opp mot presidentskapet tok Burawoy erfaringene fra Berkeley med seg ut til skoler og universiteter rundt omkring i USA. Det som slo ham etter disse besøkene var, foruten at han opplevde en interesse for public sosiologi, at mange sosiologer ved siden av sitt virke som forskere og lærere drev med en form for public sosiologi, men at de ikke skrev om hva de fikk av kunnskap gjennom disse engasjementene, verken i sosiologiske tidsskrifter eller andre steder. Engasjementene hadde de som privatpersoner, som medlemmer av sivilsamfunnet. Jobben som samfunnsforsker og lærer representerte noe annet.

Før Burawoy skrev *For Public Sociology* (2005), som må kunne regnes som hovedteksten om public sosiologi, hadde han vært rundt og diskutert begrepet public sosiologi ved et førtitals forskjellige læresteder i USA, England, Canada, Norge, Taiwan, Libanon og Sør-Afrika (Burawoy 2005:5). På denne måten har Burawoy i fellesskap med andre sosiologer og samfunnsvitere forsøkt å etablere begrepets innhold og plass i en større sosiologifaglig sammenheng. I dette kapitlet skal jeg begynne med å redegjøre for hvordan mangfoldet av public-sosiologiske praksiser kan beskrives i form det Burawoy betegner som to hovedtyper av public sosiologi, nemlig tradisjonell og organisk public sosiologi. Denne sonderingen danner et grunnlag for en samlet forståelse og definisjon av hva public sosiologi går ut på. Deretter skal vi se hvilken relasjon public sosiologi har til andre deler av faget. Oppfatningen er nemlig den, at samspillet med resten av sosiologien blir viktig for å forstå betydningen av public sosiologi. Her skal jeg redegjøre for Burawoys sosiologimodell, som foruten public

---

⁷ Jeg har valgt å beholde det engelske "public" fordi jeg ikke har funnet en norsk oversettelse som jeg synes fungerer godt nok i konstellasjon med *sosiologi*. Ordet betyr *offentlig, alminnelig, sams, felles, offentlighet, allmennhet, publikum* (Berulfsen og Berulfsen 1974).

sosiologi består av profesjonell, kritisk og policy-sosiologi. Tilslutt i kapitlet skal vi se på noen innvendinger mot selve modellen, med en tilhørende og innledende begrunnelse for hvorfor jeg mener den har noe for seg. Men først: Hva er public sosiologi?

Begrepet public sosiologi

Formidling av sosiologi til et ikke-sosiologisk publikum gjennom media⁸, bøker eller tidsskrifter kan forstås som er én del av det public sosiologi er orientert mot. Burawoy kaller dette *tradisjonell* public sosiologi. Når det snakkes om at eksperter bør bli flinkere til å *gjøre forskning mer tilgjengelig for allmennheten*, er det gjerne denne typen formidling det siktes til. Her går informasjonsstrømmen hovedsaklig i en retning, fra sosiologen som fagperson og ut til samfunnsmedlemmene. Dette innebærer både formidling eller spredning av kunnskap og deltagelse i samfunnsdebatter. Sosiologen behøver imidlertid ikke selv være i direkte kontakt med sitt publikum. Typisk for tradisjonell public sosiologi, er at forskeren ikke deltar i diskusjonen over tid, som debattant, men har kommet med innlegg i diskusjonen, eventuelt bidratt til å starte den:

With traditional public sociology the public being addressed are generally invisible in that they cannot be seen, thin in that they do not generate much internal interaction and passive in that they do not constitute a movement or organisation, and they are usually mainstream. The traditional public sociologists instigates debates within or between publics, although he or she might not participate in them (Burawoy 2005:7)⁹.

Det at sosiologer inntar rollen som offentlige intellektuelle og gjør sosiologien tilgjengelig for et større publikum, er kanskje den minst kontroversielle siden av public sosiologi. Selv om det også anføres argumenter mot popularisering av sosiologi, har jeg inntrykk av at det i dag er stor enighet innefor faget om at sosiologi bør være virksom ikke bare gjennom diskusjon blant fagfolk eller i form av orienteringer til samfunnets offentlige og private institusjoner, men også i det offentlige rom og ute i det sivile samfunns forskjellige grupperinger.

---

⁸ Kronikkssidene i norske aviser har blitt en slags institusjon for offentlig og faglig orientert debatt i Norge (Kalleberg 2005:393). I USA finnes en tilsvarende tradisjon, såkalte "op-eds", gjerne plassert i avisen på motsatt side av lederen - derav navnet ("opposite the editorial page"). I likhet med den norske kronikken er dette en tekst der sosiologen argumenterer for et syn eller en sak, mer eller mindre inngående, på en forståelig måte til avisens lesere.

⁹ "Instigates" kan forstås som *fremkaller* på norsk, altså i denne sammenhengen å *fremkalle debatt*.

Den andre typen public sosiologi, som Burawoy kaller *organisk* public sosiologi, peker mot en praksis som nok er noe mer omdiskutert. I organisk public sosiologi legges det mer vekt på gjensidigheten av relasjonen mellom sosiologi og sivilsamfunnet enn det gjøres i tradisjonell public sosiologi. Her siktes til det arbeidet sosiologene gjør når de inngår i dialog med medlemmer av det sivile samfunn. Til forskjell fra den mer tradisjonelle formidlingen av sosiologi, handler organisk public sosiologi i mye større grad om *å være i direkte kontakt med folk i miljøer utenfor sosiologifaget og akademien*. Det kan også her være snakk om formidling av sosiologiske innsikter og deltagelse i debatter og diskusjoner, men med vektlegging av at sosiologien også skal tilføres noe fra denne dialogen; "Between the organic public sociologist and the public is a dialogue, a process of mutual education"(Burawoy 2005:7). Dialogen vektlegges med andre ord som faglig kunnskapsgenererende medium for sosiologien og for sivilsamfunnet. Sosiologiske innsikter brukes til å fange opp og utvikle den lokale kunnskapen som folk nødvendigvis har, men som ikke kommer ordentlig frem. Organisk public sosiologi kan derfor forstås som rettet mot det å få frem kunnskap om hvordan folk opplever sine omgivelser, for eksempel de erfaringene de gjør seg som privatpersoner i møte med offentlige og private institusjoner og hvordan de opplever eller ikke opplever sosial integrasjonen i samfunnet.

På bakgrunn av det som nå er sagt om tradisjonell og organisk public sosiologi, kan public sosiologi samlet sett defineres som: *sosiologi orientert mot deltakelse i offentlig diskusjon og gjensidig kunnskapsberikende dialog med det sivile samfunn*. Der ikke annet er sagt i denne oppgaven, er public sosiologi likestilt med det som kan assosieres med både tradisjonell og organisk public sosiologi. Grunnen til at jeg likevel har valgt å innlede med dette teoretiske skillet, er fordi jeg opplever at de to kategoriene gjør det lettere å forstå hva public sosiologi går ut på. Det som nå står for tur er at jeg ved hjelp av Burawoys sosiologimodell skal forsøke å vise hvordan konseptet public sosiologi kan relateres til andre deler av faget. Det er nemlig ikke meningen at public sosiologi skal være et selvstendig og isolert alternativ til annen sosiologi. Public sosiologi må heller forstås som en integrert del av sosiologien, som verken kan erstatte, eller erstattes av, annen sosiologi. La oss derfor se nærmere på hvordan public sosiologi kan forstås, som del av en større sosiologifaglig helhet.

Burawoys sosiologimodell

Burawoy har forsøkt å unngå debatter om kvalitativ og kvantitativ metode, positivistisk og ikke-positivistisk teori og makro- og mikrotilnærming, ved å stille to spørsmål:

*Kunnskap til hvem? Og Kunnskap til hva?*¹⁰ Spørsmålene kan betraktes som utgangspunktet for *to forskjellige variabler*, nemlig publikumstype og kunnskapstype. Hver variabel er utstyrt med to verdier, det som tilsvarende svaralternativene på de to spørsmålene, henholdsvis et akademisk og et ekstra-akademisk publikum, og instrumentell og refleksiv kunnskap. Til sammen gir dette oss en firefeltstabel, med feltene *profesjonell, kritisk, policy-* og *public* sosiologi (se figur 1).

	Akademisk publikum	Ekstra-akademisk publikum
Instrumentell kunnskap	PROFESJONELL	POLICY
Refleksiv kunnskap	KRITISK	PUBLIC

Figur 1. Oversikt over sosiologiens fire dimensjoner (Burawoy 2005).

Dersom vi tar for oss den første variabelen, om hvem sosiologien er rettet mot, kan vi skille mellom sosiologi som er i *kommunikasjon innad*, mellom sosiologer, forstått som kunnskap til et akademisk publikum og sosiologi som er i kommunikasjon utad, til folk utenfor faget, forstått som kunnskap til et ekstra-akademisk publikum.

Innenfor sosiologien kan vi, som jeg var inne på i innledningen, snakke om at en tilstrebet verdinøytral (er)vinkling og en verdiorientert (bør)vinkling lever side om side. Den andre variabelen, som sier noe om hva slags kunnskap sosiologi består av, finner vi

¹⁰ "Knowledge for whom?" og "Knowledge for what" (Burawoy 2005:10).

representasjonene av disse to vinklingene i de to kunnskapstypene som er henholdsvis *instrumentell* og *refleksiv* kunnskap. Med instrumentell kunnskap siktes det til verdinøytrale beskrivelser og forklaringer på sosiale forhold og prosesser. Refleksiv kunnskap er på sin side verdiorientert og inneholder vurdering av (refleksjon over) den sosiale og samfunnsmessige sammenhengen sosiologien inngår i.

Hvis vi nå ser på modellen, finner vi at instrumentell kunnskap til et akademisk publikum gir oss kategorien *profesjonell sosiologi*. Der denne kunnskapen er i kommunikasjon med et ekstra-akademisk publikum får vi *policy-sosiologi*¹¹. Likedann blir det for den refleksive kunnskapen, som når den er i kommunikasjon med et akademisk publikum kan defineres som *kritisk sosiologi*, og som *public sosiologi* når den er i kommunikasjon med et ekstra-akademisk publikum. Til sammen utgjør dette en firedeling av sosiologien, der tanken er at *alle delene er nødvendige* for at faget skal fungere som selvstendig disiplin med påvirkningskraft i samfunnet. Jeg ønsker å understreke at tabellen viser *teoretiske skiller*. Det vi ser, med de fire dimensjonene, er en analyse av sosiologifaget som går ut på å identifisere hvilke komponenter faget kan sies å bestå av, når vi forenkler (abstraherer) bildet betraktelig. Jeg forsøker med andre ord *ikke* å beskrive fire forskjellige separate typer av sosiologisk praksis. Det betyr imidlertid ikke at det er umulig å identifisere de fire dimensjonene, som mer eller mindre tydelig trekk ved sosiologisk teori og forskning på forskjellige områder.

Jeg skal i det følgende gi en kortfattet redegjørelse for de fire feltene i sosiologimodellen, hver for seg. Gjennomgangen er lagt opp slik at jeg for hvert felt først sier litt om hva som er karakteristisk for den enkelte dimensjonen. Deretter forsøker jeg å begrunne hvorfor dimensjonen er viktig og hvilke svakheter den kan sies å inneha.

Profesjonell sosiologi

Dimensjonen profesjonell sosiologi er altså forstått som instrumentell kunnskap i kommunikasjon til et akademisk publikum. Det som menes med at kunnskapen er instrumentell, er at den gjerne egner seg til å løse konkrete oppgaver med den hensikt å nå et gitt resultat, en målsetting. Målsettingen er i seg selv ikke av betydning for kunnskapen og hvordan den blir til. Kunnskapen er derfor instrumentell; et middel til å nå et mål. I praksis gir den profesjonelle dimensjonen seg til kjenne som verdinøytrale

---

¹¹ Det engelske ordet "policy" har jeg ikke klart å finne et tilsvarende ord for på norsk. Jeg har derfor valgt å la ordet stå uendret.

teori- og empiriorienterte forskningsengasjementer rettet mot akkumulering av kunnskap og videreutvikling av faget. Her siktes det til informasjon som grunnet sin faglige særegenhet og sjargong ikke er spesielt lett tilgjengelig for andre enn sosiologer. Selv om det her handler om sosiologi som er godt skrevet og lagt frem på en tydelig og systematisk måte, vil den grunnet sin klare tilknytning til bestemte forskningsfelter og problemstillinger, bestemte teorier, modeller og faguttrykk, kunne betraktes som fagkunnskap med begrenset appell til folk utenfor faget. Det betyr ikke at de sosiale temaene som utforskes bare er interessante for forskere, men at det handler om sosiologi der til dels intrikate og detaljorientert problemstillinger søkes besvart. Språklig sett er det gjerne snakk om gjerne snakk om abstrakte og tekniske formuleringer, som har til hensikt å spore an til en bestemt type resonnement som igjen er basert på kjennskap til annen fagkunnskap og fagterminologi.

Dersom vi har til hensikt å finne ut hvordan samfunnet er, om det er rettferdig eller ikke, på rett vei eller ikke, trenger vi kunnskap om forholdene i dette samfunnet. Profesjonell sosiologi er viktig fordi den bidrar med slik innsikt i form av empiriske funn og teoretisk kunnskap. Dette er kunnskap som alle dimensjonene er avhengig av for å kunne si noe om forholdene i samfunnet og for eventuelt å kritisere samfunnets utvikling: "There can be neither public nor policy sociology (...) without a professional sociology that develops a body of theoretical knowledge and empirical findings, put to the test of peer review" (Burawoy 2004:105). Den kritiske sosiologiens forskjellige former må også forholde seg til erkjent kunnskap om virkeligheten, dersom den skal relateres til den.

Så kan man spørre om det under den profesjonelle sosiologien kan bli for mye fokus på å beskrive og forklare sosiale prosesser og for lite fokus på beskrivelsen og forklaringenes relevans utenfor faget. Her siktes det til muligheten for at sosiologien i sin konsentrerte orientering om å finne svar på spørsmål innefor et bestemt empirisk eller teoretisk forskningsområde, kan komme inn på et spor der den etter hvert blir uoppmerksom på sin betydning for omverden. Et eksempel kan være forskning innenfor forskningsprogrammer, som har sine metodologier, teorier, en måte å stille spørsmål på og hvor nye problemstillinger dannes innenfor forskningsprogrammene. Forskningsprogrammet og løsningen av vanskelige spørsmålsstillinger blir et prosjekt i seg selv, isolert til et egendefinert problemområde, som er av begrenset relevans for verden utenfor.

Kontakt med de andre dimensjonene kan utfordre den profesjonelle sosiologien, der det måtte være behov for det. Refleksjoner over vitenskapens verdi og betydning i samfunnet, kan sette profesjonell sosiologi på sporet av nye samfunnsrelevante forskningsspørsmål. Før jeg redegjør for de reflektive dimensjonene, skal vi følge den instrumentelle orienteringen over i policy-sosiologi.

Policy-sosiologi

Denne dimensjonen er altså i likhet med profesjonell sosiologi definert gjennom sin instrumentelle kunnskap, men er i motsetning til profesjonell sosiologi innrettet på kommunikasjon med et publikum utenfor academia. Her siktes det gjerne til forskning innenfor forskningsprogrammer under privat eller offentlig finansiering, som i utgangspunktet ikke skal kommuniseres tilbake til sivilsamfunnet og allmennheten, men tilbake til formelle institusjoner, bedrifter, foretak, staten, departementer, råd, kommuner osv., som opptrer i rollen som oppdragsgivende og finansierende part.

Hva er viktig med denne dimensjonen? Jo, policy-forskningen blir viktig blant annet fordi den indirekte kommer allmennhetens til gode gjennom regulering av samfunnet på forskjellige områder. Til politisk styring, til myndigheters kontroll med samfunnet, opprettholdelse av sosial orden, tilrettelegging for materiell reproduksjon og omsorg for samfunnsborgernes ve og vel, er det behov for å ha kunnskap om hvordan folk lever og om de tiltakene som gjøres for å styre utviklingen fungerer, eventuelt hvilke endringer som kan gjøres for på forskjellige måter for å bedre samfunnsforholdene. Slik forskning har vært viktig for styring og organisering av samfunnet og ligger til grunn for mye av sosiologifagets utvikling og utbredelse.

Hva er eventuelt problematisk med dette? Hva er policy-sosiologiens svake side? Svaret på spørsmålet ligger i det som allerede er sagt om policy-sosiologiens funksjon. Den er leverandør av kompetanse til innflytelsesrike private og offentlige aktører i samfunnet, som fortrinnsvis kan bidra til å gi samfunnets borgere et bedre liv. Der samfunnssystemene tjener allmenntilgode formål, kommer policy-sosiologien folket til gode, men policy-sosiologien som dimensjon tar ikke selv opp dette forholdet til vurdering og diskusjon. Policy-sosiologien er som sagt verdinøytral og instrumentell. Koblingen mellom sosiologien som disiplin, det politiske apparat og kommersielle bidragsytere er gjennom policy-sosiologi med på å sette sitt preg på hvilke temaer og spørsmål som skal være viktige i faget. Spørsmålet som melder seg er om vi kan forvente at dette samarbeidet gjennom sitt systemfokus skal klare å fange opp alle

sosiologisk forskningsverdige spørsmål? Er det sosiologisk forsvarlig å overlate hele spørsmålet om forskningsfokus til et systemdrevet samarbeid med offentlig og privat byråkrati?

Vi skal følge sosiologimodellen videre, fra den instrumentelle sosiologiens problemorientering, over på de refleksive dimensjonene. La oss se på kritisk sosiologi først.

Kritisk sosiologi

Kritisk sosiologi er reflektiv kunnskap til et akademisk publikum. Det er ikke den instrumentelle kunnskapen, som bestemmer hva det er viktig å fokusere på av samfunnsspørsmål, men tolkningen av denne kunnskapens verdi og til den tolkningen trenger man å tenke reflektivt, tilbake på det sosiale og på det samfunnet kunnskapen kommer fra. Dette er den refleksive dimensjonen, der målsettingen, de normative målene vi setter oss, er helt sentral. Det betyr at normative begrunnelser for forholdet mellom fag og samfunn ikke holdes atskilt fra kunnskapsdannelsen, men gjøres til en forutsetning for den. Refleksjon over sosiologiens betydning for verden utenfor innebærer at all påvirkning faget har på sine omgivelser og omgivelsenes påvirkning på faget, underlegges et granskende blikk. Hva som ligger til grunn for kunnskap, hva dens utgangspunkt og forutsetninger er og hvordan kunnskapens bruk er med på å forme våre sosiale omgivelser er spørsmål av betydning i den kritiske dimensjonen. Kritisk sosiologi er ikke tilfreds med kun å beskrive og forklare sosiale forhold. Kritisk sosiologi er opptatt av hvordan relasjonen mellom sosiologien og samfunnet utenfor bør være. Det betyr at den kritiske dimensjonen er vurderende til de instrumentelle sosiologiene, på bakgrunn av teorier om hvordan dette samfunnet bør være. Hvorfor er så dette en viktig dimensjon ved sosiologien?

Dersom vi mener at sosiologien skal kommuniseres til en verden utenfor faget, oppstår spørsmålet om hvem den skal kommuniseres til og hvorfor? Spørsmålene nevnt ovenfor, *kunnskap til hvem og kunnskap til hva*, som Burawoy bygger sosiologimodellen på, er nettopp kritiske orienterte spørsmål. Her verdsettes det som en del av sosiologien at de mål faget settes inn på å nå, blir problematisert og underlagt teoretisering innenfor faget. Resonnementet kan forsås slik at dersom sosiologien ikke selv skal være kritisk til sin bedrift, må kritikken komme fra et annet hold, for kritikk vil det uansett bli. Hva skal sosiologiens satsningsområder være? Hva bør det forskes på? Hvor kommer forskningsspørsmålene fra? Er sosiologien med på å bidra til at sosiale

forhold i samfunnet er som det er osv? Kritisk sosiologi tar for seg disse spørsmålene, og utvikler synspunkter og teori. Denne teorien er først og fremst tiltenkt indre kommunikasjon, innefor faget og academia. Det betyr blant annet at kritisk sosiologi er identifisert med rollen som formidler av verdiorientering til public sosiologi. Samtidig må den forholde seg til de innspillene som kommer andre veien. Hva kan så sies å være den kritiske sosiologiens svake side?

Forslag til et svar på dette kan knyttes til det som nettopp er sagt om utveksling av kunnskaper. I likhet med de andre dimensjonene, kan nemlig også den kritiske orienteringen havne på avstand til sin omverden, og få begrenset verdi for andre enn de intellektuelle "samfunnskritikerne". Sosiologimodellen er generelt sett tenkt slik at når det ikke er kommunikasjon mellom de fire dimensjonene, eller én dimensjon får uforholdsmessig stor eller uforholdsmessig liten innflytelse på sosiologien som helhet, kommer faget i ubalanse; som betyr at det får mindre betydning for sine utenomfaglige omgivelser, eventuelt påvirker dem på en måte som favoriserer bestemte politiske og økonomiske interesser i samfunnet. For kritisk sosiologis del vil dens utartede form kunne forstås som at dimensjonen går mot rendyrking av sine ideer, blir en selvlegitimerende vokter av moralske sannheter, politisk, dogmatisk eller elitistisk, om man vil, samfunnsbeskuende og dømmende, snarere enn samfunnsdeltagende og konstruktiv: "communities of dogma that no longer offer any serious engagement with professional sociology or the infusion of values into public sociology"(Burawoy 2005:17).

Tanken er altså at nøkkelen til å unngå isolasjon mellom sosiologiens forskjellige dimensjoner ligger i kommunikasjon mellom alle ledd i modellen. Her siktes det til utveksling av kunnskap og dialog preget av diskusjoner som kan lede til nye forståelser i faget. Det bringer oss over på den siste av de fire dimensjonene, public sosiologi, der det å ta en slik dialog ut til et ikke-sosiologisk publikum står i fokus.

Public sosiologi

Public sosiologi er refleksiv kunnskap til publikum utenfor academia, ovenfor definert som sosiologi som er rettet mot det å være virksom i offentlig debatt og det å åpne for en gjensidig kunnskapsberikende dialog med det sivile samfunn. Hvorfor er dette å betrakte som viktige engasjementer for sosiologien som disiplin?

Public sosiologi er, gjennom å være virksom i offentligheten og sivilsamfunnet, stilt inn på å informere samfunnets medlemmer om den situasjonen de lever under. Som

vi så med den organiske delen av public sosiologi, innebærer dette også innstas for å motivere samfunnets medlemmer til sivilt engasjement. Her gjelder den generelle opplysningstanken, om å bidra til å opplyse og bevisstgjøre samfunnets borgere om de forholdene de lever under. Samtidig anses den oppfattelsen samfunnsborgeren har om sine omgivelser, den kunnskapen de sitter med, som viktig for sosiologiens evne til å generere nye teorier om hvordan det sosiale fortøner seg. Derfor er kontakten med sivilsamfunnet betegnet som en gjensidig kunnskapsberikende dialog, viktig for både faget og sivilsamfunnet. Spørsmålet om hvem sosiologien skal kommunisere med oppfattes med andre ord ikke som et trivielt spørsmål, men som et faglig spørsmål; av betydning for hva slags sosiologi vi ønsker. Her er tanken at kontakten mellom sosiologien og omverdenen på forskjellig måter vil være med på å påvirke sosiologien., og at dette vil gjelde både med hensyn til hva det forskes på og hva slags type kunnskap man får. Vi så at det som kjennetegner policy-sosiologien, er at den har et program med forskning og formidling av kunnskap, knyttet opp mot en oppdragsgiver, for eksempel stat og byråkrati. Typisk for relasjonen er at kunnskapen verdsettes som et middel til å oppnå bestemte mål for politisk styring og regulering på forskjellige områder i samfunnet. Public sosiologi skiller seg fra dette, ved at den ikke er knyttet til den samme forventningen om at kunnskap skal formidles tilbake til oppdragsgivende myndighet eller klient, og vil være viet engasjementet beskrevet ovenfor, der kunnskap utvikles i dialog med sivilsamfunnet. Slik vil public sosiologi representere et annet type forskningsfokus, som gir en annen vinkling på samfunnsspørsmål. Hvilken tendens til utarting kan vi så snakke om for public sosiologis del?

Gjennom public sosiologi ønsker Burawoy folkets mening inn i den sosiologiske kunnskapsproduksjonen på en måte som kan være med på å undergrave samfunnsforskeren anseelse som spesialist på sitt område. En slik reaksjon mot vitenskapen kan godt skyldes et ønske om å dekretere den enkelte forsker, fordi hun eller han har begynt på et resonnement som dersom man følger det til døren i en enkeltsak vi tilsi at visse politiske beslutninger er å foretrekke fremfor andre. Faget kan imidlertid også reelt sett bli preget av politiske oppfatninger. Det kan skje når faglige grenser blir utydelige. Gjennom et aktivt samfunnsengasjement vil grensen mellom politikk og fag utfordres. Public sosiologi kan her få sitt tyngdepunkt forskjøvet fra en faglig orientering til en politisk orientering, for eksempel gjennom tilknytning til interessegrupper og politiske organisasjoner, eller av mer eller mindre flyktige standpunkter i forskjellige saker, som den enkelte velmenende og idealistiske

samfunnsforsker kan bli revet med av. Dette kan naturligvis også komme som resultat av fokuset på å gjøre faget synlig i offentligheten, der overdreven popularisering og flirt med publikum fører til at kravet om profesjonalitet og analytisk distanse til forskningsfeltet undergraves¹².

Nedenfor har jeg tatt med en systematisk oversikt over hva som kjennetegner de fire dimensjonene (som idealtypisk karakteristikk og forskjeller). Fremstillingen er oversatt og noe tilpasset (se anmerkninger).

	Akademisk publikum	Ekstra-akademisk publikum
Instrumentell orientering	PROFESJONELL	POLICY
<i>Kunnskap</i>	<i>Teoretisk/ empirisk</i>	<i>Konkret</i>
<i>Sannhet</i>	<i>Korrespondanse</i>	<i>Pragmatisk</i>
<i>Legitimitet</i>	<i>Vitenskapelig norm</i>	<i>Effektivitet</i>
<i>Ansvarlighet</i>	<i>Kollegaer</i>	<i>Oppdragsgiver/ klient</i>
<i>Politikk</i>	<i>Profesjonalitet¹³</i>	<i>Intervensjon/ regulering</i>
<i>Svakhet</i>	<i>Selvrefererende</i>	<i>Servil</i>
Refleksiv orientering	KRITISK	PUBLIC
<i>Kunnskap</i>	<i>Fundamental</i>	<i>Kommunikativ</i>
<i>Sannhet</i>	<i>Normativ</i>	<i>Konsensus</i>
<i>Legitimitet</i>	<i>Moralsk visjon</i>	<i>Relevans</i>
<i>Ansvarlighet</i>	<i>Kollegaer¹⁴</i>	<i>Sivilsamfunnet</i>
<i>Politikk</i>	<i>Intern debatt</i>	<i>Offentlig debatt</i>
<i>Svakhet</i>	<i>Dogmatisk</i>	<i>Flyktig</i>

Figur 2 (Burawoy 2005).

¹² En annet forhold som jeg har sett blir trukket frem i denne sammenheng, som jeg nevner for ikke å drive forskjellsbehandling i kritikker, men som jeg selv ikke ser poenget med, er at sosiologens aktive rolle som offentlig intellektuell kan skyldes ønsket om å fremme egen person, til fremmelse i egen karriere eller til økning av salgstill på egne bokutgivelser.

¹³ Tilpasset oversettelse av begrepet "Professional self-interest".

¹⁴ Tilpasset oversettelse av begrepet "Critical intellectuals".

Forskjellige modeller av sosiologifaget

Dersom vi fjerner det analytiske skillet mellom instrumentell og refleksiv kunnskap, vil vi stå igjen med to felter nemlig sosiologi til et akademisk publikum og sosiologi til et ekstra-akademisk publikum. Uten nærmere beskrivelser vil det tilsvare det man i en helt elementær modell for vitenskapelig forskningspraksis gjerne kaller grunnforskning og anvendt forskning. Dette blir imidlertid en altfor generell modell dersom man, slik jeg ønsker å gjøre i denn oppgaven, ønsker å si noe mer spesefikt om forholdet mellom sosiologien og samfunnet rundt. Det finnes imidlertid forståelser av hvordan sosiologifaget skal være der det ikke gjøres forsøk på å inkludere sosiologiens mange sider, men som heller er konsentrert rundt ett bestemt program eller en bestemt metodologi. Analytisk sosiologi, som det skal handle om i neste kapittel ser jeg som et eksempel på en slik forståelse av sosiologien. Her er all oppmerksomhet rettet inn mot det som oppfattes som sosiologiens viktigste funksjon, nemlig å forklare sosiale fenomener. Et annet eksempel er Dorothy E. Smiths (2005) *institusjonelle etnografi* der etisk forsvarlig sosiologi er likestilt med det å se verden gjennom øynene til marginaliserte grupper i samfunnet. Dette alternativet bygger på et resonnement om at sosiologisk forskning og teoriutvikling alltid vil preget av forskerens ståsted og at ståstedet derfor bør være noen man gjør seg kjent med og bygger på i tilnærmingen til sosiale spørsmål¹⁵.

Det finnes forskjellige måter å forstå sosiologifaget på, som kan likne mer eller mindre på Burawoys modell. Som vi har sett er Burawoys modell av sosiologifaget en inkluderende modell. Et annet oppsett som gjennom sitt likeartede innhold hva gjelder sosiologiens oppgaver, er den modellen Ragnvald Kalleberg (2000, 2005) underlegger universitetet, sosiologifaget inkludert. Modell består av fem virkeområder, eller fem roller, som en akademisk ansatt person må forholde seg til, nemlig *forsker, lærer, ekspert, offentlig intellektuell* (kunnskapsformidler og debattant) og *selvforvalter* (administrator/ koordinator/ PR for skolen, instituttet, fakultetet, universitetet osv). Kalleberg legger i likhet med Burawoy stor vekt på sosiologens oppgave som offentlig intellektuell, det som ovenfor er omtalt som tradisjonell public sosiologi.

---

¹⁵ "If sociology cannot avoid being situated, then it should take that as it's beginning and build it into its methodological and theoretical strategies. As it is now, these strategies separate a sociologically constructed world from that of direct experience; it is precisely that separation that must be undone" (Smith 1990:15).

Raymond Boudon (2002) har presentert en sosiologimodell som i likhet med Burawoy-modellen inneholder fire komponenter eller dimensjoner. Modellene er mer eller mindre like i beskrivelsen av hva som er karakteristisk for de fire delene. Boudon legger imidlertid i sin artikkel fra 2002 vekt på at sosiologien i større grad bør konsentreres om den profesjonelle sosiologien, eller *kognitiv* sosiologi, som han kaller den. De tre andre formene er *kritisk* sosiologi, *cameral/ informative* (policy-sosiologi) og *ekspressiv* (public sosiologi) (Boudon 2001). Mye av debatten om public sosiologi har handlet om forholdet mellom profesjonell og public sosiologi. Diskusjonen er også fremme i denne oppgaven, spesielt i neste kapittel om public sosiologi versus analytisk sosiologi. Analytisk sosiologi må kunne betraktes som et program sterkt preget av den profesjonelle dimensjonen.

Kort oppsummering

I dette kapitlet har jeg gitt svar på hva public sosiologi. Jeg har gjort rede Burawoy-modellen som er en helhetlig og inkluderende modell av faget sosiologi, bestående av de fire gjensidig avhengige dimensjonene profesjonell og policy sosiologi, kritisk og public sosiologi. *Profesjonell* sosiologi representerer intern dialog i faget, der teoriutvikling ikke først og fremst er knyttet til refleksjon over samfunnet, men er, som det fremgår av modellen, instrumentell i sin form, konsentrert rundt videreutvikling av sosiologiens begreplige og metodiske verktøy. *Policy*-sosiologien er på sin side definert som instrumentelle kunnskap, med kontaktflate utad, relevant for en oppdragsgiver, rettet mot løsning av praktiske problemer. Her verdsettes kunnskapen som et middel til å nå fastsatte mål. *Kritisk* sosiologi ble forstått som sosiologiens samvittighet; refleksiv og kritisk i sin tilnærning til sosiale spørsmål, ikke minst, fagets rolle i samfunnet. Kritisk sosiologi er, i likhet med profesjonell sosiologi, rettet mot intern kommunikasjon. *Public* sosiologi er også refleksiv og kritisk, men i motsetning til den kritiske sosiologi-dimensjonen, spesielt orientert mot dialog med sivilsamfunnet, mot kunnskapsformidling og deltakelse i offentlig meningsdannelse.

Dette ble presentert som de fire dimensjonene sosiologi må ha gående dersom faget skal leve opp til rollen som habil (uavhengig og dyktig) aktør i samfunnet. Hvorfor? Jo, fordi jeg mener at den enkelte dimensjon står i et avhengighetsforhold til de andre dimensjonene, der den får informasjon og gir informasjon tilbake, blir kontrollert av, og kontrollere selv, de andre dimensjonene. Denne kommunikasjonen mellom dimensjonene er sosiologifagets indre dynamikk; en nødvendighet for

sosiologiens felles læring og indre selvjustis. Der sosiologien får en overrepresentasjon av en dimensjon, står faget på forskjellige måter i fare for å utvikle uheldige trekk; forstått som selvreferanse og isolasjon fra omverden i profesjonell sosiologi; som servil eller overkonform i policy-sosiologi, dogmatisk og elitistisk i kritisk sosiologi og partikulær og flyktig i public sosiologi. Utvekslingen av teorier, metoder, kunnskap og indre justis, som til sammen utgjør innholdet av den fagrelaterete kommunikasjonsstrømmen innad, binder disiplinen sammen og virker preventivt mot oppsplittende (atomiserende) tendenser. Bare på denne måten kan sosiologifaget overleve som autonom disiplin, med integritet og påvirkningskraft i samfunnet.

Her har vi fått et innledende svar på spørsmålet om hva public sosiologi er, ved å sammenlikne den med de andre delene av faget. Sosiologiens rolle i samfunnet forstås som både det å være kritisk til det som foregår, til hvordan samfunnssystemene fungerer, gjennom å være involvert i gjensidig kunnskapsberikende dialog med et bredt publikum og deltakende i samfunnsdebatter, og samtidig instrumentelt nyttig til bruk ved utarbeidelse av nye og forbedrede måter å styre og organisere samfunnet på.

Som jeg redegjorde for innledningsvis møter imidlertid Burawoy-modellen motstand. Spørsmålet som ble reist er om modellen har en videre hensikt utover å avtegne det som, dersom man er skeptisk, vel kan oppfattes som en overflatisk beskrivelse av allerede anerkjente sider av sosiologifaget. Gir ikke modellen egentlig bare en oversikt over hensyn som alle er inneforstått med; en selvsagt beskrivelse av det vitenskapen som kunnskapsproduserende institusjon i samfunnet skal holde på med, nemlig å formidle kunnskap; bidra med innsikt som kan brukes til organisering og styring av samfunnet, til utvikling av bedrifter, til skoler, til frivillige organisasjoner og til opplysning om kritikkverdige samfunnsforhold i det offentlige rom? Vel kjent og fortrolig med disse hensynene, kan man spørre seg om sosiologer heller bør konsentrere seg om å produsere grundig dokumentert kunnskap om faktiske forhold; vitenskapelige undersøkelser som gir oss sannsynlige teorier om årsaken til at samfunnet er som det er. Er det ikke den møysommelige produksjonen og akkumuleringen av kunnskap, som helst vil sikre faget sosiologi et selvstendig fundament, integritet og autoritet som seriøs og uavhengig kunnskapsinstitusjon i samfunnet? Er det ikke dette vi først og fremst må konsentrere oss om? Bør ikke en eventuell verdidiskusjon ligge til vi har konkrete fakta å forholde oss til? La oss se nærmere på en retning som mener akkurat dette.

3 Public sosiologi versus Analytisk sosiologi

Bak engasjementet for analytisk sosiologi ligger oppfatningen om at sosiologi i dag er preget av for mye teoretisering uten en tydelig empirisk forankring. Det knyttets bekymring til fagets fragmentering, og at vektleggingen av det å forklare sosiale fenomener havner i skyggen av den beskrivende sosiologien og en mindre vitenskapelig streng og mer "tiltalende" og populærvitenskapelig form for sosiologi¹⁶. Dette er ikke bare en reaksjon mot det Burawoy kaller kritisk og public sosiologi, men også en reaksjon mot de store teoriene ("grand theories"), som ofte i en eller annen form er tilknyttet disse dimensjonene, slik som samfunnsontologiske teorier, modernitetsteori eller samtidsdiagnoser. Fremvekst av teoretiske prosjekter som har fokus på å forklare sosiale fenomener, oppfattes som en viktig motsats sosiologiens mer empirifjerne store teorier. Poenget med å trekke analytisk sosiologi inn i denne oppgaven, er som jeg var inne på i innledningen ikke bare å gi kritikken av den refleksive og kritiske sosiologien et ansikt og besvare argumentasjonen som kommer fra dette holdet, men også å forsøke å vise hvordan public sosiologi og analytisk sosiologi utfyller hverandre. Hvorfor er analytisk sosiologi viktig og hvorfor trenger vi annen teori? Jeg ønsker med andre ord å få frem hvordan de to tilnærmingene inneholder elementer som på hver sin måte er viktige for faget sosiologi, samtidig som jeg argumenterer for at analytisk sosiologi isolert sett ikke er tilstrekkelig som førende modell for sosiologifaget, men først og fremst må forstås som en metodologisk oppstramming innefor sitt felt, den profesjonelle sosiologien.

I avsnittene som følger skal jeg først redegjøre for innholdet i analytisk sosiologi. Deretter kommer jeg med en begrunnelse for hvorfor jeg mener analytisk sosiologi er viktig for sosiologien og hva som er nyttig å ta med seg fra denne tilnærmingen over til public sosiologi. Hva har public sosiologi å lære av analytisk sosiologi? Etter gjennomgangen av fordelene med analytisk sosiologi kommer jeg inn på det som kan sies å være dette programmets svake sider. Jeg skal forsøke å begrunne hvorfor jeg mener analytisk sosiologi, tross formal styrke og logisk klarhet, ikke holder mål som eneste modell på sosiologifaget. Her legger jeg frem tre kritikker som jeg mener det er relevant å rette mot analytisk sosiologi. Dette er forhold som også er relevante for public sosiologi og som jeg skal argumentere for peker mot løsninger der de to konseptene knyttes sammen. Den første kritikken er rettet mot det jeg oppfatter er

---

¹⁶ Hedström og Swedberg ed (1998), Boudon (2001), Hedström (2005) og Goldthorpe (2007(2001))

å underspille betydningen av andre former for sosiologisk teori enn den mekanismebaserte. Sosialt liv kan teoretiseres på andre måter som også gir faglig innsikt, om enn av en annen type en den forklaringsorienterte. Den andre kritikken er rett mot det jeg oppfatter som analytisk sosiologis modellbestemte begrensning av hva det er mulig å stille av forskningsspørsmål. Den tredje og siste kritikken går ut på at analytisk sosiologi forutsetter en verdiorientering i forhold til hva det er interessant å forske på, men uten at en slik orientering er problematisert eller forklart. Når vi vet at sosiologifaget er sosialt situert og på den ene eller andre måten befinner seg i en gjensidig påvirkningsrelasjon til sine omgivelser står vi konfrontert med spørsmålet om hvordan mangelen på en bevisst verdiorientering etter hvert påvirker hva slags sosiologi vi får (eller ikke får). Det handler om sosiologiens rolle i samfunnet, i denne omgang spilt ut i en diskusjon mellom to ulike oppfatninger av denne rollen. Spørsmålet jeg forsøker å besvare i dette kapittelet er altså: Hvordan klarer public sosiologi seg i møte med en konkurrerende forståelse av hva sosiologifaget dypest sett går ut på?

Analytisk sosiologi

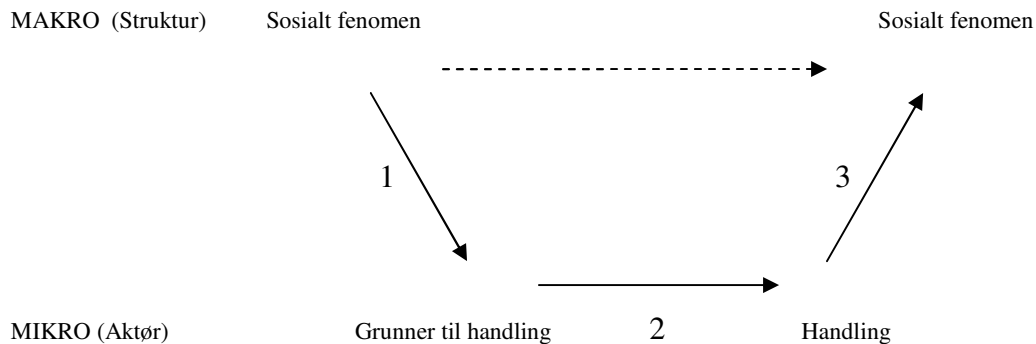
Jeg har tatt utgangspunkt i analytisk sosiologi, først og fremst, slik den presenteres av Peter Hedström (2005) i boken *Dissecting the social. On the principles of analytical sociology*. I denne boken har Hedström forsøkt å gi analytisk sosiologi en tydelig teoretisk profil. Den er ment å innholde, som undertittelen avslører, prinsippene for det analytiske prosjektet. I boken søkes det redegjort for den teoretiske tradisjonen og retningen analytisk sosiologi kan knyttes til. Hedström trekker her inn teori fra forskjellige samfunnsforskere, fra blant Max Weber og Alexis de Tocqueville, til Talcott Parsons og Robert K. Merton og frem til forskere han i dag forbinder med tradisjonen, hvis arbeide han refererer til og i forskjellig grad har basert fremstillingen på. Derfor opplever jeg at boken egner seg som utgangspunkt for en diskusjon om analytisk sosiologi.

Analytisk sosiologi er en tilnærming til teoriutvikling og empirisk forskning orientert mot det å *forklare* sosiale fenomener. Det at fenomenene skal forklares, og ikke bare beskrives, er et viktig poeng. Bak analytisk sosiologi ligger nemlig ambisjonen om å nå frem til sannsynlige og presise teorier, som kan gi oss svar på hvorfor fenomenene er som de er. Det med andre ord årsak/ virkningsforhold som skal frem i lyset. Det fenomenet man har til hensikt å forklare må derfor underlegges systematisk undersøkelse, der man skiller ut og fokuserer på fenomenets viktigste

konstituerende komponenter (Hedström 2005:1). Poenget er å komme nærmere faktiske forklaringer på hvorfor vi ser endringer, eller stabilitet, på forskjellige områder i samfunnet; forhold som vi gjerne opplever og omtaler som egne størrelser, som lever egne liv, men som vi vet nødvendigvis må være resultatet av hvordan mange individer handler sammen eller i forhold til hverandre.

Her følges prinsippet kjent som *metodologisk individualisme*, om at sosiale fenomener må forklares ved å vise hvordan de er blitt til som resultat av individers handlinger. Til illustrasjon av dette forholdet, mellom individers handlinger og sosiale fenomener, brukes gjerne James S. Colemans (1990) mikro-makro-modell (figur 3, s.25). Som det fremgår av modellen, opererer man med et teoretisk skille mellom individnivå, der handling skjer, og makro-nivå, der det overindividuelle resultatet av handlingene, det sosiale fenomenet, kan ses. Spørsmålet for analytisk sosiologi er hvordan vi skal gå frem for å forklare denne forbindelsen, mellom aktør og struktur. Vi vet at individer er årsak til at den sosiale virkeligheten er som den er, samtidig som denne virkeligheten påvirker oss og hvordan vi tenker og handler i forskjellige situasjoner. I analytisk sosiologi er det altså den førstnevnte effekten, det som skjer når vi beveger oss fra mikro til makro (forbindelse nr. 3 i figuren), det fokuseres på. I følge Hedström vet vi en hel del om det han har kategorisert som våre ønsker, oppfatninger og muligheter (Desires, Beliefs and Opportunity, den såkalte DBO-teorien) er påvirket av den sosiale verden vi til enhver tid er en del av (forbindelse nr. 1) og vi vet en del om hvordan disse ønskene, oppfatningene og muligheten påvirker våre handlingsvalg (nr. 2), men vi har ofte vanskeligheter med å forklare hvordan våre handlinger fører til forskjellige sosiale utfall på makronivået (nr. 3) (Hedström 2005:147). Hvorvidt dette stemmer eller ikke, at vi vet lite om hvordan handling fører til fenomen, og mer om hvordan fenomener og interaksjon påvirker våre handlinger, skal ikke diskuteres her. Jeg argumenterer som sagt for at vi i sosiologifaget trenger forskjellige teorier og forskjellige tilnærminger til det sosiale. Har vi beskrevet et sosialt anliggende på en grundig måte, kan det godt tenkes at vi også har forklart det, eller, rettere sagt, da vil vi gjerne kunne finne mer eller mindre sannsynlige forklaringer på aktuelle hendelsesforløp liggende i beskrivelsen. En slik tilnærming vil imidlertid innebære at man legger andre betingelser til grunn, med hensyn til hva en forklaring av et sosialt fenomen bør inneholde, enn den som gjelder for analytisk sosiologi. Analytisk sosiologi er kausalanalyse av sosiale fenomener, og må forstås som dette; som forsøk på å avdekke konkrete årsaks- og virkningsforbindelser i det sosiale.

Figur 3 (Coleman 1990).

Mekanismebasert forklaringsteori

Det teoretiske innholdet i analytisk sosiologi, som skal gjøre forklaring av sosiale fenomener mulig, kalles *mekanismebasert forklaringsteori*. Med ordet *mekanisme* menes det som skjer når individer og grupper av individer handler sammen eller i forhold til hverandre, slik at de regelmessig frembringer et bestemt utfall. Et sosialt fenomen anses som forklart, når man har vist til den eller de mekanismene som fører til fenomenet:

The core idea behind the mechanism approach is that we explain a social phenomenon by referring to a constellation of entities and activities, typically actors and their actions, that are linked to one another in such a way that they regularly bring about the type of phenomenon we seek to explain (Hedström 2005:2).

Teorien om mekanismer er en type *mellomnivåteori*, et begrep man finner en opprinnelse til hos Merton (1968). Mellomnivåteoriene har begrenset kausal gyldighet. Det er med andre ord ikke snakk om teorier om sosiale lover, men teorier om prosesser som ikke alltid gjør seg gjeldene. Dette er en viktig distinksjon. Det at teori om lovmessig kausalitet er byttet ut med teorien om mekanismer (kausalteorier som av og

til er sanne)¹⁷, harmonerer med det som i dag må kunne sies å være en dominant forståelse av kausalitet innenfor samfunnsvitenskapene.

Filosof og samfunnsforsker Jon Elster, som regnes som en av pionerene innen utviklingen av mekanismeteorien, definerer mekanisme som "frequently occurring and easily recognizable causal patterns that are triggered under generally unknown conditions or with indeterminate consequences" (ofte forekommende og lett gjenkjennelige kausale mønstre som fremkommer under generelt sett ukjente omstendigheter eller med ubestemmelige konsekvenser) (Elster 1999:1). I lys av modellen til Colemans mikro/makro-modell, kan dette forstås som at vi kan kjenne til at en bestemt mekanisme, eller mekanismer, gjør seg gjeldende når individer handler sammen og i forhold til hverandre (pil 2 i modellen), men ikke nødvendigvis akkurat når dette inntreffer eller helt konkret hva følgene av handlingen blir (pil 3 i modellen). Sosiale prosessers kompleksitet, hvilke reaksjoner som settes i gang og hvordan de påvirker det sosiale utfallet som søkes forklart, fordrer grundige rekonstruksjoner, modeller og hypoteser om sammenhenger, som igjen lar seg teste mot ny empiri. På denne måten raffineres teorien slik at man forhåpentligvis tilslutt med stor grad av sannsynlighet har kommet frem til en teori som kan brukes (generaliseres) til å forklare sammenhenger også utenfor det enkelte område det forskes på. Den såkalte sure druer-mekanismen som forbindes med Elster (1983) et eksempel på en slik teori. Elster illustrerer sitt poeng ved å vise til Æsops fabler, nærmere bestemt fortellingen om reven og druen som henger for høyt opp i treet til at reven kan få tak i dem. Reven kommer derfor like godt frem til at druen ikke er noe å ettertrakte; "høyt henger de og sure er de". Det å justere sine ønsker etter hva man tror det er mulig å oppnå (*adaptive preferanse*) forklares hos Hedström (2005:59) ved hjelp av den ovenfor nevnte DBO-modellen. *Beliefs* (oppfatningen av situasjonen) blir styrende for *Desires* (det man ønsker seg) som igjen blir avgjørende for hvordan man handler. En annen og "motsatt" mekanisme er *ønsketenkningseffekten*, som går ut på at man som følge av at man ønsker at noe skal være på en bestemt måte oppfatter situasjonen deretter - det man ønsker skal være mulig, blir det man faktisk tror er mulig. I interaksjon med andre vil ønsker og oppfatninger kunne påvirkes av det man tror ligger til grunn av ønsker og oppfatninger i andre folks handlingsvalg. I tillegg vil mulighetsbetingelsene i en handlingssituasjon

---

¹⁷ Goldthorpe (2007) bruker begrepet generative prosesser som mer eller mindre synonymt med mekanisme. Betegnelsen av mekanismeteoriene som noen ganger sanne teorier ("Sometimes-true stories") er fra Coleman, sitert hos Hernes (1998:75).

kunne endre seg som følge av hvordan andre individer handler. Dermed kan man etter DBO-modellen operere med tre hovedtyper av mekanismer, nemlig ønske-mediert sosial handling, oppfatnings-mediert sosial handling eller mulighets-mediert sosial handling (Hedström 2005:47-56). Som et kjent eksempel på en oppfatnings-mediert sosial mekanisme ("belief-mediated social action") trekker Hedström (2005:48) frem Mertons (1968) betraktninger om de selvoppfyllende profetier¹⁸. Mertons bank-eksempel er illustrerende og går ut på at falske rykter om at banken ikke lenger er solvent (betalingsdyktig) fører til at folk kommer til banken for å tømme sine kontoer mens det ennå finnes penger igjen. Banken er altså i utgangspunktet ikke truet av konkurs, men etter hvert som flere og flere kunder taper sine kontoer som følge av ryktet om insolvens, begynner banken å få reelle problemer med pengebeholdningen. Informasjon om dette gjør igjen at flere kunder ønsker å tømme kontoen med den følge at banken tilslutt blir insolvent: "By this mechanism, even an initially sound bank may go bankrupt if enough depositors withdraw their money in the (initially) false belief that the bank is insolvent" (Hedström 2005:48-49).

Et gjennomarbeidet, reformert og tydelig teoretisk program

Et tilsvarende homogent teoretisk opplegg som den analytiske sosiologi inneholder, finner vi ikke under public sosiologi¹⁹. Public sosiologi har en pluralistisk, eklektisk og fri orientering i forhold til bruk av begreper, modeller og teorier. Ved siden av å føre til generell forvirring om hva public sosiologi er, innebærer naturligvis en slik frihet til valg av teori en metodologisk utfordring. Uten et homogent metodologisk opplegg, er det kanskje heller ikke urimelig å tenke at public sosiologis engasjement for sivilsamfunnet kan komme til å dominere det faglige på en måte som gjør at krav til streng og vitenskapelig praksis kommer i annen rekke. Det som her er sagt reflekterer noe av den bekymringen for sosiologifaget som ligger til grunn for mobiliseringen om et strammere metodologisk program, nettopp slik det tas til orde for i analytisk sosiologi. Før jeg retter et kritisk blikk på analytisk sosiologi, skal jeg si litt om det jeg mener er modellens sterke sider.

---

¹⁸ Denne sosiale mekanismen er også kjent ved Thomas-teoremet: "If men define situations as real, they are real in their consequences" (Thomas og Thomas 1928:572).

¹⁹ Analytisk sosiologi og public sosiologi er her behandlet som om de ligger på samme analytiske nivå; begreper om begge sier noe om faget sosiologi og dets orientering. En slik sammenlikning forutsetter at et skille mellom analytisk sosiologi og dens teoretiske innhold (som er den mekanismebaserte forklarings-teorien). Dette resonnementet tilsier at analytisk sosiologi blir å betrakte som tilsvarende dimensjonen *profesjonell sosiologi* i Burawoy-modellen, nærmere bestemt som et alternativ til denne, eller slik jeg ser det, som en del av denne.

Det første jeg i den forbindelse ønsker å trekke frem er at vi her befinner oss innenfor en teoretisk tradisjon som kan sies å ha gjennomgått en utvikling. Med tradisjon siktes det her til en teoretisk retning som foruten vektleggingen av *metodologisk individualisme* og mikro-til-makro-forklaringer kan gjenkjennes gjennom sin tilknytning til teorien om rasjonelle valg (Goldthorpe 2007:7). Det finnes klare likhetstrekk mellom teorien om rasjonelle valg og mekanismebasert forklaringsteori, men også viktige forskjeller. De viktigste fellesnevnerne er i følge Hedström (2005:60-61) at begge teoriene søker abstrakte, presise og aktørbaserte forklaringer på sosiale fenomener. Den viktigste forskjellen er at mekanismebasert forklaringsteori ikke forutsetter at individer i sosial interaksjon styres av instrumentell rasjonalitet på samme måte som i teorien om rasjonelle valg. Disse forskjellene er viktige med hensyn til utviklingen av mekanismeteorien program og må kunne betraktes som forbedringer, når det gjelder å ta hensyn til kritikk. I forhold til mekanismeteorien kan det sies at det er forsøkt kompensert for de kritikkverdige sider av teorien om rasjonelle valg og at vi grovt sett kan vi snakke om to forhold. Det ene er at det er tatt høyde for at individer ikke nødvendigvis alltid er rasjonelle og nyttemaksimerende på en kalkulerende måte. Ved siden av å betrakte handling instrumentelt, som et middel til å oppnå et bestemt mål, er det tatt høyde for at individer også handler på bestemte måter fordi de har tro på at handlingen, i seg selv, er verdifull. Mekanismeteorien er utarbeidet under en mer åpen og realistisk forutsetning, nemlig at aktørene handler intensjonelt - at de opptrer noenlunde fornuftig i forhold til å mene noe med det de sier og gjør.

Det andre forholdet er knyttet til handlingssituasjonen og hva det er realistisk og forestille seg at individer har av handlingsalternativer når de må velge. I den opprinnelige teorien om rasjonelle valg forutsettes det at individets vurdering av hva som er den beste handlingen til enhver tid, skjer på bakgrunn av en type oversikt over mulige handlingsalternativer som individet i virkeligheten sjelden eller aldri har. Det blir med andre ord praktisk umulig å skulle foreta en avveining av handlingsalternativer slik den tradisjonelle formen av teorien om rasjonelle valg legger opp til. Dersom forklaringsmodeller og hypoteser settes opp etter slike forutsetninger vil de med andre ord bygge på urealistiske forutsetninger. I tillegg kommer det generelle poenget at handlingsvalgene ofte er noe som blir til eller fremforhandles i den enkelte sosiale situasjon: "The difficulties involved are dramatically increased once we allow for the fact that beliefs, desires, opportunities and outcomes are often brought about through interactions with others" (Hedström 2005:61).

Handlingsmodeller basert på forutsetningene i teorien om rasjonelle valg kan likevel tjene sin funksjon, dersom de egner seg til å gi riktige svar eller predikere utfallet av interaksjonsprosesser. Men med slike forklaringsteoretiske varianter vil man da ikke lenger kunne ha det som et mål å gi realistiske teorier om hvordan og hvorfor sosiale fenomener faktisk oppstår. Instrumentelt fungerende med deskriptivt gale modeller blir problematisk når hensikten med mekanismeteoriene er at de skal gi realistiske forklaringer på hvordan sosiale prosesser på individnivå gir sosiale fenomener på makronivå. I mekanismebasert forklaringsteori er derfor problemet med rasjonelle valg løst ved å lage modeller som rommer alle tenkelige motiver, og påvirkning av motiver, for handling (hos Hedström kalt DBO-teorien).

Vi står med andre ord overfor en teoretisk retning, som har vist evne til selvkritikk og reform, noe som ikke bare i seg selv er beundringsverdig og tillitsvekkende, men som har resultert i et gjennomarbeidet, reformert og tydelig teoretisk program som møter utfordringen med å forklare fenomener på en mer realistisk måte enn tidligere. Instrumentalismen i teorien om rasjonelle valg, er forlatt til fordel for mer virkelighetsnære forklaringsmodeller: "Unlike rational-choice theory, agent-based modelling is not a specific theory of action or interaction. It is a methodology for deriving the social outcomes that groups of interacting actors are likely to bring about whatever the action logics or interaction structures may be" (Hedström 2005:115).

Forbedret bruk av empiri

Analytisk sosiologi er *metodenøytral*. Samtidig befinner vi oss innenfor en fagtradisjon der teoriutvikling har vært spesielt motivert av ønsket om å skape forbedringer innenfor den kvantitative forskningen (Liebersson 1985, Skog 2004, Hedström 2005, Goldthorpe 2007)²⁰. Det å forbedre kvaliteten på utviklingen av kausalanalyse i forskning der store og tallrike datamaterialer inngår, må derfor kunne betraktes som mye av inspirasjonen bak utviklingen av den mekanismebaserte forklaringsteorien og bak appellen for analytisk sosiologi. Det hører derfor med i vurderingen av analytisk sosiologis

---

²⁰ Koblingen til kvantitativ forskning gjelder ikke for alle profilerte samfunnsforskere som kan forbindes med analytisk sosiologi. Jon Elster og Raymond Boudon er for eksempel to unntak. Det finnes også analytiske sosiologer som jobber inn mot rent kvalitative metodeteknikker, noe sosiologen Diego Gambetta er et eksempel på.

betydning for faget å si noe om denne tilknytningen til metode²¹. Det er ikke meningen med dette avsnittet å si at mekanismeteorien ligger kvantitative forskningsstrategier nærmest. Den samfunnsontologiske verdien av å se sosiale fenomener som resultatet av sosiale interaksjonsprosesser, der en mekanisme tjener som henvisning til kausale prosesser i skjæringspunktet mellom aktør og struktur, er slik jeg ser det et metodeuavhengig bidrag til sosiologisk teori. Det gir også den analytiske retningen, dersom vi ser den i sin fulle bredde, uttrykk for²².

Mekanismebasert forklaringsteori og de agentbasert interaksjons-modellene, gjør analytisk sosiologi til et teoristerkt alternativ til den mer teoritilfeldige eller induktive statistiske analysen av samvariasjon mellom variabler. Dette trekkes frem som en av de klare fordelene med den empiriorienterte bruken av mekanismeteorien og liknende teori, der kausalanalyse og interaksjonsmodeller er knytter sammen, slik at man får en mer presis bruk av empiri at verdiene på de observerte enhetene i analysen i større grad relateres til hverandre (Goldthorpe 2007)²³. Her kritiseres de mer induktive analysene av empiri, som ikke innehar det samme grundige forarbeidet når det gjelder utvikling av modeller og hypoteser om hvordan den sosiale interaksjonen gir seg utslag i sosiale fenomener. Forsøk på å lete frem kausale sammenhenger i et datamaterialet uten på forhånd å ha utarbeidet en teori eller hypotese om mulige årsaker og virkninger, kan føre til at man ser sammenhenger i datamaterialet som i realiteten enten ikke er så betydningsfulle som analysene tilsier, eller rett og slett viser tilsynelatende (spuriøse) sammenhenger, som, med andre ord, ikke eksisterer i det virkelige liv.

Analytisk sosiologi gir oss modeller som kan øke mulighetene for å komme frem til mer pålitelige forklaringsteorier, ved at sosial struktur og enkeltstående opplysninger knyttes sammen. Det er med andre ord ikke snakk om kartlegging og summering av enkeltindivider og deres handlinger for så å se hva man kan lete frem av sammenhenger i materialet, men forsøk på å etablere en representasjon av et handlingsforløp der man ved hjelp vekselvirkningen mellom empirisk og teoretisk arbeid utarbeider forenklete

---

²¹ Med et reduksjonistisk program egnet for å generere forklaringer på bakgrunn av enkle modeller blir analytisk sosiologi generelt sett attraktiv til bruk i forskning der kvantitative data inngår. Det sammen kan forøvrig sies om teorien om rasjonelle valg (Calhoun ed 2006:86).

²² Enkeltstående uttalelser endrer ikke dette: "Although qualitative research can be important for the development of explanatory theory, it lacks the the reliability and generalizability and quantitative research, and this is critical if sociology is to be a rigorous science of the social" (Hedström 2005:101).

²³ Forbindelsen mellom mekanismebasert forklaringsteori og statistiske analyse, kan sammenliknes med et parallelt empirisk orientert prosjekt der den teori-generative "Grounded Theory" knyttes opp mot allerede eksisterende teori til analyse av sosial interaksjon og forholdet mellom mikro og makro (Layder 1993).

gjengivelser av virkeligheten slik den fortøner seg. Her fokuseres det som vi har sett på å få frem det som antas og være de mest sentrale faktorene i interaksjonen mellom individene, mens det som anses som ubetydelig for det sosiale utfallet skilles ut; en prosess der virkeligheten, som kompleks totalitet, tas fra hverandre (*dissekeres*) slik at man kommer frem til dens viktigste komponenter (Hedström 2005:2).

Ren kartlegging av data er ikke tilstrekkelig for å skjønne hvorfor noe skjer. Dersom vi skal forstå hva som foregår i samfunnet, trenger vi forklarende begreper. Vi trenger teorier som gjør det mulig å si noe om "hvorfor og hvorledes ting skjer" (Skog 2004:22). Her representerer analytisk sosiologi, med sin tydelige ambisjon om å levere gjennomarbeidede hypoteser om sammenhenger, et viktig bidrag til sosiologisk teoriutvikling. Det bringer oss over til neste punkt.

Vi trenger mekanismebasert forklaringsteori

Fagteknisk sett, i forhold til krav om ryddighet og logisk oppbygning, må analytisk sosiologi altså kunne sies å være grundig. Løsrivelsen fra teorien om rasjonelle valg har banet vei for utvikling av mer realistiske forklaringsmodeller. I tillegg har vi sett at mekanismeteorier som mellomnivåteori også representerer et alternativ til tidligere tiders uforløste ambisjon om å avdekke lovmessigheter i det sosiale. Tilslutt så vi hvordan analytisk sosiologi kan være med på å sette nye standarder for kausalanalyse når det gjelder det å vektlegge kontekstualisering og teoretisk integrering av data.

I tillegg til å være et raffinert, reformert og forbedret empirisk/analytisk program, er det lite tvil om at vi også trenger den typen forklaringer analytisk sosiologi kan gi oss. Det å forstå hva som foregår i den sosiale verden krever ved siden av det å sette ord på og beskrive det som skjer, også forsøk på å finne ut mer konkret hvorfor og hvordan ting skjer; hvorfor noe endrer seg over tid eller hvorfor det holder seg stabilt. Slik sett bidrar analytisk sosiologi til å bygge forståelse for sosiale prosesser i forhold til både intenderte og uintenderte konsekvenser av handling. Mellomnivåteorier kan bidra med nyttige ideer om hvordan sosiale prosesser på en rekke forskjellige områder i samfunnet påvirkes. Når det for eksempel påvises lite endring i sosiale forskjeller innenfor utdanning, tross flere tiår med utjevningspolitiske tiltak, blir det viktig ikke bare å beskrive forholdene men også å forsøke å forklare hvorfor de er som de er; hvorfor sosiale forskjeller i utdanning vedvarer og hvorfor politiske tiltak ikke fungerer. Slik kan forklaringsteori bidra til å belyse hva som eventuelt har vært feilslått i et politisk reformprogram, eller hva som bør gjøres i forhold til organisering, styring og

kontroll på forskjellige områder i samfunnet. Slik kunnskap kan være nyttig sammen med annen empirisk orientert forskning, som gir spesialkunnskap på forskjellige områder i samfunnet. Den mer spesialiserte forskningen det her er snakk om, hvor det empiriske undersøkelsesområde er lokalisert til bestemte temaer og spørsmål av betydning innenfor et enkelt fagområde, har gitt opphav til begrepet bindestreks-sosiologier, slik som arbeids- og organisasjons-sosiologi, helse og sykdomssosiologi, avviks-sosiologi, religions-sosiologi, retts-sosiologi m.m. Å bli mer analytisk sosiologisk må slik sett kunne oppfattes som en oppfordring om å styrke forklaringskraften innenfor slike mer eller mindre spesialiserte forskningsområder. Denne typen samfunnsforskning kan gi kunnskap som på forskjellige måter er nyttig når det gjelder å få oversikt over effekten av samfunnsstyring på forskjellige områder. I lys av Burawoy-modellen kan vi altså forstå dette som et sosiologisk program til styrking av den profesjonelle og instrumentelle kunnskapen til bruk i policy-øymed. I kombinasjon med normativ refleksjon vil den profesjonelle dimensjonens styrke imidlertid også kunne bli en berikelse for publicsosiologiske og samfunnskritiske engasjementer.

Betydningen av annen sosiologisk teori

Til nå i dette kapitlet har jeg forsøkt å forklare hva analytisk sosiologi som tilnærming til det sosiale i korte trekk går ut på, hvorfor tilnærmingen er viktig og eventuelt på hvilken måte den kan sies å gå foran som et godt eksempel for annen sosiologi. Spørsmålet jeg nå ønsker å rette oppmerksomheten mot er hva som kan sies å være analytisk sosiologis begrensninger. Jeg skal i tur og orden ta for meg de tre kritikkene som ble nevnt i innledningen til dette kapitlet, nemlig innvendingene om at analytisk sosiologi underspiller *betydningen av annen teori*, at den er begrenset i forhold til *hvilke spørsmål det er mulig å stille* og at den mangler en *normativ standard*.

I dette avsnittet tar jeg for meg den første kritikken om forholdet mellom det analytiske programmet og annen sosiologisk teori. Når det tas til orde for at sosiologien skal være på den ene eller andre måten, oppstår spørsmålet om hvilke forståelsesformer det er man direkte eller indirekte blir bedt om å legge mindre vekt på. Ved siden av forklaringsteorien finnes det jo andre sosiologiske begreper og teorier som i dagens sosiologi også vektlegges under den tro at de gir oss god kunnskap og hjelper oss å orientere oss i en sosial verden. En slik kilde til kunnskap om sosialt liv finner vi for eksempel i de *tykke beskrivelsene*. Dette er i likhet med mellomnivåteorien en

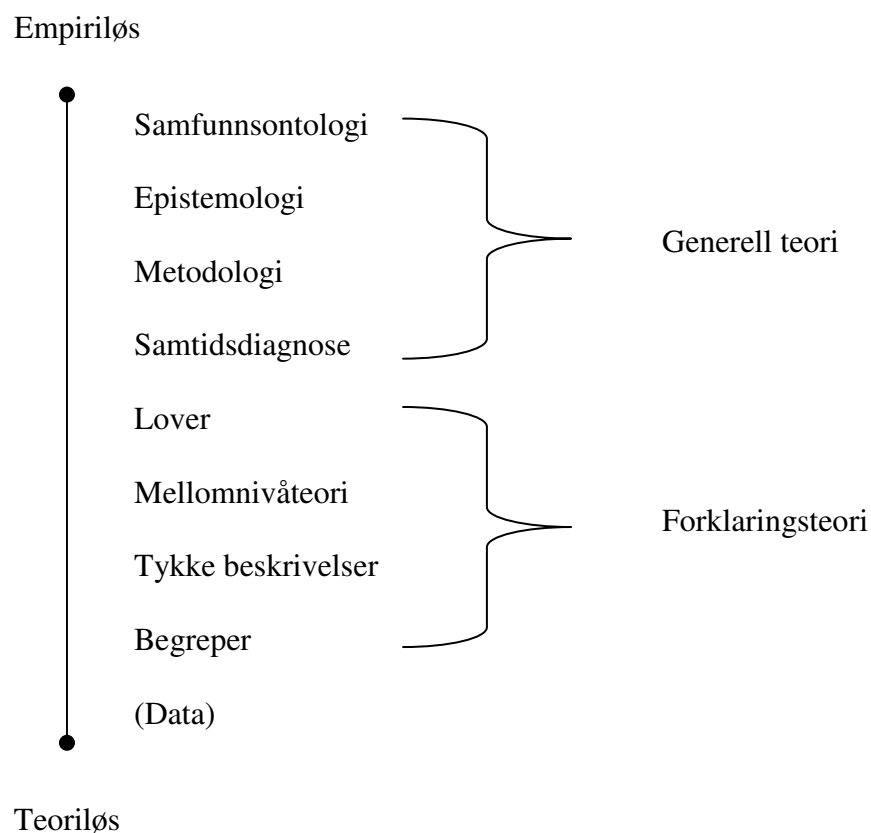
empirisk form for teori, men som i motsetning til denne ikke legger et reduksjonistisk program til grunn. Som begrepet tilsier er tykke beskrivelser rike i skildringen av det sosiale. Det betyr ikke at de også her foregår en utvelgelse av empiri, men hensikten med fyldige gjengivelser er ikke bare å forklare handlingen til aktørene i en gitt situasjon, men også å få frem en nyansert forståelse av situasjonsbetingelsen – den sammenhengen de sosiale handlingene inngår i. Tykke beskrivelser er med på å gjøre sosial atferd forståelig for utenforstående. Fyldige beskrivelser av sosiale situasjoner og sammenhenger er blir et redskap til å belyse hvordan andre mennesker opplever sine omgivelser. Det handler som sosiologen Dag Album (1996:209) sier om: ”å skjønne meningen i hva de som blir studert holder på med (...) å gjøre deres handlinger forståelig gjennom å gripe deres virkelighetsoppfatning”. Dersom vi forutsetter at det å oppnå økt forståelse for hva forskjellige folk tenker og tror i forskjellige situasjoner er noe man ønsker i sosiologi, vil tykke beskrivelser være en vei å gå. Tykke beskrivelser kan betraktes som språklig tolket og formidlet data som ved siden av å ha en opplysende egenverdi selv kan danne grunnlag for videre sosiologisk utforskning og teoribygging. En slik fortolkende samfunnskunnskap kan også være av betydning i etablering og forklaring av sosiale fenomener, noe Hedström (2005:13) også gir uttrykk for: ”Descriptions and explanations are always interrelated in the sense that what social reality is held out to be also is that which we seek to explain”.

Hedström (2005:12) trekker opp et skille mellom mekanismeteorien og det han betegner som ikke-forklaringsbaserte tradisjoner innen generell teori. Av ikke-forklaringsbasert teori kan det være verdt å nevne samtidsdiagnoser.²⁴ Ovenfor ble mekanismeteorien trukket frem som en viktig del av forklaringsteorien, og at slike teorier kan fungere som redskap til å forklare sosiale fenomener og på den måten bidra med spesialisert kunnskap på forskjellige områder i samfunnet. Samtidsdiagnosene skiller seg fra den spesialiserte teorien, ved å gjøre hele samfunnet til studieobjekt (Aakvaag 2008:23). Fordelen med samtidsdiagnosene er at de kan bidra til å gi oss oversikt over samfunnet som helhet, en kvalitet forklaringsteorien ikke har. Samfunnsdiagnosene tar temperaturen på samfunnet og sier noe om hva er typisk for trendene og kulturene som gjelder akkurat nå. Denne formen for teoretisering går tilbake til klassikere som Weber, Marx og Durkheim og deres forsøk på å forstå og

---

²⁴ Samtidsdiagnoser og samfunnsontologier er for øvrig teorityper som får et nærmere innhold i neste kapittel når jeg forsøker å besvare spørsmålet om hvor vi kan finne en normativ og samfunnsteoretisk forankring av public sosiologi.

begrepsfeste hva som kjennetegnet overgangen fra det tradisjonelle til det moderne samfunn (Aakvaag 2008:23). Hånd i hånd med samtidsdiagnosene finner vi samfunnsontologien, ”læren om samfunnet som værende” (Aakvaag 2008:26). Samfunnsontologien inneholder kunnskap om hvilke komponenter samfunnet kan sies å bestå av. Hva ligger for eksempel av kunnskap bak den ovenfor gjengitte modellen til Coleman (figur 3, s. 25)? Hvordan skal vi forså de to analysenivåene, mikro og makro? Hva menes med aktør og struktur? Finnes det andre måter å forstå forholdet mellom aktør og struktur på? Hva er en handling og hva menes med sosiale strukturer? Jeg trakk frem tykke beskrivelser som en type kunnskap som blant annet kan være med på å berede grunnen for forklaringsteoretiske undersøkelser. Den generelle teorien med samfunnsontologier og samfunnsdiagnoser vil på sin side kunne bidra til den samme oppgaven blant annet ved å tydeliggjøre hvor vi skal lete etter svar når vi stiller sosiale spørsmål og ved å indikere hva det er viktig å se nærmere på av temaer innenfor en mer helhetlig forståelse av samfunnet (Aakvaag 2008:26).

Figur 4 (Aakvaag 2008)

Som jeg var inne på i innledningen kan spennet i sosiologisk teori legges ut som et kontinuum der sosiologisk teori er klassifisert etter grad av abstraksjon eller generalisering fra empirien (Aakvaag 2008:15). Det innebærer med andre ord at man ordner sosiologisk teori i et spenn fra det empirinære (og teoriløse) til det helt empirifjerne (og empiriløse), slik figur 4 viser. Her ser vi hvordan det er mulig å plassere de forskjellige typene av sosiologisk teori i forhold til hverandre²⁵. Mekanismeteorien som mellomnivåteori befinner seg nære den empiriske polen, men er noe mer abstrakt enn tykke beskrivelser og havner derfor på et høyere nivå på kontinuumet. Det at plasseringen blir slik har som vi har sett ovenfor sammenheng med at analytisk sosiologi med sin mekanismebaserte forklaringsteori ikke har til hensikt å gi rike beskrivelser av det sosiale. Mekanismeteorien er fokusert på å avdekke kausale forbindelser i det sosiale. Det innebærer å sjalpe ut det som etter bestemte vurderinger utmerker som årsaksirrelevante observasjoner. Målet er som kjent å komme frem til de viktigste konstituerende (skapende) komponentene i de sosiale fenomenet man ønsker å forklare²⁶. Dermed får mekanismebasert forklaringsteori, som mellomnivåteori, en mindre kontekstbundet form. På en annen side vi konsentrasjonen om å forklare et etablert fenomen innenfor et bestemt område gjøre mekanismeteorien mer lokal enn samtidsdiagnosene og de mer abstrakte samfunnsontologiene. Jeg skal ikke her innlate meg på en videre diskusjon av hva som kan sies å være den faglige verdien av de forskjellige typene av teori fra bunn til topp i det teoretiske kontinuumet. Aakvaags figur er tatt med fordi jeg anser den som et hjelpemiddel til å se et system i en sosiologisk pluralisme som stadig omtales som uheldig for faget.

Det finnes forskjellige måter å gå frem på når våre observasjoner av virkeligheten skal begrepsfestes, beskrives og forklares. En måte å se dette mangfoldet på er å tenke at det har kommet som en nødvendig konsekvens av at sosiologiens studiefelt er stort og komplekst. Dersom virkeligheten skal la seg avtegne sosiologisk, trenger vi flere teoretiske perspektiver. Hvis vi velger å se det slik gir det kanskje mening å tenke at teoriene kan og bør kombineres. Skepsisen til å kombinere forskjellige teorier, eller metodologiske strategier, som enkelte steder kommer til uttrykk virker å være knyttet til en manglende overbevisning om at en slike tilnærming

---

²⁵ For en mer detaljert og lengre liste over forskjellige former for teori i samfunnsfagene se Kalleberg (1996:56-57). En annen artikkel som har vært av betydning for oppgavens diskusjon om forståelsen av sosiologisk teori er Aakvaag (2006a).

²⁶ "When focusing on what is believed to be particularly important for the problem at hand, we abstract from, or move out of focus, those elements believed to be of lesser importance" (Hedström 2005:2-3).

gir resultater.²⁷ Eklektisk tilnærming er kanskje negative der de preges av tilfeldighet, spontanitet eller mindre følsomme sammensetninger av kunnskap; at elementer av teori og data vilkårlig tas ut av en bestemt sammenheng og settes inn i en annen uten at eventuelle konflikter mellom forskjellige retninger først har blitt underlagt grundige vurderinger (Layder 1996: 92). Den posisjonen jeg argumenterer for i denne oppgaven er at en presis bruk av forskjellige sosiologiske ressurser i kombinasjon, som skjer på bakgrunn av grundige og begrunnede overveielser, ikke bare kan gi forklaringskraft men også er viktig for å gi bredde til problemorienteringer generelt, til å gi økt forståelsen av sammenhenger ved å belyse dem fra flere vinkler, og ikke minst til å bidra til et mer helhetlig (samfunnsmessig) perspektiv på forskningen: "Ønsker man å gi en mest mulig helhetlig og dekkende beskrivelse av empirisk kompleksitet, er det nødvendig med en samordning av sosiologiens teoretiske ressurser" (Aakvaag 2008:14). En annen måte å se dette på er at et eventuelt samarbeid mellom forskjellige teoretiske retninger kan bidra til å åpne for dialog som bryter ned barrierer mellom forskjellige teorier; teorier som det egentlig ikke er noen grunn til at man skal holde fra hverandre: "This is, in fact, the only possible way forward if one is primarily concerned to create a co-operative dialogue between apparently antithetical strands of thought" (Layder 1996: 92).

Å se forbi modellene

Den andre kritikken av analytisk sosiologi er rettet mot det jeg opplever som en begrensning i forhold muligheten for å stille varierte sosiologiske forskningsspørsmål. Denne problemstillingen må sees i sammenheng med den forrige innvendingen mot det å fremheve kun en type teori i sosiologi. Webers handlingsparadigme om metodologisk individualisme bygger på det enkle men samtidig viktig sosiologiske poeng at alle sosiale fenomener er resultatet av individers handlinger. Å analysere det som skjer i det sosiale som konstellasjoner av aktører som handler og som avhengig av hvordan konstellasjonene er satt sammen frembringer bestemte utfall på makronivå, er basert på en slutningslogikk vi ikke godt kan se bort fra. Å tenke i sosiale mekanismer, i liten og

---

²⁷ Hedström opplever at det å forklare et sosialt fenomen ved å kombinere forskjellige teorier og begreper som en form for praksis som stort sett bare fører til at man ender opp mange alternative teorier men ingen reell forklaring: "Typically, it leads to long lists of potentially important factors and to no clearly specified mechanism" (Hedström 2005:37). Mangfoldet av teori betraktes riktignok som positivt i den grad det fører til prestasjonsfremmende konkurranse mellom teoretiske retninger; at en stadig diskusjon om hva som er gode fremgangsmåter i faget virker stimulerende på utvikling av nye og bedre teoretiske redskaper (Hedström 2005:37, Goldthorpe 2007:2).

stor målestokk, kan bidra til en strukturert og sosiologisk tilpasset måte å resonnerer på når det gjelder forholdet mellom individ og samfunn, aktør og struktur, mikro og makro. Fasinasjon for en metodologisk logiske oppbygning og potensial for avstedkomme gode svar på vanskelige spørsmål, kan imidlertid ta noe av fokuset vekk fra andre viktige spørsmål.

Normativ retning for analytisk sosiologi

I analytisk sosiologi er den objektive, men verdirelevante, handlingsteoretiske tilnærmingen til det sosiale som Weber la grunnlaget for, videreført. Det betyr at det kritiske elementet, det Burawoy kaller den refleksive kunnskapen, kun er av betydning i form av verdirelaterte ytre faktorer som kan gi kunnskapen mening i en større samfunnsmessig sammenheng, men som analytisk sosiologi selv ikke sier noe om. Analytisk sosiologi er i sitt metodologiske program, i motsetning til det som kan sies om den refleksive sosiologien, ikke rettet mot samfunnskritikk og verdidiskusjon. Analytisk sosiologi observerer samfunnet utenfra, fra vitenskapens nøytrale grunn, og forsøker som vi har sett ved hjelp av handlingsteoretisk tilnærming å forklare sosiale utslag objektivt, ved å hente inn empiri, utvikle konkrete årsak/virkning-hypoteser, for så å teste om hypotesene holder mål i forhold til (ny) empiri. Resultatet av analytisk sosiologi, selve kunnskapen, kan naturligvis inngå i det refleksive og kritiske prosjektet, men selve prosessen med å danne kunnskapen er holdt atskilt fra refleksjon over kunnskapens samfunnsmessige betydning. Analytisk sosiologi skal forklare hvordan verden faktisk er, ikke hvordan den burde være²⁸. Analytisk sosiologi inneholder med andre ord ingen redskaper som hjelper oss å relatere vitenskapelig spørsmålsstilling til verdimeessig samfunnsengasjement, til selvrefleksjon.

Hvorfor sier ikke analytisk sosiologi noe om årsaken til at det er viktig å forklare sosiale fenomener? Svaret er at analytisk sosiologi handler om kunnskap og ikke verdien av kunnskap. Her er det snakk om å bygge opp en kunnskapsbeholdning, i form av mellomnivåteorier, som gjør det mulig å gi sannsynlige forklaringer på sosiale prosesser på forskjellige områder; kunnskap som, som sagt, senere eventuelt kan brukes til løsninger på det som måtte anses som ønskede endringer på forskjellige områder i samfunnet. Spørsmålene som da oppstår er hva ønskede endringer skal være og

---

²⁸ Når analytisk sosiologi ikke kommuniseres tilbake til et publikum, utenfor fagkretser, og ikke er samfunnskritisk, eller reflektiv, vil den derfor oppfylle definisjonen for det Burawoy kaller profesjonell sosiologi (se kapittel 2).

eventuelt om disse områdene i samfunnet virker tilbake på sosiologien på en måte som over tid blir utslagsgivende for hva som anses som sosiologisk interessant.

Mekanismebasert forklaringsteori og teorien om generative prosesser har røtter i teorien om rasjonelle valg²⁹. I forordet til boken *Foundations of social theory* fra 1990, som rekens for å være et hovedverk innen rasjonell handlingsteori, stiller Coleman spørsmål om samfunnet er på rett vei ("Are we going where we want to go? Can we modify the direction? How do we choose a direction?"). Dette er imidlertid ikke spørsmål boken har til hensikt å gi direkte svar på. Colemans poeng er at før vi kan finne ut av hvorvidt samfunnet er på rett vei eller ikke, før det er noe poeng å stille disse spørsmålene, må vi vite hvor vi faktisk er på vei og til det trenger vi robuste teorier, som kan forklare sosiale sammenhenger. Til dette har Coleman, som det fremgår av bokens tittel, forsøkt å lage et generelt fundament for utarbeidelse av teorier om det sosiale, som kan brukes til nettopp formålet å forklare sosiale fenomener. Coleman forsøker i weberiansk tradisjon å skille mellom sosiologien og verdidiskusjon knyttet til spørsmål om samfunnets retning.

Det hindrer imidlertid ikke Colemans fra å stille opp et normativt kriterium for anvendt forskning³⁰. Coleman er nemlig svært opptatt av at sosiologifaget må være refleksivt i forhold til sin rolle i samfunnet. Gjennom anvendt forskning har sosiologien kontakt med omverden og kan påvirke denne. Denne koblingen mellom fag og samfunn, som i Burawoy-modellen er fordelt på policy- og public sosiologi, får bare denne ene formen, anvendt forskning, hos Coleman³¹. La oss så se hvordan Coleman på sin måte forsøker å løse Webers paradoks om den verdinøytrale sosiologiens verdirelevans (Om Weber og verdirelevans, se kapittel 1).

Coleman ser verdinøytralitet som en vitenskapelig dyd. Bare ved å være nøytral kan sosiologifaget bli rettferdig for alle. Derfor må faget ha måter å oppdage sin egen påvirkning av samfunnet på, for å kontrollere at sosiologien, gjennom anvendt forskning, ikke slår ut med systematiske skjevheter, eller på andre måter, for eksempel grunnet orientering mot bestemte typer av samfunnsspørsmål, legger verdimesseige eller

---

²⁹ Generative prosesser er et uttrykk Goldthorpe (2007(2001)) blant annet bruker. Han baserer seg på en egenutviklet variant av rasjonell handlingsteori, som han kaller "Rational Action Theory" (RAT).

³⁰ Det betyr ikke at det settes likhetstegn mellom Coleman og analytisk sosiologi. Sammenlikningen må likevel kunne forstås som et forslag til hvor vi skal lete etter en normativ en forankring av Hedströms teoretiske prosjekt.

³¹ Her er Burawoy og Coleman enige om en ting, nemlig at hvem sosiologien er i dialog med ikke er likegyldig for faget. Coleman opererer imidlertid kun en type sosiologisk kunnskap (den instrumentelle) som blir til ved grunnforskning og anvendt forskning, med andre ord: en kunnskapstype og to dimensjoner i motsetning til Burawoys to kunnskapstyper og fire dimensjoner.

politisk føringer på utviklingen i sine omgivelser (Coleman 1990:630). Det innebærer ikke bare at den anvendte forskningen må unngå å favorisere bestemte aktører innenfor de områdene der den er aktiv, den må også være fri for ideologisk tankegodt. I den grad sosial endring inntreffer som følge av anvendt forskning, må det komme som en konsekvens av de erkjennelser det verdinøytrale kunnskapsinnholdet forskningen genererer kan gi (forstått som at ny sosiologisk kunnskap, nye opplysninger om et bestemt forhold, tilsier endringer). Sosiologien blir slik sett instrumentelt opererende innenfor et allerede fastlagt normativt rammeverk, som ikke fordrer en forklaring (aksiologisk), heller ikke fra sosiologien: "the framework itself lies outside the discipline; but the framework once established, serves as a source of justification for normative statements" (Coleman 1990:630). Hvordan tenker så Coleman at sosiologien skal klare å opprettholde verdinøytrale kurs og eventuelt korrigere seg selv når forskningen har vist seg å favorisere bestemte interesser?

Svaret ligger i den anvendte forskningens program. I følge Coleman må nemlig den anvendte forskningen ved siden av akkumulering av sosiologisk kunnskap, ha som oppgave å utvikle en design for institusjonaliseringen av sin virksomhet i samfunnet; et program som bidrar til å eliminere forsknings tendens til å legge skjeve (favoriserende) føringer på sine omgivelser (Coleman 1990:649). I forhold til normative spørsmål kan som sagt sosiologien bare konfrontere normsystemet det opererer innenfor med normsystemets eventuelle sviktende evne til å leve opp til egne normative forpliktelser. Det er overholdelsen av dette den anvendte forskningen skal utvikle et opplegg for å kontrollere. På den måten er sosiologien, gjennom anvendt forskning, ideelt sett aktiv i samfunnet gjennom påvirkning på forskjellige sosiale prosesser, men uten å være verdiladet og politisk på en måte som legger seg ut med de overordnede normative betingelsene som til enhver tid gjelder. I den grad sosiologien er med på å skape endringer i det normative rammeverket, må det komme som følge av den sosiologiske kunnskapens opplysende kraft.

Har Coleman så løst det paradokset vi finner knyttet til Webers mellomposisjon – den verdirelevante objektive forskningen, eller det vi finner hos Marx – den kritiske og frigjørende determinismen? Svaret må delvis kunne sies å være ja. Coleman fortsetter det resonnementet Weber så ut til å følge. Han skiller mellom sosiologisk kunnskap per se og hvordan denne kunnskapen kommer i kontakt med samfunnet gjennom anvendt forskning. Slik tilbyr Coleman en løsning på hvordan sosiologien skal være verdinøytral, men samtidig verdirelevant i forhold til et det gjeldende normative

rammeverket det befinner seg innenfor. Sosiologien kan gjennom empirisk forskning på aktørenes handlinger, og de sosiale prosessene som ved disse blir virksomme, bidra til å avsløre om forhold i normsystemet, og i større målestokk, samfunnet er rettferdige i forhold til enhver tid anses som gjeldene normer. På den annen side får vi ikke her svar på hvilke områder i samfunnet den sosiologiske påvirkningskraften bør settes inn og hvorfor. Hos Coleman, som hos Weber, kommer sosiologiens refleksjon over samfunnet hele tiden etterskuddsvis, om enn mer innarbeidet og hyppigere hos enn det Weber kanskje så for seg:

Men før eller siden skifter belysningen: Betydningen av de ureflekterte verdsatte synspunkter blir usikker, veien fortaper seg i halvmørke. De store kulturproblemers lys har forflyttet seg. Da ruster også vitenskapen seg til å skifte standpunkt og begrepsapparat og se seg ut over begivenhetenes strøm fra tankens høyder (Weber 2000:220).

Det vi snart skal rette oppmerksomheten mot, er en annen og mer progressiv løsning, nemlig den som er å finne hos Habermas. Til forskjell fra Coleman er dette et forslag til hvordan vi kan etablere et normativ kriterium som gjelder på tvers av normsystemer, uten å forfordele bestemte grupper eller låses til bestemte politiske oppfatninger. Men først en kort oppsummering og konklusjon av argumentasjonen i dette kapitlet.

Kort oppsummering

I dette kapitlet har jeg prøvd å få frem betydningen av public sosiologi, ved å sette konseptet opp mot analytisk sosiologi, forstått som en samtidig og konkurrerende oppfatning om hva sosiologien først og fremst bør handle om. Konklusjonen ble at de teoretiske fenomenene er peker mot forskjellige deler av sosiologien, som på hver sin måte er nødvendige.

Analytisk sosiologi forsyner sosiologien med metodologi og teori til forklaring av sosiale fenomener innenfor det som betegnes som mellomnivåteori. Analytisk sosiologi tilbyr et gjennomarbeidet, reformert og systematisk metodologisk program, forbillidlig i form og klarhet. Her representere analytisk sosiologi et forbilde når det gjelder vitenskapelig strenghet. Konklusjonen ble at analytisk sosiologi, med mekanismebasert forklaringsteori, inneholder et gjennomarbeidet og systematisk teoretisk program, som må kunne betraktes som en nyvinning i forhold til mer induktiv ”miksing og triksing” med variabler og generelt sett som et forbilde når det gjelder

metodologisk fasthet i tilnærmingen til det sosiale. Dessuten ble det lagt vekt på at vi trenger forklaringsteorier, som kan gi oss sannsynlige svar på hvorfor vi observerer stabilitet og endring på forskjellige områder i det sosiale.

Å være vitneskapeleg rigorøs er imidlertid ikke nok til å fremskaffe kunnskap om alle sosiale forhold og prosesser. I den forbindelse ble det argumentert imot resonnementer som tilsier at sosiologien er tjent med samling om kun én type forskningsopplegg. Her ble det argumentert for at vi stadig bør være på utkikk etter nye måter å forstå det sosiale på og at en gjennomtenkt kombinasjon av teori og empiri har større potensial for å fange opp, begrepsfeste og tydeliggjøre skiftende sosiale forhold på forskjellige områder i samfunnet. Det betyr at det å knytte sosiologien opp mot kun ett metodologisk program, vil virke innskrenkende på sosiologiens problemorientering og rekkevidde. Analytisk sosiologi tilbyr ingen samfunnsteoretisk integrering av sin utforskende agenda. I min argumentasjon blir en slik integrering i større teorier ansett som nødvendig for forståelse av sosiale fenomeners betydning.

Innfallsvinkelen til analytisk sosiologi på dette punktet, var at konseptet ikke selv inneholder begreper og teorier som hjelper oss å finne ut hvordan man skal komme frem til hvilke problemstillinger det er interessant å forske på. Selve forskningsfokuset blir bestemt av forhold utenfor den analytiske sosiologien. Det betyr ikke at analytisk sosiologi stopper opp på sin vei, men at den følger spor som tidligere forskning til enhver tid peker mot, uten at nytenkning nødvendigvis slipper til og bryter dette mønsteret. I Burawoy-modellen ble denne tendensen beskrevet som den profesjonelle sosiologiens svake side, omtalt som selvreferanseproblemet; nærmere bestemt det som skjer med forskningsfokuset når all problemdefinisjon foregår innefor eksisterende forskningsprogrammer med et smalt faglig fokus. I verste fall en selvrefererende praksis der forskningen blir av liten eller ingen interesse for andre enn sosiologer.

Analytisk sosiologis utgangspunkt er verdinøytralt. Dette utgangspunktet står imidlertid på verdiladet grunn; en grunn som analytisk sosiologi altså selv ikke tilbyr redskaper til å problematisere. Manglende selvrefleksjon over hvilken relevans analytisk sosiologi har overfor verdispørsmål, om forhold av betydning for dens omgivelser, tvinger oss til den konklusjon at orienteringen mot spørsmål i analytisk sosiologi i prinsippet er tatt for gitt. I forhold til spørsmålet om sosiologiens rolle i samfunnet, gir dette oss en tilnærming til det sosiale som i ikke bare er uskarp i sitt systemkritiske blikk, teoretisk sett mangler den kritiske ambisjoner over hode.

Spørsmålet som meldte seg og som vi nå skal gå videre med er: *Hvem eller hva bør være med på å bestemme retningen på sosiologisk forskning?*

Skal sosiologien spille en rolle i samfunnet, ved siden av den som følger av ikke-kritiske og systemkonforme vinklinger, må sosiologien selv inneholde et begrepsapparat og et teoretisk verktøy som gjør det mulig å bryte ut av vante tankebaner og reflektere sosiologisk over egen virksomhet.

Det som skal forfølges og begrunnes i neste kapittel, er oppfatningen om at en helhetlig modell på faget sosiologi må inneholde begreper som muliggjør videreutvikling av en intakt og aktiv refleksiv bevissthet i forhold til hva sosiologien holder på med. Til det trenger vi en teori om samfunnet og en normativ standard, som gjør det mulig å stille vurderende og konstruktive spørsmål, uten å forlate vitenskapens ideal om universalitet og uten å viske ut grensene mellom politikk og fag. Med teorien om kommunikativ handling, tilbyr Habermas et forslag til nettopp en slik løsning.

4 Det normative grunnlaget for public sosiologi

Public sosiologi er refleksiv kunnskap til et publikum utenfor akademien; et publikum som ikke står i et oppdragsgiver- eller klientforhold til sosiologien, slik det gjelder for policy-sosiologi. Hos Burawoy beskrives public sosiologi følgelig som sosiologi i kommunikasjon med det sivile samfunn. Den kommunikative relasjonen mellom faget og sivilsamfunnet er også uttrykk for et lojalitetsforhold. Public sosiologi står på sivilsamfunnets side. Det som imidlertid mangler hos Burawoy er en mer inngående redegjørelse for hvilken samfunnsmessig betydning sivilsamfunnsbegrepet har og hvorfor sosiologien bevisst skal søke dialog med sivilsamfunnet. Burawoy refererer til sivilt engasjement og er ved hjelp av forskjellige eksempler tydelig på at det å representere sivilsamfunnet innebærer noe annet enn den oppdragsbaserte policy-sosiologien, men gir ingen inngående sosiologiteoretisk redegjørelse for sivilsamfunnsbegrepets innhold, ei heller forbindelsen mellom det som kan betegnes som de tre samfunnsstørrelsene stat, marked og sivilsamfunn³². Begrepet *sivilsamfunn* blir derfor public sosiologis "sorte boks". I dette kapitlet skal jeg åpne den sorte boksen og forsøke å tydeliggjøre begrepets innhold. Målet er å få frem hva det er som begrunner forbindelsen, mellom sosiologien og sivilsamfunnet. Ved å gi sivilsamfunnsbegrepet en demokratiteoretisk begrunnelse, ønsker jeg å få frem hvorfor jeg mener at nøkkelen til å forstå sosiologiens rolle i samfunnet ligger i nettopp dette begrepet. Til det trenger vi en samfunnsteori. Alt som til nå er sagt om public sosiologi, analytisk sosiologi og forholdet mellom sosiologiens fire dimensjoner, skal med andre ord knyttes til en mer helhetlig teori om samfunnet. Ved hjelp av Jürgen Habermas' teori om kommunikativ handling, skal jeg nå forsøke å gjøre public sosiologi til noe mer enn et løst argument for en pluralistisk tilnærming til sosiale spørsmål. Vi er kommet til *spørsmålet om public sosiologiske teoretiske og normative forankring*.

Kapitlet er grovt sett ordnet i tre deler, som til sammen er ment å gi et svar på hvordan denne koblingen mellom teorien om kommunikativ handling og public sosiologi kan forstås. I *første del* følger jeg opp diskusjonen fra slutten av forrige kapittel med spørsmålet om hva som kan fungere som en normativ standard for

---

³² Burawoy (2005) ser det som sosiologifagets oppgave å ta vare på det sivile samfunn, på dets opprettholdelse og frie eksistens. Samtidig ser han dette som ivaretagelse av faget sosiologi. Uten et sivilsamfunn, ingen sosiologi. I forlengelsen av dette resonnementet er at andre samfunnsvitenskapelige fag har andre ansvarsområder: Statsvitenskap har staten som forskningsobjekt og er følgelig opptatt av dennes opprettholdelse og utvikling, mens økonomi handler om det som skjer på det økonomiske feltet og følgelig knyttet til et fokus på å opprettholde markedet.

sosiologiens forhold til samfunnet. Det å argumentere for at sosiologifaget skal være på den ene eller andre måten, gir i mine øyne lite mening dersom argumentasjonene ikke er knyttet til et spørsmål om verdier, nærmere bestemt, verdien av å drive med sosiologi. Med en tydeligere teoretisk og normativ forankring kan argumentet for Burawoy-modellen og begrepet public sosiologi styrkes. Det skal jeg forsøke å gjøre ved å knytte public sosiologi opp mot teorien om kommunikativ handling og den normative standarden det er mulig å utlede av denne teorien. Her mener jeg vi finner en faglig troverdig begrunnelse for en kritisk orientering i sosiologi. Resonnementet jeg bygger på er at public sosiologis som faglig dimensjon peker mot de samme prinsippene for språklig enighet som Habermas former sin teori etter.

Etter å ha redegjort for hvordan jeg mener at koblingen til Habermas' kommunikasjonsteori gir public sosiologi normativt fotfeste, skal jeg bevege meg over i *andre del* av diskusjonen. For å gi en fullgod begrunnelse for sosiologiens rolle i samfunnet trenger vi jo også en teori på hvordan dette samfunnet skal forstås. Til det formålet følger jeg Habermas' resonnementer videre og ser på hvordan kommunikasjonsteorien lar seg institusjonalisere som grunnstruktur for et demokratisk samfunn. Min vinkling på dette er i utgangspunktet at jeg forsøker å få frem hvordan teori av Habermas kan brukes til å gi Burawoy-modellen en sosiologisk begrunnelse. Denne koblingen har imidlertid en gjensidighet ved seg, forstått som at Burawoy-modellen også kan oppfattes som et forslag til hvordan det er mulig å la Habermas' kommunikasjonsteori få anvendelse på sosiologifaget. I dette forslaget ligger det en faglig optimisme, nemlig troen på at sosiologiens videre avansement ligger nettopp i villigheten til å prøve å bygge videre på eksisterende og godt funderte resonnementer i sosiologisk teori.

Når public sosiologis kritiske orientering er begrunnet med en normativ standard og public sosiologi og sosiologimodellen er gitt en demokratiteoretisk forankring, har jeg kommet til *tredje del* der kommunikasjonsteorien skal underlegges et kritisk blikk. Gir Habermas public sosiologi et sterkt nok grunnlag for en kritisk orientering til samfunnet eller innebærer kommunikasjonsteorien at vi får et for konsensusoptimistisk bilde på konfliktløsning som sosiologien ikke kan jobbe innenfor men er nødt til å bryte med dersom den skal leve opp til sitt samfunnskritiske og frigjørende potensial? Er demokratiteorien en realistisk og gyldig modell på samfunnet som det er rimelig å knytte sosiologien opp mot? Dette er spørsmål som jeg forsøker å besvare i siste del av

kapitlet. Men aller først: Hvorfor mener jeg at den normative standarden for public sosiologi er å finne hos nettopp Habermas?

Hvorfor Habermas?

Når Burawoy begrunner behovet for public sosiologi med at sosiologifaget helt fra starten av har stått på sivilsamfunnets side i forsvar mot økende kommersialisering på en side og statlig dominans på en annen, kan dette forstås som et samfunnsteoretisk resonnement som hører hjemme i den kritiske tradisjonen i faget.³³ Burawoy gir oss imidlertid ingen fullgod teoretisk begrunnelse for sitt prosjekt; kun spredte referanser til teori fra forskjellige sosiologer, herunder Habermas og teorien om kommunikativ handling³⁴. Det betyr likevel ikke at Burawoy er utydelig på hva han snakker om, men han ser ut til i stor grad å ta for gitt at leseren kjenner til og forstår hvor han vil med sine henvisninger til annen litteratur. Selv om Burawoy ikke selv utdyper referansene spesielt, er det mye som tyder på at han er opptatt av at public sosiologi og den refleksive kunnskapsproduksjonen skal skje ut fra tanker om en normativ standard: ”for critical sociology, truth is nothing without a normative foundation to guide it” (Burawoy 2005:16).

Å begrunne kritisk teori kan forsås som at man står overfor *to utfordringer*, nemlig på en side å *unngå relativisme* og på en annen side å *unngå det partikulære* – det særegne. Dette dilemmaet har Habermas forsøkt å finne en løsning på. Habermas kritiske prosjekt, spesielt i dets første fase, må også ses i relasjon til positivismen på 50- og 60-tallet, med vektleggingen av naturvitenskapelige idealer for samfunnsforskning og et ensidig rasjonelt og instrumentelt syn på kunnskap. Habermas kritiske teori kan derfor forstås som et forsøk på å fri samfunnsvitenskapen fra dets selvpålagte objektivistiske grep, uten verken å gå i den kunnskapsrelativistiske fellen eller låses til bestemte ideologiske og politiske standpunkter. Jeg skal kort redegjøre for hvordan teoretiseringen over temaet normativ standard hos Habermas har vært gjennom en

---

³³ En direkte oversettelse av Burawoys formulering om dette vil være *makredstyranni* og *statlig despotisme* (2005:24). Jeg opplever ikke at jeg trenger å fremheve hvor galt det kan gå i styrkebalansen i et samfunn, for å få frem poenget om de tre maktfaktorene stat, marked og sivilsamfunn og har derfor i min gjengivelse av Burawoy tonet ned begrepene noe.

³⁴ Burawoy (2005:9) trekker frem kommunikasjonsteorien til Habermas til forklaring av hva han mener kjenntegner den dialogen han opplever at sosiologien bør ha med det sivile samfunn. Habermas trekkes også frem sammen med flere teoretikere som Burawoy (2005:8) mener står bak teori som kan bidra til å utvikle en sivilsamfunnssosiologi “a *sociology of publics*”. Tanken er at en slik teoretisk integrering kan være med på å utvikle konseptet videre og synliggjøre ikke bare public sosiologis muligheter men også dens begrensninger.

utvikling. Uviljen mot til å godta at det bare var det positivistiske og enhetsvitenskapelige programmet, som fortjente betegnelsen *vitenskap* ledet i første omgang Habermas til å forsøke å bevise at man innenfor vitenskapen om det sosiale kunne snakke om tre forskjellige kunnskapstyper med egne metoder og egne måter å tenke rasjonelt på (Root 1993:232). Med det som er kjent som *teorien om de erkjennelsesledende interesser*, kunne Habermas tilby en begrunnelse for den kritiske teorien, som hos Frankfurterskolens første generasjon med Adorno og Horkheimer i spissen, frem til da ikke hadde fått en like tydelig teoretisk forankring. Selv om Habermas ikke lenger støtter seg til denne teorien, hører den med som en del av utviklingen frem mot den kritiske orienteringen som i dag forbindes med teorien om kommunikativ handling. Tesen om erkjennelsesledende interesser kan sies å ha en egenverdi i forhold forståelsen av rasjonalitet i det moderne: hva rasjonalitet skulle være for sosiologiens tilnærming til samfunnet og hvordan fremtidens rasjonelle samfunn skulle se ut. Som jeg har vært inne på tidligere var Weber oppatt av at det måtte være en fruktbar forbindelse mellom samfunnsvitenskapen og spørsmål av moralsk og etisk betydning, men uten helt å finne ut av hvordan denne forbindelsen skulle være: "While Weber argued that scientific rationality and ethical values can in principle coexist, he did not identify the conditions under which this might be achieved" (Alexander 1989:95). Habermas tok rasjonalitetsbegrepet videre og var med på å frigjøre det fra den instrumentelle fornuft. Dette er en viktig forhistorie for etableringen av et kritisk og kommunikativt rasjonalitetsbegrep. Før jeg begir meg ut på å binde oppgaven til teorien om kommunikativ handling, skal jeg skal derfor kort redegjøre for hovedtrekkene i Habermas først forsøk på å begrunne en kritisk teori i sosiologi.

Teorien om de erkjennelsesledende interesser³⁵

Gjennom en antropologisk tilnærming til spørsmålet om grunnlaget for kunnskap, mente Habermas å kunne identifisere tre ulike områder for læring hos menneskearten der tre forskjellige typiske *interesser* hos menneskearten danner grunnlag for tre tilhørende former for *erkjennelse*. Herfra stammer begrepet om *erkjennelsesledende interesser*. Ett av disse områdene kan forstås som forbundet med vår interesse for arbeid, der vi søker å forme og få kontroll over våre omgivelser, naturen så vel som det

---

³⁵ Fremleggelsen av teorien om erkjennelsesledende interesser er foruten Habermas (1971) basert på Honneth (1991), Root (1994:231-233) og Calhoun ed. (2002:352-353).

sosiale. For eksempel at vi grunnet behovet for mat, pløyer jorda for å dyrke matprodukter og at vi organiserer og samordner oss om arbeidsoppgaver knyttet til jordbruksproduksjon. De erkjennelsene vi gjør oss, det funksjonelt rasjonelle vi lærer gjennom arbeid og organisering er den *instrumentelle* kunnskapen, som igjen er samsvarende med det positivistiske synet på kunnskap innefor vitenskapen. Videre er vi mennesker opptatt av å kommunisere med hverandre, fortolke utsagn, atferd, symboler osv., kort sagt forstå hverandre på en annen måte enn den som for eksempel følger av våre primære fysiske behov og behovet for arbeidsdeling. Dette betegner Habermas som *praktisk* kunnskap, som samsvarer med hermeneutiske/ fortolkende retninger inne humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag. Tilslutt er vi mennesker ikke ukritiske til hva som skjer rundt oss; hva andre tenker og gjør og hva vi selv tenker og gjør. Med en interesse for å kunne produsere selvstendige tanker, reflektere over hva som foregår rundt oss, herunder hvordan vi for eksempel skal unngå det ubehaget som knytter seg til *ikke* å få lov til å tenke selvstendig, men bare adlyde, godta det arbeidet vi blir satt til, de kårene vi lever under osv, oppstår den *frigjørende* kunnskapen. Denne kunnskapen, den ”frigjørende erkjennelsesinteresse” danner så grunnlaget for utviklingen av den kritiske teorien (Eriksen og Weigård 1999:13).

Å begrunne samfunnskritikk i teorien om erkjennelsesledende interesser er altså en posisjon Habermas senere har forlatt. Det betyr ikke at Habermas dementerer resonnementene om grunnlagsproblemer som finnes der. De er stadig relevante, blant annet gjennom å åpne for en annen forståelse av rasjonalitet, enn den som følger av den instrumentelle vinklingen. Her finnes blant annet kilden til det rasjonalitetsbegrepet, tuftet på kommunikasjon, som Habermas i dag legger til grunn for normativ teori.

Formalpragmatikken³⁶

Habermas har med teorien om kommunikativ handling og det som er kjent som den språklige vendingen i hans forfatterskap, gått bort fra forsøket på å begrunne kritisk teori epistemologisk. Det betyr ikke at Habermas har gitt opp sine kritiske ambisjoner. Hvor finner vi så begrunnelsen for kritikk etter den språklige vendingen? Jo, nettopp i språket og i bruken av språket; det Habermas kaller *formalpragmatikk*. Den språklige vendingen innefor humaniora og samfunnsvitenskapen, innebærer at man forsøker å løse filosofiske og samfunnsvitenskapelig problemstillinger ved hjelp av språketeori

---

³⁶ Avsnittet er, fouten Habermas (1999:137-171), basert på Eriksen og Weigård (1999:54-57) og Aakvaag (2008:173-177, 2010:7-9).

(Aakvaag 2010:7). Kort fortalt betyr det at man prøver å finne svar på sosiale spørsmål ved hjelp av å analysere hvordan språket fungerer (*pragmatikk*). Språk og praktisering av språk, slik vi kjenner til, bærer visse strukturelle trekk (*formale kvaliteter*) som vi baserer oss på når vi kommuniserer; som gjør at kommunikasjonen blir meningsfull. Det som gjelder er å forsøke å få frem hvilke forutsetninger vi allerede bygger på, før vi inngår i kommunikasjon med andre; avsløre det programmet alle på forhånd ser ut til å følge og være enige om at gjelder i språklig kommunikasjon; det som kan sies å være ”uunnngåelige pragmatiske forutsetninger for talehandlinger” (Habermas 1999:158). For å få frem hvilke forutsetninger, hvilken normativ standard, det er vi kan utlede fra språksituasjonen, fra den kommunikative handlingen, må vi se nærmere på hva som rent faktisk foregår når vi kommuniserer. Hva er kommunikativ handling?

Av handlinger som er sosiale kan vi snakke om to forskjellige typer, nemlig strategisk handling og kommunikativ handling³⁷. Strategisk handling er samhandling der aktørene forsøker å påvirke hverandre gjennom positive og negative sanksjoner. Samhandlings-, eller koordineringsmediet, er belønning eller straff. I kommunikativ handling er dette annerledes. Det som er avgjørende for hvordan utfallet av en situasjon blir i den kommunikative handlingssituasjonen, er hva aktørene har klart å bli enige om - uten andre pressmidler enn det som i ordets rette forstand ligger i overbevisende argumenter; *i kraften i bedre argumenter*. Det er med andre ord ikke positive og negative sanksjoner, men *språklig enighet* som gjør det mulig for aktørene å koordinere sine handlingsplaner (Aakvaag 2008:174-175). Spørsmålet er så hva som kan sies om de bakenforliggende betingelsene for at slik sosial handling skal fungere. Det at belønning og straff kan virke koordinerende på folk, er noe vi gjerne forstår som ganske kjente sosiale mekanismer, eller kanskje rettere sagt, mekanismer det er lettere å sette fingeren på. Til sammenlikning er kanskje ikke språklig enighet, som koordineringsmekanisme for handling, like intuitivt forståelig. Det gjelder med andre ord å få vist hvordan eller hvorfor språklig enighet kan virke handlingskoordinerende på samme måte som positive og negative sanksjoner (Aakvaag 2008:174-175). Til den oppgaven må vi se nærmere på hva som kjennetegner den kommunikative handlingssituasjonen.

---

³⁷ I utgangspunktet skiller Habermas mellom sosiale og ikke-sosiale handlinger. Når handlingen er ikke-sosial betyr det at aktøren ikke er avhengig av kontakt med andre mennesker for å oppnå de mål som er satt for handlingen. Handlingstypen kan forstås som *instrumentell* (Aakvaag 2008:174).

Kommunikativ handling betegner det som foregår når ”to eller flere tale og handlingskompetente aktører koordinerer sine handlingsplaner ved hjelp av språklig fremforhandlet enighet” (Aakvaag 2010:7). Enigheten blir til når samtalepartnerne godtar et argument som ”understøtter de kritiserbare gyldighetskravene (...) som alltid er virksomme i språklig kommunikasjon” (Aakvaag 2010:8). Gyldighetskravene kan forstås som *objektiv sannhet*, at innholdet i det jeg sier er overens med en objektiv virkelighet som jeg implisitt eller eksplisitt refererer til, som *normativ riktighet*, at det bare er rett og rimelig at jeg sier akkurat det jeg sier i forhold til en sosial verden (sammenheng), og *subjektiv sannferdighet*, at jeg er oppriktig og mener det jeg sier, at jeg er ærlig i forhold min egne opplevelse av situasjonen, i forhold til en subjektiv verden (Eriksen og Weigård 1999: 55). Det er ikke slik at gyldighetskravene nødvendigvis gjøres eksplisitt gjeldene, i tur og orden slik eksemplet skulle tilsi. Snarere tvert om. Det er imidlertid i prinsippet mulig å ta dem opp til diskusjon, og dette er nødvendig dersom gyldighetskraven skal være kritiserbare, uten at det betyr at det alltid er nødvendig eller hensiktsmessig å gjøre det. Det er mye vi ikke trenger å nevne eller snakke om, men som det likevel er enighet om eller som fremgår av sammenhengen, som underforstått³⁸. I tillegg baserer vi oss i stor grad på at det folk sier faktisk har rot i virkeligheten, at det er forståelig at de sier at de sier og at de faktisk mener det som blir sagt. Det som hevdes er at vi her har å gjøre med en språklig kommunikasjonslogikk som vi faktisk følger og i stor grad baserer oss på at skal gjelde. Så la oss se hvordan en normativ standard kan utledes fra dette, fra teorien om kommunikativ handling.

Å etablere normative standarder kan gjøres ved at man går inn i de forskjellige gyldighetssfærene og klargjør hvilke premisser som gjelder for sannhet, for riktighet og for sannferdighet (Aakvaag 2010:8). Da beveger vi oss imidlertid ut av det rent formalpragmatiske. Jeg skal istedenfor bygge videre på det som er sagt til nå og vise til hvordan det er mulig å utlede en normativ standard fra kommunikativ handling mer direkte, i det som fremgår av språket og språksituasjonens formale kvaliteter. Her baserer jeg meg på en tolkning av Gunnar C. Aakvaag (2010:7-9). Spørsmålet er hva vi implisitt er nødt til å godta av forutsetninger, når vi innlater oss på språklig kommunikasjon med andre slik kommunikasjonsteorien beskriver. Påstanden er at vi

---

³⁸ Her kommer Habermas' begrep om livsverden til anvendelse. Det blir ikke plass til å ta opp dette her. I korte trekk kan man si at det her er snakk om all vår delte erfaring fra våre liv, en felles forståelse av våre omgivelser, som vedlikeholdes nettopp gjennom kommunikasjon.

kan utlede tre normative kriterier; ”uframkommelige standarder vi er nødt til å akseptere gyldigheten av når vi samhandler kommunikativt” (Aakvaag 2010:8). Det første er *fornuft* eller rasjonalitet. Vi kan ikke godt komme i gang med noen form for saklig meningsutveksling, uten å kunne stole på og forvente av hverandre at vi skal opptre fornuftig, i betydningen begrunnet; at vi begrunner det vi sier og gjør. Det andre idealet er *frihet*. Saklig meningsutveksling gir ikke mening, dersom samtalepartnerne ikke ser på hverandre som selvstendig tenkende individer, med rett til å mene det de selv vil; godta eller avvise argumentene som føres. Det tredje og siste idealet er *likeverd*: Her siktes det til at vi ”tar hverandre på alvor” og ikke lar ytre eller utenforliggende faktorer som for eksempel kjønn, seksuell legning, alder eller etnisitet innvirke på hvordan vi forholder oss til det som blir sagt. Forutsetningen er med andre ord at involverte parter gjensidig anerkjenner hverandre som ”likeverdige personer hvis interesser teller likt i egenskap av at vi alle er fornuftige og frie subjekter” (Aakvaag 2010:8). Altså en normativ standard bestående av fornuftsidealet, frihetsidealet og idealet om likeverd.

Før jeg nå går videre med å knytte Habermas samfunnsteoretiske utlegning av det kommunikative prinsippet til forståelsen av Burawoys sosiologimodell, la meg først rekapitulere betydningen av å komme frem til en normativ standard for public sosiologi. Teorien om kommunikativ handling er ikke et bilde på kommunikasjon slik vi alltid opplever den. Mennesker er ikke hele tiden rasjonelle. Mennesker er også irrasjonelle. Ubetenksomhet, fordommer og det å utnytte muligheter til å få sin vilje igjennom, også når det strengt tatt bryter med idealer som holdes høyt er også noe som preger samfunnslivet. Poenget er imidlertid ikke å beskrive virkeligheten slike den til enhver tid er, men å sette opp et realistisk ideal for sosiologiens verdiorientering. Det jeg argumenterer for er at vi her har å gjøre med et grunnoppsett for saklig kommunikasjon, som public sosiologi kan knyttes opp mot og som gir oss en normativ standard for videre resonnementer om public sosiologis rolle i samfunnet. Utgangspunktet er at public sosiologi skal gi sosiologien moralsk og politisk slagkraft i samfunnet, men ikke at faget i seg selv skal være farget av en bestemt moralsk eller politisk ide. Som jeg redegjorde for innledningsvis opplever jeg dette som at vi må forsøke å komme frem til et normativt utgangspunkt som kan fungere som et tilnærmet allmenngyldig utgangspunkt for en kritisk orientering. Ambisjonen kan slik jeg ser det ikke være mindre, når man fremsetter et forslag til hvordan sosiologiens rolle i samfunnet bør forstås. Det innebærer å bryte med relativismens forutsetninger og forsøke å etablere så nær som mulig en objektiv standard for kritikk. Samtidig er dette et mål som tilsier at vi

må unngå at sosiologien trekkes mot bestemte politiske uttrykk. Konklusjonen så langt er at Habermas, med sin teori om kommunikativ handling, langt på vei har lyktes med nettopp dette. Habermas følger Marx' opprinnelige prosjekt, i den forstand at han i samfunnet mener å finne belegg for en universal gyldighet for kritisk teori. Der Marx fant beviser for sin historiske materialisme, mener Habermas at empiriske prosesser i samfunnet, som vi gjennom teoretisering har en del kunnskap om, bærer i seg potensialet for kritikk. Med den kommunikative forståelsen av det rasjonelle i det moderne har Habermas presentert en løsning på det problemet hans forgjengere innenfor den kritiske tradisjonen aldri helt klarte å besvare, uten å trekkes mot det (politisk) partikulære eller ende opp med uklare eller uforklarlige standpunkter (Alexander 1989:219). Det betyr at Habermas styrer kritisk teori vekk fra ismepolitikken fallgruver.

Public sosiologi er altså utstyrt med et forslag til normativ standard; et koordineringsprinsipp for handling som i følge resonnementet er et prinsipp som dersom det i større grad følges på *forskjellige områder* i samfunnet vil kunne bidra til mer fornuft, mer frihet og mer likeverd. Den teoretiske oppskriften for det løfterike prospektet skal jeg straks komme inn på når vi nå ser nærmere på hvordan teorien om kommunikativ handling kan gis betydning som et grunnprinsipp i rekonstruksjonen av den demokratiske makrostørrelsen *samfunnet*. Foreløpig kan det som er sagt om kommunikasjon til nå forstås som at vi er kommet halvveis i utfordringen med å gi public sosiologi en solid teoretisk forankring. Jeg forsøker som sagt å gi en mer utførlig begrunnelse for hvorfor jeg mener public sosiologi og fokuset på det sivile samfunn bør være en artikulert og teoretisert dimensjon av betydning for sosiologiens faglige orientering og rolle i samfunnet. Som jeg har foreskrevet tidligere oppfatter jeg dette dit hen at vi trenger noe mer enn en viss formening om hvordan sivilsamfunnets betydning i samfunnet kan forstås. Vi er ute etter en *systematisk* forståelse av samfunnet som kan kobles mot og gi støtte til sosiologimodellen. Til det formålet skal jeg altså nå følge Habermas' resonnement videre og se hvordan kommunikasjonsteorien lar seg institusjonalisere som organiserende prinsipp for samfunnet.

Kommunikativ handling og deliberativt demokrati

Det helt grunnleggende utgangspunktet for et demokratisk system er at politiske beslutninger kommer som et resultat av enighet oppnådd gjennom frie valg og beslutningsprosedyrer; ”et fellesskap av frie og like borgere som lager sine egne lover”

(Habermas 1999:73). Man kan si at det her er snakk om en prosess som utspilles etter samme oppskrift som vi nettopp har sett ble gjort gjeldende for sosial handling med to eller flere aktører som koordinerer sine handlingsplaner ved å komme til enighet gjennom språket. Virkefeltet for det kommunikative handlingsprinsippet utvides slik sett fra sosial interaksjon i smått til lokal- og storpolitiske diskusjoner som er koblet til politiske beslutningsapparater. Man kan se for seg åpne samfunnsdiskusjoner der samfunnsmedlemmene i felleskap kommer frem til beslutninger om sin skjebne ved hjelp av språklig kommunikasjon. Når Habermas (1999:73) beskriver det politiske fellesskapet som et ”arrangement av institusjonaliserte diskurser” ønsker han å understreke hvor viktig det kommunikative aspektet i et slikt syringssystem er. Her kommer betydningen av *deliberasjon*; at demokratiet er rådslående og diskuterende der avgjørelsesmomentet ligger spredt i forskjellige diskurser som alle følger prinsippet om å la kraften i de bedre argumenter være avgjørende. Først debatt så votering. Det som etableres av meninger etter en åpen rådslående og diskuterende prosess utsettes så for en tilslutningsprosedyre der flertallet av stemmene, om man tenker politisk votering og valg, blir bestemmende for hvilke beslutninger som tilslutt skal tas i lokalsamfunnet, for nasjonalstaten eller i internasjonale demokratiske systemer. Kort sagt kan dette forstås som at kraften i de bedre argumenter, styringsprinsippet i kommunikativ handling, innebærer at strid avgjøres ved å la det argumentet seire som flest er overbevist om er det beste. Videre må overbevisningen være fri. Ingen skal være presset, fysisk eller psykisk, til å mene eller tro på en bestemt ide eller til å støtte opp om en bestemt argumentasjon. Manipulasjon og tvang er diskvalifiserende. Den ideelle kommunikative handlingssituasjonen er herredømmefri. Overført til systemnivå, til samfunnsteori, gir kommunikativ rasjonalitet som normative standard politiske beslutninger i samfunnet legitimitet; de er et resultat av diskusjon der det beste argumentet har fått tilslutning gjennom rådslagning, avstemninger og valg:

Skal formelt demokratiske prosesser i det politiske system fungere som noe mer enn ideologisk tilsløring av politiske elites, byråkraters og markedsaktørers makt, må samfunnsmedlemmenes politiske engasjement strekke seg langt utover å putte en valgseddel i stemmeurnen med jevne mellomrom. Det sivile samfunn og offentligheten er de to arenaer som særlig åpner for samfunnsmedlemmenes mer direkte engasjement i politiske menings- og viljedannelsesprosesser (Aakvaag 2007:219)

Jeg skal nå redegjøre for den demokratiske grunnstrukturen jeg ønsker å knytte firedelingen av sosiologi opp mot. Målet er å få frem hvordan et inntakt sivilsamfunn og en kritisk offentlighet, public sosiologis arenaer, blir nødvendige komponenter i demokratiet.

Det demokratiske maktkretsløpet

I demokratiteorien til Habermas kan sivilsamfunnet forstås som en av fire komponenter, som til sammen danner samfunnets politiske beslutningsstruktur. De tre andre komponentene er offentligheten, det politiske system og rettslig/administrative apparat (Aakvaag 2010:10-12). Denne beslutningsstrukturen har Habermas kalt det demokratiske maktkretsløpet eller mer utfyllende ”Det demokratisk nødvendige kretsløp av legitim makt” (Habermas 1999:75). Jeg skal først kort redegjøre for denne beslutningsstrukturen før jeg trekker linjene over til sosiologimodellen. La oss starte med sivilsamfunnet.

Sivilsamfunnet er betegnelse på den sfæren der samfunnets aktører representerer seg selv og sine meninger, utenfor både stat og marked. I teorien er det her snakk om det hver og en av oss blir en del av, når vår private verden møter en offentlig verden (Habermas 1999:74). Her finner vi typiske eksempler i de ikke-statlige og ideelle organisasjonene som jobber for allmennyttige og humanitære formål (ofte referert til som NGO's)³⁹. Slike organisasjoner, samt mer spontane, løse sammensatte og kanskje mindre varige nettverk, slik som politiske aksjoner av forskjellige slag, kan sammen forstås som den *protesterende* delen av sivilsamfunnet (Scambler & Martin 2001:183)⁴⁰. Bak organisert motstand, den protesterende delen, finnes en samfunnsdeltakelse i større målestokk, nemlig det som gjør organisering og sammenslutning mulig og ønskelig. Dette kan forstås som sivilsamfunnets *muliggjørende* del (Scambler & Martin 2001:183). Her nærmer vi oss den sosiale interaksjonen som finner sted i samfunnets mer private sfærer; det Habermas betegner som *livsverden*. Det er herfra, fra det som foregår i folks hverdag, med venne- og familieliv, uformelle møter og aktiviteter at sivilsamfunnet får sine impulser og sin styrke (Aakvaag 2007:220). I det demokratiske maktkretsløpet har sivilsamfunnet en ”signalfunksjon” forstått som ”funksjonen å

---

³⁹ Non-governmental organisation, eller Non-profit organisations (NPO).

⁴⁰ Når NGO'er og sivilsamfunnets protesterende del reagerer på tvers av landegrenser for eksempel utløst ved at de holdes utenfor viktige internasjonale konferanser der verdens nasjoner er representert ved sine regjeringer, kan det oppstå konfrontasjoner i form av demonstrasjoner i gatene, barrikadering av møtelokaler osv. Slike sterke reaksjoner kommer da fra det som må kunne betegnes som et internasjonalt forent eller *transnasjonalt* sivilsamfunn.

oppfatte og tematisere samfunnsproblemer og funksjonelle mangler som først merkes privat” (Habermas 1999:74). Dersom denne ”varsellampefunksjonen” skal ha en effekt må disse reaksjonene og temaene fanges opp og ”settes på dagsorden i det offentlige rom” (Aakvaag 2008:189)⁴¹.

Offentligheten er et begrep de fleste har et forhold til og som i dagligtale ofte er knyttet til det fenomenet at informasjon kommer ut og blir eksponert for et helt samfunn og for den saks skyld en hel verden. ”Med borgerlig offentlighet forstås først og fremst den sfære der privatfolk samles til publikum” (Habermas 1971:25). Ved siden av å være en fellesarena der mennesker gjennom utveksling av inntrykk, ideer, og informasjon opplever meningsfull kontakt med andre mennesker, er formidlingen mellom sivilt engasjement og beslutningsprosessene i det politiske system offentlighetens viktigste funksjon; det som ovenfor ble omtalt som sivilsamfunnets varsellampefunksjon (Aakvaag 2007:218). I en velfungerende (herredømmefri) offentlighet har alle aktører rett til å delta, det må ikke legges begrensninger på hvilke temaer som kan tas opp, folk må være oppriktige med hverandre og kraften i de bedre argumenter er den eneste legitime autoritet (Aakvaag 2007:218). Hos Habermas (1999:74) er denne offentligheten beskrevet som ”et nettverk for å kommunisere relevante temaer og innlegg, der meningsytringen tillegges vekt ut fra de positive og negative reaksjonene de får. Informasjon og argumenter bearbeides slik til fokuserte meninger”. Når de *fokuserte meningene* begynner å ta form gjennom diskusjon og debatt, som oftest gjennom tv, i aviser eller på internett, men også der folk møtes til samtale og diskusjon på skoler, universiteter, kulturhus, kafeer, torg osv., kan vi snakke om at en *offentlig mening* begynner å gjøre seg gjeldende. Felles mening må så få gjennomslag og betydning i samfunnet. Her kommer det politiske maktapparatet inn⁴².

---

⁴¹ Maktkretsløpet bør forstås som idealtypisk og utelukker slik sett ikke direkte forbindelser mellom frivillige organisasjoner og politikere og regjeringsmedlemmer og at dette gir seg utslag i politiske beslutninger. Samfunnsmedlemmer generelt får inspirasjon og impulser fra forskjellige steder: ”I kraft av både å være medlemmer av samfunnet og den politiske offentlighet, inntar private aktører og statsborgere to posisjoner samtidig” (Habermas 1999:73-74).

⁴² Felles meninger eller folkemeninger kan gi seg utslag i atferdsendringer direkte og vil gjerne gjøre det uavhengig av formelle regler i et samfunn. En form for *sivil ulydighet* der nærmest en hel befolkning optrer lovstridig eller bryter forskrifter er ikke uvanlig og er tildels nødvendig for at et samfunn skal fungere. Alt kan ikke til enhver tid være innenfor reglementet; til det blir menneskets grensesprengende frihet og kreativitet for sterk. Forsøk på å styre slik utsrylighet kan slå kontra og gi kaos fremfor sosial orden. Regler som var tiltenkt en bestemt betydning kan for eksempel vise seg å slå ut på lite hensiktsmessige måter i praksis. I slike tilfeller vil samfunnsborgere med sin manglende konformitet rent faktisk ved å handle regelstridig korrigerer (regel)systemet. På sikt vil en slik forståelig regelstridig atferd, ved at den får oppmerksomhet og fanges opp av et politisk beslutningsapparat slik maktkretsløpet beskriver, føre til formelle endringer i form av ny regler.

Det politiske system betegner arenaen der ord blir til handling, nærmere bestemt lover, regler, vedtak og formelle beslutninger om fordelingen av byrder og (knappe) goder i samfunnet. Statsforfatningen i Norge og liknende demokratier vil ha omtrent den samme grunnstrukturen som Habermas legger frem i demokratiteorien. Teorien om maktkretsløpet inneholder med andre ord en realistisk gjengivelse av virkelige demokratiske systemer med en nasjonalforsamling og en regjering, henholdsvis en lovgivende og en utøvende makt. Et moderne demokrati baserer seg ikke bare på valg av representanter til en nasjonalforsamling, som så handler på vegne av folket, men også en fri meningsdannelse underbygget av presse og ytringsfrihet. Her er det mulig å gjenkjenne idealene som kan utledes fra den kommunikative talehandlingssituasjonen, slik det ble beskrevet ovenfor. Det som nå gjelder er at det som er blitt til offentlig mening gjennom kommunikativ praksis i sivilsamfunnet og offentligheten blir til praktisk politikk gjennom det politiske system. Dette er nettopp den demokratiske intensjonen med et politisk apparat; at det får omgjort meninger om hvordan ting burde være til foremelle vedtak som kna gjøre endringer mulig. Sagt med andre ord: ”det politiske system er innrettet slik at det gjennom prinsipper for representativitet og voteringsprosedyrer mer effektivt kan fattes bindene beslutninger” (Aakvaag 2008:190). Ser vi igjen tilbake på de foregående trinn i prosessen kan dette forstås som at det politiske system ”gjør det mulig å *omdanne* kommunikativ enighet til politisk makt og kollektiv handling” (Aakvaag 2008:190).

Statsforvaltningen og retten har så den funksjon i maktkretsløpet at den kan sette de politiske beslutningen ut i livet. Gjennom forvaltningen skjer dette ved at det politiske systemets utøvende makt (regjeringen) har myndighet over forvaltningsapparatet eller byråkratiet som står for iverksettelse av endringer. I tillegg kan politiske beslutninger få praktisk betydning gjennom formelle lover og håndhevelse av disse gjennom påtalemakt og rettsvesen. Lover er virkeliggjøring av beslutninger med en spesiell betydning hva gjelder det kommunikative prinsippet:

Lover er i kraft av sin demokratiske tilblivelsesprosess et uttrykk for kommunikativ handling og borgernes kommunikative enighet (offentlig mening). På den annen side gir det faktum at lover er understøttet av statens sanksjonsmakt (i siste instans statens voldsmonopol), retten et helt annet gjennomslag i systemkontekster enn kommunikativ handling. Penger og makt kan nok overkjøre sannhet, normativ riktighet og sannferdighet, men ikke på samme måtes som formelle lover (Aakvaag 2008: 190).

Kort oppsummert har vi sett at sivilsamfunnets muliggjørende og protesterende del skaper engasjement for saker som gjennom diskusjon i offentligheten kan bli til offentlig mening; ”sammenknyttede meninger” som Habermas (1999: 74) kaller dem. Offentlig mening blir så gjennom det politiske system til vedtak og bindende beslutninger. Beslutningene som treffes i det politiske systemet, settes så ut i livet gjennom det byråkratiske apparatet og direkte gjennom lover. Effekten beslutningene får når de gjøres gjeldende i samfunnet får så konsekvenser for samfunnets medlemmer som gjennom sivilsamfunnet og offentligheten igjen skaper diskusjon og bidrar til ny offentlig meningsdannelse, som igjen kan få betydning for det som skjer i det politiske system osv.

Når jeg knytter public sosiologi til Habermas, er det som ledd i oppgavens uttrykte intensjon om å gi begrepet tydeligere samfunnskritisk innhold og begrunnelse. Det representerer ingen nødvendig posisjon. Burawoy har som sagt lagt begrepet og sosiologimodellen ut som en ramme, fri til å fylles, støttes (og bestrides) med forskjellig teoretisk tankegods. Jeg opplever imidlertid at det ligger en invitasjon hos Burawoy til å ta i bruk Habermas. Som tidligere nevnt refererer Burawoy selv til Habermas og kommunikativ handling som eksempel på det han typisk sikter til med public sosiologi. Det demokratiteoretiske innholdet, som kommer frem av den kompromissløse vektleggingen av at sosiologien må representere sivilsamfunnet og bidra til å underbygge en kritisk offentlighet kan også sies å peke mot en Habermas-inspirert samfunnsmodell. Men står vi her konfrontert med en modell som gir et riktig bilde på hvordan et rettferdig og demokratisk samfunn kan og bør se ut? Dette spørsmålet er aktuelt i forhold til Habermas’ teoretiske prosjekt isolert sett og aktualiseres i denne oppgaven ved at jeg langt på vei lar public sosiologis skjebne bero på gyldigheten av Habermas teori om kommunikasjon og samfunn⁴³.

Idealer og realiteter

Som jeg allerede har vært inne på står vi i teorien om kommunikativ handling konfrontert med en modell som tar utgangspunkt i det som til dels er realiteter og det som kan forstås som uttrykte ønsker om hvordan samfunnet og verden bør se ut. Det betyr at idealene om fornuft, frihet og likeverd som vi kunne utlede av teorien om

---

⁴³ Når jeg sier langt på vei og ikke helt og holdent er det fordi jeg ikke ser det som rimelig å frata Burawoy-modellen dens selvforklarende legitimitet. Modellen uttrykker for eksempel gjennom vektleggingen av å prioritere kunnskap både til styringsformål og til frivillige ideelle formål (henholdsvis policy- og public sosiologi) selv et rettferdighetsprinsipp.

kommunikativ handling kan sies å være forankret i virkeligheten; i en ”allerede eksisterende kulturell, institusjonell og psykisk virkelighet”(Aakvaag 2007:223).⁴⁴ Det betyr imidlertid ikke at teorien om kommunikativ handling er en like god beskrivelse av det samfunnslivet vi opplever rundt oss til enhver tid. Jeg skal avslutte dette kapitlet med å ta for meg noen korte kritiske innvendinger mot teorien og hvor sosiologisk treffsikker den kan sies å være i forhold til det å møte aktuelle utfordringer i samfunnet. Først skal vi se på to innvendinger som kan rettes mot realismen i den kommunikative handlingssituasjonen og tilslutt en innvending til demokratiteorien.

En kritikk av handlingsteorien som ofte trekkes frem i diskusjon er spørsmålet om det å søke språklig enighet slik Habermas foreskriver virkelig er et typisk trekk ved sosial interaksjon eller kan andre hensyn sies å være viktigere for hvordan vi forholder oss til hverandre? Med sin formalpragmatiske begrunnelse for normativ sosiologi får Habermas kritikk for ikke å ta nok hensyn til hvordan følelser kan spille inn og være avgjørende for hvordan vi kommuniserer og forstår hverandre. Spørsmålet man kan stille seg er om Habermas med sin vektlegging av de formale kvalitetene ved språket og bruken av språket, overvurderer fornuften eller den kommunikative rasjonalitetens betydning når det gjelder den enkeltes opplevelse av å være et emosjonelt individ med behov for eksistensiell trygghet og anerkjennelse, menneskelige behov som ikke uten videre kan omgjøres og passes inn i en kommunikativ struktur (Layder 1994:198). Med kommunikasjonsteorien fremhever Habermas en helt sentral aktivitet, nemlig at mennesker hele tiden snakker med hverandre. Men er det nødvendigvis slik at poenget med en slik samtale er å komme frem til en reell enighet om noe? Ser vi for eksempel på oppfatninger om sosial interaksjon innenfor deler av mikrointeraksjonistisk teori og den etnometodologisk inspirerte sosiologien fremheves kommunikasjon som en rituelt betinget aktivitet mennesket gjerne deltar i fordi en ”vellykket” konversasjon i seg selv bidrar til å opprettholde den enkeltes tillit til tilværelsen. Dette preger samtalen: ”Når én sier noe, passer det seg ikke å forfølge den som snakker med spørsmål om den egentlige meningen med utsagnet. Vi legger selv inn det som mangler for å gjøre det forståelig (...) Vi regner med å forstå, fordi vi gjerne vil gjøre verden alminnelig” (Album 1996:131). Dersom vi følger denne tanken videre, vil det å opprettholde sosial orden - i

---

⁴⁴ Som samfunnskritikk kan dette sammenliknes med det som innenfor filosofien kalles *immanent critique*: kritikk som utgår av motsetningen mellom det vi bekjenner oss til, som rettferdig (i teorien), og det som er de faktiske forhold (i praksis). Ved å avsløre slike misforhold mellom teori og praksis, skaper vi et argument for sosial endring. ”Immanent critique is a means of detecting the societal contradictions which offer the most determinate possibilities for emancipatory social change” (Antonio 1981:330).

motsetning til sosial utrygghet og panikk som mer direkte konfrontasjoner om sannheten, riktigheten og sannferdigheten av det som blir sagt kan føre til – bety at vi ivrer etter å forstå andre selv om vi innerst inne er uenige i det som blir sagt. De fleste vil nok kunne kjenne seg igjen i situasjoner der vi av ren høflighet eller av ønske om ikke selv å havne i en vanskelig situasjon gir uttrykk for at vi forstår mer enn vi egentlig gjør eller at vi er mer enige om noe enn det vi egentlig er. Samtidig ønsker vi gjerne ikke å være falske eller oppleve at andre er det mot oss. Men evnen til å forstå er rik på muligheter når det gjelder forståelse av andre menneskers meninger og oppfatninger. Å si seg enige i en meningsytring innebærer dessuten ikke at man overtar sin samtalepartners holdninger. Derfor ”bedrar” vi hverandre for ikke å utsette oss selv eller andre for ubehaget knyttet til det den usikre situasjonen som kan oppstå dersom vi velger å motsi hverandre.

Den andre innvendingen mot kommunikasjonsteorien går ut på at språket ikke først og fremst er kommunikativt frigjørende, men snarere tildekker og befester makt og maktrelasjoner i samfunnslivet.⁴⁵ Er spranget mellom den ideelle talehandlingsituasjonen der bare kraften i de bedre argumenter er avgjørende for handlingskoordinasjon og kommunikasjon slik den ofte er i det virkelige liv for stor slik at Habermas’ modell blir urealistisk og håpløst utopisk? Dette er en innsigelse mot teorien om kommunikativ handling som blant annet finner gehør innenfor mer konfliktorienterte retninger i faget, som ser på hvordan makt er skjult; som for eksempel i prestisje, i sosiale posisjoner og kjønnete betydninger. Michel Foucault ser for eksempel språket som bundet opp i ufrie diskurser. Der Habermas betoner samtalens muliggjørende sider retter Foucault oppmerksomheten mot språkets problemer og stengsler, mot det ”faretruende ved at folk snakker” som han sier (Foucault 1999:9). Dette fokuset på språkets begrensende sider finner for eksempel også hos Bourdieu. Følger vi meningen bak Bourdieus (1996:38) begrep om *symbolsk makt*, beskrevet som ”denne usynlige makten som bare kan utøves med delaktighet av de som ikke vet at de ligger under for den, eller endatil ikke vet at de utøver den”, blir språket sett på som en av flere måter å tilsløre makt på.

Tilslutt kan vi stille et spørsmålstegn ved den sosiologiske verdien av det demokratiske maktkretsløpet. Selv når vi ser for oss det som regnes for å være relativt velfungerende demokratier, er det ikke vanskelig å peke på forhold som gjør det mulig å

---

⁴⁵ Mye av grunnlaget for å legge frem denne kritikken har jeg fra Aakvaag (2006b) og (2008, kapittel 6 og 7).

problematisere Habermas' teori. Demokratiet er lett synlig gjennom partipolitikk, valg, folkeavstemninger og politiske debatter, samtidig markerer demokratiet seg også med sin begrensede innflytelse på hva som skjer i samfunnet. Mange samfunnsmekanismer må fungere godt dersom det demokratiske maktkretsløpet virkelig skal fungere slik Habermas har teoretisert det. Spørsmålet er om vi står konfrontert med en overidealisert teori på hva det er rimelig å forvente av store og komplekse samfunn. Det er rimelig og spørre om det er realistisk at problemomfanget i samfunnet skal kunne fanges opp og uttrykkes gjennom rasjonell kommunikasjon, kanaliseres via sivilsamfunnet til en offentlighet og så gir en offentlig mening som fanges opp av et beslutningskompetent politisk apparat. Der dette ikke er tilfellet vil Habermas' demokratiske maktkretsløp som er tuftet på kommunikasjonen i alle ledd være en mindre treffende beskrivelse av hva som kjennetegner et moderne samfunn.

Nettopp det public sosiologi trenger

Public sosiologis arenaer er sivilsamfunnet og offentligheten. Jeg argumenterer for at faget skal være virksom innefor disse arenaene; belyse hvilke problembetingelser forskjellige grupper lever under, få frem konfliktfylt materiale og skape konstruktiv diskusjon og med andre ord ta initiativ til offentlige debatter på nye temaer og bidra med rasjonelle innspill til eksisterende debatter. Samtidig er tanken at public sosiologi ikke skal være passiv i forhold til sivilsamfunnets og offentlighetens posisjon i samfunnet. Gjennom sitt samfunnsengasjement og sin aktivitet er det meningen at sosiologien også skal bidra til å vedlikeholde og utvide disse arenaene for demokratisk maktinnflytelse. Derfor opplever jeg at kritikken av det demokratiske maktkretsløpet ikke rammer den koblingen jeg gjør mellom Habermas og sosiologifaget i denne oppgaven. De to kritikkene av den kommunikative handlingsteorien kan ha mye for seg i forhold til hva det også må sees på når vi skal forsøke å forstå sosial samhandling. Det gjelder både at andre forståelser av prat og samtale kan gi et riktigere bilde av en sosial situasjon enn kommunikativ handling og at språket blir et virkemiddel for bevisst eller ubevisst markering av og utøvelse av strukturert makt. Med det mener jeg at sosiologimodellen til Burawoy er et rammeverk som med Habermas får en teoretisk og normativ forankring. Innenfor rammen av det kommunikative rettferdighetsprinsippet kan sosiologien i prinsippet føre alle kunnskaper til offentlighetens visshet. Hva som under et kommunikativt ideal så plasseres av teori og kunnskap innefor i modellen er et annet spørsmål. Her har jeg allerede argumentert for en sunn pluralisme og veloverveid

og begrunnet eklektisisme. Teori- og perspektivrikdom vil kunne sikre den dekningsgraden som må til for å møte utfordringer i samfunnet med adekvat kunnskap, enten den er utelukkende instrumentell eller også reflekterende over sin betydning.

Når jeg har trukket inn Habermas i denne oppgaven er det for å gi støtte til en modell på faget sosiologi og for å vise hvordan jeg opplever at Habermas kan få en anvendelse på faget sosiologi. Om demokratiteorien sier Habermas (1999:72) at han har forsøkt: ”å knytte det normative begrepet til det vi vet om virkelige politiske prosesser (...) Jeg forsøkte først å oversette demokratiens normative selvforståelse til sosiologiske termer, for deretter å undersøke muligheten for å sette et slikt normativt ladet prosjekt ut i livet”. Kommunikasjons- og demokratiteori slik sett sies å befinne seg mellom faktisitet og gyldighet (Aakvaag 2008:188). Demokratiteorien er kommet til ved det som kan betegnes som *rekonstruktiv metode*: ”Den holder så å si et speil opp for oss og viser oss hvorledes vi hadde vært hvis vi levde opp til de idealene vår moderne livsform i hvert fall delvis er tuftet på” (Aakvaag 2007:223). Slik sett knytter jeg forståelsen av faget til den optimismen til det moderne prosjektet som preger Habermas teori om kommunikativ handling; om at mennesker ved hjelp av språket, i saklig kommunikasjon, skal klare å komme videre mot økt forståelse, som gjør det mulig å løse konflikter i samfunnet. Kommunikasjons- og demokratiteorien er her ment å gjelde som et utgangspunkt for konstruksjon av en modell på faget sosiologi og som et ideal for kommunikasjon i samfunnet. Innenfor academia representerer kommunikativ rasjonalitet allerede den eneste gyldige formen for overtalelse og overbevisning om riktigheten av teorier i kunnskapsformidling. Selv ”tallenes tale” må fremsettes gjennom kritiserbare gyldighetskrav. Til kritikken om realismen i teorien om maktkretsløpet kan det mot denne bakgrunn sies at der demokratiet ikke strekker til blir sosiologiens oppgave desto viktigere. Det innebærer å skape en sak for det sivilsamfunn og offentlighet ved å belyse og få frem sosiale skjevheter og å artikulere latente konflikter og påvirke den offentlige meningsdannelsen. Slik kan ellers udefinerte og potensielle konflikter få et uttrykk som gjennom deliberasjon kan kanaliseres inn i det demokratiske maktkretsløpet slik vi akkurat har sett er mulig i teorien. Her kan en tydeligere publicsosiologisk offensiv bidra på to måter, gjennom de to formene for public sosiologi, tradisjonell og organisk, som ble omtalt i kapittel 2. Den tradisjonelle public sosiologi sprer informasjon til folk i samfunnet og bidrar med vurderende og konstruktive (samfunnskritiske) innspill i debatter om saker som angår folk. Gjennom organisk public sosiologi konfronteres saker mer direkte gjennom engasjement ute i

forskjellige miljøer (organisasjoner/ aksjoner) og sammenkoblingen mellom folk og fag har en sterkere dialogisk karakter. Her er noe av poenget at kunnskapen om, og fra, sivilsamfunnet, raskere skal kunne omsettes til konstruktive teorier og kritikk. Her siktes det til åpne prosesser kjennetegnet av en gjensidig kunnskapsberikende dialog mellom fag og folk.

Kort oppsummering

I dette kapitlet har målet først og fremst vært å utstyre public sosiologis kritiske orientering en normativ begrunnelse. Den har jeg argumentert for at vi kan finne hos Habermas, nærmere bestemt i teorien om kommunikativ handling. Her har vi sett hvordan Habermas´ har forsøkt å forankre sitt kritiske prosjekt i en normativ forståelse som verken tilsier noen form for relativisme eller blir for partikulær i en politisk ladet betydning. Jeg har argumentert for at vi med teorien om kommunikativ handling har funnet et allmenngyldig meningsfullt og rettferdig prinsipp for public sosiologis samfunnskritiske profil. Public sosiologis representasjon av det sivile samfunn kan gis en mer utfyllende begrunnelse når vi følger Habermas´ kommunikasjonsteoretiske utgangspunkt til en gjennomarbeidet demokratisk forståelse av samfunnet. I public sosiologi er faglig refleksjon over sosiale forhold i et større, mer helhetlig, perspektiv på samfunnet essensielt. Det handler om forskning som tematiserer det som skjer når medlemmer av det sivile samfunn må forholde seg til systemer, for eksempel som studenter ved universitetet, som pasienter på et sykehus, som arbeidsledige, eller, som vi skal se i eksempelet det snart skal handle om, som ansatte som konfronteres med ledelsens krav til produktivitet i en industribedrift. Poenget jeg har ønsket å få frem i dette kapitlet er at public sosiologi og sivilsamfunnsfokuset ikke tillater oss å velge bort kritikken, men at det tilligger oss å få frem og analysere de forholdene som tilsier kritikk. Samtidig representeres ingen partsinteresser som sådan, for det sivile samfunn er alle mennesker; unge eller gamle, gifte eller ugifte, minoriteter eller majoriteter. Det normative ved en slik tilnærming til det sosiale, må ikke forveksles med subjektive føringer som utgår av en bestemt ideologi eller livssyn, men må sees som faglig begrunnet i en virkelighet, der det er skjevhet mellom det som holdes for å være rett og det som er de faktiske forhold, det Habermas kaller rekonstruktiv metode. Her har vi sett hvordan kommunikativ handling og demokratiteorien kan forstås som både deskriptivt realistisk og normativt og samfunnsmessig gyldig.

5 Fra kritisk teori til kritisk praksis

Det jeg skal gå videre med i dette femte og nest siste kapittelet er å illustrere fruktbarheten av det publicsosiologiske konseptet ved hjelp av norsk sosiologi. Spørsmålet er *hvordan brukes public sosiologi i praksis*. Til det har jeg med *Arbeiderkollektivet* som case, gjort et utsnitt av norsk sosiologihistorie. Ved siden av å være et eksempel mange - både i og utenfor sosiologien - kjenner til, har sekundærlitteraturen gjennom snart femti år gitt *Arbeiderkollektivet* liv som klassiker i norsk samfunnsvitenskapelig sammenheng. Dette, ved siden en sosiologifaglig eksempelriksdom, gjør *Arbeiderkollektivet* egnet som referansepunkt i diskusjonen. Med dette caset forsøker jeg å få frem hvordan sivilsamfunnet som en egen samfunnsstørrelse ved siden av stat og marked fikk betydning for sosiologiens problemorientering og retning fra 1950-tallet og utover. Norsk sosiologihistorie danner på denne måten et bakteppe for diskusjonen, der den faglige spenningen mellom det som i denne oppgaven er betegnet som instrumentell og refleksiv kunnskap står sentralt. Oppmerksomheten er rettet mot spenningsforholdet mellom sosiologi som kritisk opposisjonelt prosjekt og sosiologi som styringsprogram for stat og byråkrati. Jeg forsøker med dette kapittelet å illustrere hvordan sosiologiens kunnskap om samfunnet blir omformet til politisk handling enten det skjer nedenfra som et felles dannelsesprosjekt gjennom det sivile samfunn og offentligheten, eller ovenfra ved at sosiologi blir gjort til redskap for politisk styring av samfunnet.

Det er meningen er å videreføre poengene fra diskusjonen i de to foregående kapitlene og sette dem inn i en mer forskningsrelatert sammenheng. Jeg skal begynne med å redegjøre for hva kollektivteorien i *Arbeiderkollektivet* i korte trekk går ut på. Deretter analyseres kollektivteorien som forklaringsteori og settes i forhold til noen av de observasjonene som ble gjort i forhold til analytisk sosiologi i kapittel 3. *Arbeiderkollektivet* befinner seg innenfor mellomnivåteorisjiktet med klare likhetstrekk til mekanismebasert forklaringsteori. Samtidig går Lysgaard lenger i den teoretiske abstraksjonen og utviklingen av empiriske funn enn det som gjelder innenfor forklaringsteorien. Jeg skal forsøke å vise hvordan *Arbeiderkollektivet* gjennom sitt tilgjengelige språk, sine samfunnsteoretiske trekk og normative argumenter tjener til illustrasjon av den publicsosiologiske dimensjonen. I forrige kapittel ble den samfunnsteoretiske og normative betydningen av public sosiologi koblet opp til teorien om kommunikativ handling. Å gjenkjenne publicsosiologiske elementer i Lysgaard

teorier blir slik sett også et spørsmål om å se parallellene mellom *Arbeiderkollektivet* og kommunikasjons- og demokratiteorien.⁴⁶ Her følger jeg med andre ord en argumentasjonslinje der public sosiologi og sivilsamfunnsperspektivet er søkt forent både med *Arbeiderkollektivet* og med teorien om kommunikativ handling. Tilslutt skal jeg vise hvordan Burawoy-modellens fire dimensjoner, i lys av Lysgaard og Habermas, kan sies å gjøre seg gjeldende når vi går fra *Arbeiderkollektivet* og ser på noen utviklingstrekk i norsk sosiologi generelt.

Dette kapitlet er ikke et forsøk på å føre bevis for at refleksiv og kritisk orientert sosiologi i kommunikasjon med et ikke-sosiologisk publikum eksisterer. Utgangspunktet til Burawoy har jo nettopp vært å sette ord på og gi legitimitet til en praksis som allerede finnes. Slik jeg ser det har sosiologisk forskning i større eller mindre grad gjerne sivilsamfunnsdimensjonen i seg enten det nå er i begynnelsen av et prosjekt (problematisert i arbeidet med forskningsspørsmålene), under prosjektet (en vinkling som byr seg frem etter hvert) eller først tilslutt når analysene foreligger (forskningsresultatet tilsier konkrete løsninger). *Arbeiderkollektivet* er da heller ikke ment som en empirisk begrunnelse for en eventuell konklusjon om public sosiologi. Jeg har isteden forsøkt å komme med en ny vinkling på lesingen av *Arbeiderkollektivet* som forhåpentligvis bidrar til å tydeliggjøre hva public sosiologi går ut på.

Arbeiderkollektivet

Arbeiderkollektivet er resultatet av et forskningsprosjekt gjennomført på en industribedrift i Moss på 50-tallet. Det som etter hvert ble hetende *arbeiderkollektivet*, er betegnelsen på det fenomenet forskningsgruppen etter hvert ble opptatt av å utforske, nemlig hvordan samholdet mellom de ansatte på gulvet etableres spontant som en motstand mot ledelsen på bedriften og dens krav om produktivitet og lønnsom drift: ”de underordnedes tendens til å samle seg i et forsvar overfor bedriften” (Lysgaard 2001:78). I den sosiologiske analysen og teoretiseringen over fenomenet utvikler Lysgaard en tredelt systemforståelse. Den består av arbeiderkollektivsystemet, som representerer det som foregår mellom de underordnede ansatte på bedriften, det *teknisk/økonomiske system*, som representerer bedriften med dens krav til produktivitet og lønnsomhet og *det menneskelige system* som representerer (de ansatte som) mennesker

---

⁴⁶ I introduksjonen til *Arbeiderkollektivet* fremhever Kalleberg (2001:37-46) denne forbindelsen.

med menneskelige verdier.⁴⁷ Man kan forstå det slik at arbeiderkollektivet fungerer som et slags forsvar av det menneskelige systemet, i møte med det kompromissløse teknisk/økonomiske systemet som stiller sine umettelige og ubønhørlige krav til effektivitet og økt produktivitet. Når det er snakk om disse systemene er det viktig å understreke at det handler om analytiske skiller. Det betyr at når det handler om arbeiderkollektivet og det teknisk/økonomiske system må dette forstås som idealtyper der det er bestemte (typiske) trekk ved de to størrelsene underordnede *ansatte* og bedriftens *ledelse* det handler om (Lysgaard 2001:82). Likestiller man det teknisk-økonomiske systemet med bedriften, som sådan, får man et unyansert bilde på virkeligheten. Man må forsøke å se etter elementer av systemteorien i det virkelige livet en bedrift utgjør; gjenkjenne trekk, som noen ganger kan være fremtredene og andre ganger bare er svakt fremme. Det samme gjelder de ansatte og arbeiderkollektivet som motsystem. Under denne forutsetningen, om at det handler om idealtyper, gir det mening å definere de kravene til arbeiderne som ligger i det teknisk-økonomiske system som umettelige, ensidige og ubønhørlige og beskrivelsen av de ansatte i forhold til disse kravene som henholdsvis begrensede, mangfoldige og trygghetssøkende personer (Lysgaard 2001: 145).⁴⁸

Hva *Arbeiderkollektivet* gir oss av kunnskap og hvem denne kunnskapen er ment for er spørsmålene jeg nå etter hvert skal trekk inn. Dette er spørsmålene som har fulgt oss gjennom hele oppgaven, nemlig: *Kunnskap til hva?* Og *Kunnskap til hvem?* Svarene på disse to spørsmålene, slått sammen, gir som vi så i kapittel 2 de fire dimensjonene av sosiologi i Burawoys sosiologimodell: profesjonell, kritisk, policy- og public sosiologi. *Arbeiderkollektivet* er egner seg til illustrasjon av modellen blant annet fordi den ikke stenger døren for noen av de fire dimensjonene. Alle dimensjonene er representert. *Arbeiderkollektivet* kombinerer nemlig forklaringsorienterte og instrumentelle sider med kritiske og refleksive sider. Påstanden som skal følges her er at den refleksive og kritiske siden blir avgjørende for hva vi tilslutt sitter igjen med av helhetsforståelse når

---

⁴⁷ Lysgaard har skrevet *Arbeiderkollektivet* i vi-form. I forordet til den første utgaven forklarer han dette, med at undersøkelsen på bedriften var et teamarbeid. Ved siden av ham selv nevnes Harriet Holter, Dagfinn Sivertsen, Martin Soltvedt og Dagfinn Ås som medarbeidere i undersøkelsen. Prosjektledelsen var delt mellom Holter og Lysgaard selv. Listen på bidragsytere er større, men jeg tar meg friheten av å henvise til boken for nærmere opplysninger om den (se Lysgaard 2001:61-62 og 72). Grunnen til at jeg har valgt å ta dette opp her er at jeg i mine referanser til innholdet i boken noen ganger tar hensyn til denne vi-formen, der jeg opplever at det er riktig. Andre steder, der det ser ut til å handle mer om Lysgaards egne resonnementer, refererer jeg kun til ham.

⁴⁸ *Arbeiderkollektivet*, som teori, anses for å ha generell verdi som beskrivende og forklarende for den dynamikken som oppstår mellom grupper av mennesker når de samles i forsvar, *forskanser seg* som det heter i boken, mot ledelsen enten det er i en bedrift, på en skole, i et fengsel eller annen institusjon (Album 1996:19-21, Kalleberg 2001:9-46, Bråten 2004:190-191).

det gjelder *Arbeiderkollektivets* samfunnsmessige betydning. I tillegg henvender Lysgaard seg bevisst til et ikke-sosiologisk publikum, som i sum gjør at man her kan snakke om public sosiologi i vid forstand. Før jeg går videre med påstandene om *Arbeiderkollektivets* kritiske og refleksive innhold, skal vi se hvordan kollektivteorien kan forstås som forklaringsteori.

Kollektivteorien som forklaringsteori

Lysgaard og co har forsøkt å finne ut av hva som gjør at kollektivsystemet oppstår, hva som bidrar til å holde det sterkt og hva som svekker det. Dannelsen av kollektivet analyseres som et sosialt fenomen som søkes både beskrevet og forklart. I en klassifisering av hva slags type sosiologisk teori det her er snakk om, kan teorien om kollektivet plasseres innefor forklaringsteorien, nærmere bestemt som en type mellomnivåteori (Aakvaag 2008:19). Her opplever jeg teoriutviklingen i *Arbeiderkollektivet* som sammenliknbar med analytisk sosiologi og grunnformen i mekanismebasert forklaringsteori (jfr. kapittel 3). Med denne observasjonen er det ikke meningen å alminneliggjøre det teoretiske innholdet i mekanismebasert forklaringsteori, men heller å illustrere at det kan ha mye for seg å tenke mekanismeteorisk når man forsøker å finne ut av hvordan og hvorfor et sosialt fenomen oppstår og reproduseres slik tilfellet er med kollektivfenomenet. I tillegg kan sammenlikningen tjene som illustrasjon på hvordan målet om å forklare sosiale fenomener kan nås på forskjellige måter.

Man kan si at kollektivteorien bygges opp og gjøres sannsynlig ved å avsløre de mekanismene som ligger til grunn for det sosiale fenomenet kollektivdannelse. Etter hvert som undersøkelsen på bedriften går fremover kommer forskerne på sporet av det spesielle samholdet mellom arbeiderne, først lagt merke til ved at arbeiderne snakker om "oss" og "de andre". Dette viser seg etter hvert å bli representativt for et tydelig skille mellom arbeidere på gulvet og det som anses som ledelsens folk (Lysgaard 2001:93). Her minner forskningsprosessen i *Arbeiderkollektivet* til å begynne med om en "grounded theory"-tilnærming med en induktiv og eksplorerende fase der visse trekk gradvis kommer til syne i det empiriske materialet forskeren i sine intervjuer under samler inn. Slik skapes hypotesen om forskningsfenomenet kollektivet, noe som markerer overgangen til en mer deduktiv forskningsfase. Senere finner forskerteamet støtte for hypotesen om kollektivet og fortsetter med å studere det innsamlede materialet etter kollektivteorien. Fokuset på kollektivfenomenet gjør det så mulig i den videre

analysen av relevant empirisk materiale å se og forklare hvordan arbeiderkollektivet - som sosialt fenomen - dannes og på forskjellige måter vedlikeholdes blant de ansatte i bedriften. Som det ble sagt i kapittel 3 går den analytiske sosiologien ut på å avsløre de sosiale prosessene (mekanismene) som gjør seg gjeldende og er årsak til at vi observerer et bestemt fenomen. Her er det forbindelsen mellom aktørenes interaksjon på mikronivå og kollektive utfall på makronivå som søkes forklart. I *Arbeiderkollektivet* følges også den metodologiske individualismens logikk, men uten at det legges et reduksjonistisk teoretisk program til grunn. Lysgaard bruker imidlertid også begrepet *prosesser* om det som skjer i den sosiale interaksjonen og begrunner det med at "det gjelder noe som finner sted over tid og i utveksling mann og mann imellom" Lysgaard (2001:211). Det at prinsippet i metodologisk individualisme vektlegges kommer også frem i innledningen til boken: "betingelser som virker til å samle mennesker i felleskapsordninger" (Lysgaard 2001:65). De prosessene som etter hvert blir tydelige i Lysgaards resonnementer og som er med på å forklare kollektivets tilblivelse og selvpopphelelse betegnes som *problemtolkingsprosesser*, *interaksjonsprosesser* og *identifiseringsprosesser* (Lysgaard 2001:209-232). Visse betingelser må foreligge for at disse prosessene skal føre til utviklingen av arbeiderkollektivet, nærmere bestemt de *problembetingelsene* de ansatte står konfrontert med i egenskap av å være underordnede arbeidstakere, de *nærhetsbetingelsene* som er avgjørende for om og på hvilken måte, sosial interaksjon mellom de ansatte blir mulig og tilslutt de *likhetsbetingelsene* på jobb og privat som muliggjør identifisering mellom de ansatte: "Kollektivsystemet foreligger altså som en utviklingsmulighet når personer som befinner seg i nærheten av hverandre og er lik hverandre, dessuten står overfor de underordnedes karakteristiske problemsituasjon" (Lysgaard 2001:213). Skal vi bruke terminologien fra analytisk sosiologi og mekanismebasert forklaringsteori kan vi si at et ukjent antall *mekanismer* gjør seg gjeldende mellom ansatte og mellom ansatte og ledelse. Noen av disse sosiale prosessene bidrar til å styrke og befeste kollektivet, mens andre prosesser undergraver og motvirker det. Dermed får man også situasjoner der prosessene utligner hverandre. Det blir ikke plass til å gå videre med en mer detaljert beskrivelse av kollektivteoriens dynamikk og struktur her. Som Lysgaard (2001:213) selv sier det: "I første omgang virker disse betingelsene enkle og selvfølgelig. Men det er klart at det her egentlig dreier seg om problematiske hypoteser som må spesifiseres langt mer omhyggelig før de lar seg prøve empirisk".

Det forklaringssteoretiske innholdet i *Arbeiderkollektivet*, om hvorfor underordnede ansatte har en tendens til å samle seg i et forsvar mot ledelsen, gjør det mulig for Lysgaard å spekulere i eller predikere hva som vil skje av endringer dersom man skulle gått inn og gjort forskjellige grep i organiseringen av bedriften. Dette er hypoteser om forskjellige utfall som avhengig av hvilke organisatoriske tiltak man forsestiller seg gjort ved bedriften vil påvirke ledelsens kontroll over arbeiderne på den ene siden og de ansattes eller kollektivets motstandsdyktighet mot innføring av uønskede endringer på den andre. Lysgaard overlater imidlertid ikke forklaringssteoriens skjebne til uteoretiserte anvendelser, men utvikler kollektivteorien videre til en mer omfattende systemteori der sivilsamfunnsorienteringen etter hvert får et fastere uttrykk. I det følgende skal det handle om hvordan refleksjon over sosiologiens samfunnsmessige betydning kommer frem hos Lysgaard. I kapittel 3 ble analytisk sosiologi kritisert for mangel på slik refleksjon, nærmere bestemt for manglende vektlegging av en mer helhetlig teoretisk integrering av mekanismeteorien. Klargjøringen av mulige koblingspunkter til annen teori og forskning uteble. Vi skal nå se nærmere på hvordan den faglige orienteringen i *Arbeiderkollektivet* tar oss forbi det empirisk/analytiske programmet i analytisk sosiologi. I lys av Burawoy-modellen betyr det at vi må bevege oss utover den instrumentelle og profesjonelle dimensjonen og åpne for de refleksive dimensjonenes kvaliteter i kritisk og public sosiologi. La meg først begynne med å illustrere det jeg opplever som noen av de mer åpenbare publicsosiologiske trekkene ved *Arbeiderkollektivet*. Spørsmålet som igjen aktualiseres er: *Kunnskap til hvem?*

Popularisering

I forordet til *Arbeiderkollektivet* sier Lysgaard at han har skrevet boken med det for øyet at innholdet skal være tilgjengelig for et ikke-sosiologisk publikum. Det betyr at *Arbeiderkollektivet* er skrevet på en måte der bruken av faguttrykk er begrenset, slik at lesere uten spesiell trening i å lese sosiologiske tekster lettere skal forstå hva som blir sagt. Det Lysgaard sier om dette i forordet er egnet til å belyse et viktig poeng. Mye av kritikken, eller skepsisen knyttet til begrepet public sosiologi, handler om popularisering; et begrep som ikke nødvendigvis forbindes med noe positivt. Erfaring med litteratur der popularisering går på bekostning av faglig innhold kan skape tvil om kunnskapsformidling til et bredere publikum egentlig har noen verdi. Slik skepsis er positiv for det tilfellet å den gir en skjerpet omgang med temaet popularisering, men negativt dersom dette fører til en oppfatning av at popularisering ikke er noe sosiologien

skal drive med. *Popularisering* betyr egentlig bare at man presenterer fag og ”oversetter” fagterminologi på en måte som gjør at innholdet blir forståelig for et større publikum; ikke at man sløyfer viktige resonnementer, eller verre; at man aldri har noen intensjon om å si så veldig mye:

Jeg har forsøkt å ta hensyn til det ikke-sosiologiske publikum som kan være interessert i de problemene jeg behandler, ved å skrive enkelt og ved å legge frem stoffet på en måte som skulle gjøre boken forståelig i seg selv, dvs. uten å forutsette spesielle sosiologiske forkunnskaper. Men noen ”populærvitenskapelig” bok er ikke dette, i den forstand at jeg etter en pedagogisk plan har trukket fram ting som kunne være av alminnelig interesse, uten å være for vanskelige. Jeg har forsøkt å ta opp de problemer som har meldt seg, uten hensyn til at behandlingen kunne bli krevende. Ønsket om å popularisere har i denne forbindelse vært sekundært (Lysgaard 2001:61)

Popularisering som for eksempel er motivert av ønsket om å oppnå høye salgstall, ære og berømmelse, kan være en risiko ved - og en konsekvens av - vitenskapsformidling, men dette er ikke spesielt for public sosiologi. Likestiller man søken etter økonomisk profitt med forskningsformidling, foretar man en sammenblanding av det å *popularisere* og det å *kommersialisere*.

Arbeiderkollektivet er altså forsøkt tilpasset et ikke-faglig publikum, men ikke på en måte som går på bekostning av faglig innhold. Lysgaard unnskylder seg nærmest når han mener stoffet blir krunglete og kommer til stadighet med oppklarende formuleringer og til og med enkelte lesertips⁴⁹. Den gradvise analytiske oppbygningen som gjerne kjennetegner faglitteratur, med teoretisering over hvert enkelt punkt eller deltema og stadige vurderinger pro et kontra kan gjøre fagbøker vanskelig å lese. I tillegg kan selve innholdet være komplisert. Jeg opplever at det er det faglige innholdet og ikke selve språket som gjør at *Arbeiderkollektivet* eventuelt kan være tung å lese: ”En av vanskelighetene er at det vi har å si, er så sammenfiltret at det eneste riktige synes å være å si alt på én gang, i en eneste pust (Lysgaard 2001: 76). I tillegg kan det være vanskelig å vite hvordan man best skal formulere seg for å treffe andre med sitt språk. Folk er forskjellig, assosierer forskjellig og forstår derfor ikke nødvendigvis setninger og ord på samme måte som en selv. Selv når ordene virker entydige og gjør meningen lett tilgjengelig for noen kan det være nyanser i språket, i betydningen av ord, som gjør

---

⁴⁹ I en fotnote som følger overskriften på kapittel 5, *System og virkelighet – mål for styrken av kollektivsystemet – systemenes sameksistens i arbeidsorganisasjonen*, kan man lese: ”Dette kapitlet er litt tungt og formalistisk. For dem som mister interessen, kan det anbefales foreløpig å hoppe over kapitlet og eventuelt konsultere det senere” (Lysgaard 2001:158).

at andre ikke forstår innholdet likt, eventuelt ikke forstår det overhode. Hvor godt en bestemt tekst kommuniserer, er et empirisk spørsmål. Når jeg oppfatter Lysgaards språk og skrivestil som et eksempel på hva man bør strekke seg etter i tekstlig formidling av sosiologisk kunnskap, er det fordi han så sant det er mulig unngår fagspråk til fordel for en mer hverdagslig uttrykksform, *samtidig* som han bevarer saklighet og presisjon. Å skrive godt er i utgangspunktet vanskelig og det blir kanskje ikke lettere av at man til daglig jobber med fagtekniske tekster, modeller, tabeller osv. Å gjøre fag tilgjengelig for et ikke-faglig publikum krever en egen (formidler)ferdighet. Skal man nå ut til et publikum utenfor sosiologi må man uttrykke seg på en måte som gjør at folk kan forstå det som blir sagt. Da holder det ikke at det man sier er tydelig nok fra et faglig ståsted, det må også være tydelig for mottakeren. Det må være "mottakerpresist" (Næss 2002:48).

Konsulent for en mangesidig offentlighet

Å forsøke å formidle sosiologiske innsikter til et ekstra-akademisk publikum hører hjemme under dimensjonen public sosiologi. På dette området oppfatter jeg *Arbeiderkollektivet* grunnleggende publicsosiologisk. Lysgaard sier imidlertid lite eksplisitt om hvorfor han mener det er viktig å nå ut til et ikke-sosiologisk publikum⁵⁰. Før jeg nå skal begi meg ut på en noe friere tolking av Lysgaards tekster har jeg lyst til å understreke at det ikke er meningen å gjøre teorien om arbeiderkollektivet til noe den ikke er. Lysgaard skal ikke tillegges ting han ikke har sagt. Et hovedpoeng i begrunnelsen for å bruke *Arbeiderkollektivet* som case for denne oppgaven er at jeg betrakter bokens sosiologiske innhold som illustrerende for hvordan samfunnskritikk kan komme frem og få en form som følge av at det rettes oppmerksomhet mot dissonans i en observerbar virkelighet. Med det mener jeg at Lysgaard i nøkterne forsøk på å forstå hva empirien fra industribedriften forteller ham, etter hvert ser seg nødt til å formulere normative betraktninger. Immanent (iboende) kritikk, eller rekonstruktiv metode hos Habermas, utforsker misforholdet mellom det vi observerer at samfunnet er og det vi mener at samfunnet bør være. Poenget er altså å illustrere hvordan den kritiske og refleksive tilnærmingen i sosiologien kan forstås som en skjerpet faglig innstilling til hva det er mulig å lese ut av sosiale situasjoner. Dette sammen med målsettingen om å

---

⁵⁰ I introduksjonen til *Arbeiderkollektivet* retter Kalleberg (2001:21) lesernes oppmerksomhet mot siste kapittel i boken der Lysgaard sier noe om bokens eventuelle normative betydning. Noen av sitatene Kalleberg trekker frem gjentas i dette kapitlet.

dele kunnskapsutviklingen med et bredt publikum, kjennetegner dimensjonen public sosiologi. Jeg skal gi noen eksempler på hva det er jeg sikter til med dette i forhold til *Arbeiderkollektivet*.

I den innledende presentasjonen av empiri i *Arbeiderkollektivet* oppfordrer Lysgaard leseren til "ikke øyeblikkelig å ta moralsk eller praktisk stilling" til de empiriske eksemplene som brukes og begrunner det med at det bare vil "kutte opp den tråden vi prøver å følge (...). Dessuten er det så mye som kan sies for og imot i hvert enkelt tilfelle" (Lysgaard 2001:78). Før dette har han påpekt at drøftelsen i boken verken handler om noe "beundringsverdig eller klanderverdig ved arbeiderne (...). Vi kunne fristes til å si at det er det 'sosiologiske' ved arbeiderne det er snakk om" (2001:69). Dette kan forstås som at Lysgaard ønsker å klargjøre analytisk distanse til spesielle hensyn den ene eller andre veien i spenningsforholdet mellom ansatte og ledelse på bedriften. Vi kan forstå det som at Lysgaard bidrar til å underbygge sosiologens faglige integritet. Når det fremgår av teksten at effektivitet og økonomiske hensyn på industribedriften bør vike når hensynet til menneskelige forhold tilsier det, er det skrevet på en måte som gjør det vanskelig å si seg uenig i det som blir sagt. Her ser man hvordan kritikken ligger (latent) i de faktiske forhold og beskrivelsen av disse: "I prinsippet dreier det seg ikke om å gjøre bedriften sånn passe effektiv og lønnsom, men så *effektiv og lønnsom som mulig*. Målet er som kjent ikke produktivitet, men *økt* produktivitet (...). I forhold til disse umettelige systemkravene er den ansatte naturligvis *begrenset*" (Lysgaard 2001:137). Et sted går det med andre ord en grense for hvor hardt det er rimelig å forvente at arbeiderne skal jobbe; en erkjennelse som dersom den legges til grunn logisk sett bør få konsekvenser for hva man skal mene om de ansattes arbeidstid, lønn, pauser osv. Når det kommer til mer eksplisitte konstruktive kommentarer hos Lysgaard, fremstår de ikke som bastante eller politiske men gjerne som konfliktløsende og forsonende, for eksempel der det argumenteres for at det kan være lurt å vurdere å gi arbeiderne medbestemmelsesrett i bedriften:

Reell medbestemmelse opphever muligheten til å se bedriften som en motpart man gir seg selv rett i å forskanse seg mot. På dette feltet må det være en fruktbar grobunn for bedriftsledelsens og fagforeningens felles interesse i eksperimenter i industrielt demokrati (Lysgaard 2001: 319)

I denne oppgaven har jeg argumentert for at sosiologiens normative legitimitet ligger i dens relasjon til det sivile samfunn. Så er spørsmålet om vi finner støtte for dette

resonnementet i *Arbeiderkollektivet*. Lysgaard veier argumenter opp mot hverandre og er påpasselig med verken å fremheve arbeiderkollektivet eller det teknisk/økonomiske systemet. Er det likevel mulig å avlese en bestemt verdiorientering i det han sier? Hvis Lysgaard er normativ, på hvilket grunnlag er han det? Som Kalleberg (2001:20) spør i introduksjonen til *Arbeiderkollektivet*: ”Hvorfor la Lysgaard vekt på også å ha et videre publikum i tankene?”. La oss se på noe av det som kommer frem i boken om akkurat dette:

Forskerens eneste plikt er selvfølgelig å forske, etter beste evne og interesse. Men dette gjør ham ikke politisk irrelevant, hvis han da simpelthen ikke helt legitimt interesserer seg for politisk irrelevante problemer. Men hans oppgave er en helt annen enn ideologens. Den effektive ideolog trer fram med sine forslag for offentligheten med sikkerhet og overbevisning og holder sin forutgående tvil for seg selv. Forskerens tvil er profesjonell, ikke nødvendigvis som en personlig usikkerhet, men som en plikt til å trekke inn hele serien av relevante målsettinger, når konsekvensene av forskjellige handlingsalternativer skal vurderes. Hans effekt ligger ikke i hans overbevisningskraft, men i omfanget av det perspektiv han setter sine data inn i. Forskeren blir ikke konsulent for partsinteresserte, men for den mangesidige offentligheten. Slik vil vi også se forskerens rolle innefor den enkelte bedrift (Lysgaard 2001:316)

Å ikke representere partsinteresser blir hos Lysgaard likestilt med det å være faglig og profesjonell. Likevel er det ingen verdifri posisjon Lysgaard her tar til orde for. Når sosiologien ikke er tydelig policysosiologisk (i betydningen instrumentell kunnskap rapportert tilbake til en statlig eller privat oppdragsgiver) men likevel er søkt kommunisert utenfor faget til et ikke-sosiologisk publikum, blir det etter denne oppgavens modell aktuelt å trekke inn public sosiologi og hensynet til det sivile samfunn. Dersom vi holder oss til sitatet ovenfor kan vi spørre hva som ligger i det å representere en mangesidig offentlighet. I forrige kapittel så vi nærere på Habermas´ kommunikasjons- og demokratiteori. Hos Lysgaard finner vi ikke en tilsvarende systematisk og tydelig normativ samfunnsteori. Uten å mene at dette er en mangel ved *Arbeiderkollektivet*, vil jeg si at koblingen til en slik teori absolutt er mulig og kanskje til og med byr seg frem. Lysgaard er nemlig ikke fremmed for en mer helhetlig teoretisk integrering av kollektivteorien. Vi skal se at det normative grunnlaget for kritikk som analytisk sosiologi ser ut til å ta for gitt, etterspørres i *Arbeiderkollektivet*.

Antydning til en normativ standard hos Lysgaard

Det at det mangler en normativ standard og en tydelig kritisk orientering hos Lysgaard kan forstås i lys av sosiologiens utvikling. *Arbeiderkollektivet* ble utgitt i 1961. På den tiden var ikke sosiologifaget like åpent for vurderende og normative resonnementer som det er i dag. Kallberg (2001:17) setter Lysgaards forsiktighet med det normative i sammenheng med dette, noe han beskriver som ”tidens allmenne positivistiske fortolkning av samfunnsfagene, preget av naturvitenskapelige metodeidealer og mistolkning av normativ argumentasjon som noe som ligger utenfor vitenskapen”. Datidens forsiktighet med normativ refleksjon hinder imidlertid ikke Lysgaard i å etterspørre en normativ standard:

Fra humanistisk hold kan man være bekymret over *samtliges* skjebne i konkurranse- og forbrukersamfunnet, ikke bare de underordnedes skjebne. Man kan føle seg truet av det endimensjonale ved et slikt samfunn, den altoverveiende vekten som legges på produksjon og forbruk. De psykologer og sosiologer som deler denne bekymringen, higer etter et menneskelig sunnhetsbegrep som de kunne bruke som basis for å vurdere samfunnsutviklingen – om den tjener menneskets egentlige interesser eller ikke. Det er vanskelig på vitenskapelig basis å finne fram til et slikt sunnhetsbegrep. I denne ubehjelpelige situasjonen kan de underordnedes forskansningssystem komme humanistene til støtte for så vidt som det opprettholder forestillingen om at man legitimt *kan* beskytte seg overfor det overveldende teknisk/ økonomiske system. Det er også med på å opprettholde forestillingen om at andre menneskelige egenskaper og ferdigheter enn de som direkte utnyttes i det teknisk/ økonomiske system, er verdifulle og respektable (Lysgaard 2001:316).

I forrige kapittel argumenterte jeg for at et *sunnhetsbegrep* til å vurdere samfunnsutviklingen er å finne hos Habermas. Vi så at det er mulig å utlede en normativ standard fra den kommunikative handlingssituasjonen, nemlig at vi ikke forventer å bli møtt med usakligheter når vi snakker med andre, men at vi opptrer fornuftig med saksvarende innspill til det som blir sagt; at vi betrakter hverandre som utstyrt med den friheten som må til for en fullverdig kommunikativ deltagelse og at vi ser på hverandre som likeverdige samtalepartnere uavhengig kjønn, seksuell legning, alder, etnisitet eller andre ytre faktorer. Disse idealene er ikke bare tenkt gjeldende for den ideelle og tvangfrie samtalsituasjonen. Dette er prinsipper som er ment å uttrykke noe generelt om hvordan mennesker bør behandle hverandre, nemlig som fornuftige, frie og likeverdige vesener. Selv om Lysgaard ikke på samme måte har utarbeidet en

normativ standard, kan disse verdiene gjenfinnes i det han kaller det menneskelige system:

(...) det menneskelige system viser til ønskeligheten av at individet får utvikle sine 'egentlige' interesser, sine 'fulle' og 'dypeste' muligheter, slik disse interessene og mulighetene kommer til uttrykk i gjeldende menneskesyn og mer spesielt i medisinsk og psykologisk lære om menneskelig sunnhet. Om disse verdier vil det alltid herske tvil og usikkerhet. Denne uklarheten kan imidlertid ikke fordunkle det faktum at selve ideen om full menneskelig utfoldelse og frigjøring er sentral i vår kultur og gjør seg gjeldende overalt hvor mennesker må ordne seg med hverandre, og derfor også hvor mennesker settes i organisert samarbeid med hverandre (Lysgaard 2001:140-141)

I motsetning til de to andre systemene, arbeiderkollektivsystemet og det teknisk/økonomiske system, som er spesielt gjeldene for industribedriften som studieobjekt, er den menneskelige systemet fra starten av tenkt som en generelt verdisystem. Som jeg har vært inne på tidligere kan man forstå det slik at arbeiderkollektivet kommer på plass som en beskyttelse av det menneskelige systemet overfor det teknisk/økonomiske systemet. Når de ansatte på gulvet føler behov for å forsvare seg mot teknisk/økonomiske krav fra bedriften er imidlertid ikke det nødvendigvis ensbetydende med at menneskelige verdier blir oversett⁵¹. Arbeiderkollektivet som forskansningssystem er slik innrettet at ansatte tilsluttet systemet gjerne vil være tidlig ute med å reagere overfor et hvert nytt krav bedriftens ledelse måtte komme med. Å avgjøre når det for eksempel er rimelig at ansatte godtar nye krav til effektivitet og lønnsomhet og når slike krav må sies å gå på akkord med menneskelige behov kan ikke uten videre bestemmes på bakgrunn av systemforståelsen, men vil som Lysgaard sier i sitatet ovenfor vær forbundet med tvil og usikkerhet. Lysgaard ser på maktforholdene ved bedriften som et sett av sameksisterende systemer, der sameksistensen er noe som oppnås gjennom forhandling (Lysgaard 2001:164). En utviklet og teoretisk integrert normativ standard - et sunnhetsbegrep som Lysgaard kaller det - vil kunne være til god hjelp når vurderinger av hva det er rimelig å kreve av et menneske skal gjøres. I mangel på et tydelig sunnhetsbegrep kan vi som Lysgaard forslår støtte oss på at arbeiderkollektivets reaksjoner overfor det teknisk/økonomiske

---

⁵¹ Her gjør Lysgaard et skille mellom *menneske* og *person* (det universale og det partikulære): "Det er ikke overgrep mot det menneskelige hver gang en person i all sin begrensning, mangfoldighet og uttrykighet, føler seg presset av det teknisk/økonomiske system. Det er sunnhetsprinsippet, ikke trivselsprinsippet som i denne sammenheng forplikter bedriftene (...) De ansatte kan ikke vise til det menneskelige system og vente full fritagelse fra det teknisk/økonomiske systems umettelighet, ensidighet og ubønnhørlighet" (Lysgaard 2001:144)

systemet er uttrykk for en legitim beskyttelse av menneskelige hensyn; *at det opprettholder forestillingen om at andre menneskelige egenskaper og ferdigheter enn de som direkte utnyttes i det teknisk/ økonomiske system, er verdifulle og respektable.* Hva skjer dersom vi nå setter den normative standarden fra teorien om kommunikativ handling (om at vi skal behandle hverandre som fornuftige, frie og likeverdige individer) inn som et referansepunkt i diskusjonen av spenningsforholdet mellom arbeiderkollektivet og det teknisk/økonomiske system? Vel, i en konfliktsituasjon vil vi for eksempel kunne hevde at behandlingen av de ansatte som *fornuftige* individer er tilsidesatt dersom ledelsen stadig tar viktig avgjørelser over hodet på de ansatte (som om de ansatte ikke har fornuftige innspill å komme med). Videre vil *friheten* til arbeiderne være satt under press av den rollen de har som ansatte (friheten er kjøpt av bedriften som arbeidsgiver og de ansatte er betalt for å gjøre en jobb). Og tilslutt vil bedriftens hierarkiske organisasjonsstruktur, med de ansatte nederst på rangstigen som underordnede sette idealet om *likeverd* under press (hva en formann eller leder mener teller mer enn hva en ansatt på gulvet mener).

Det er ikke meningen uten videre å slå sammen organiseringsprinsippene på en arbeidsplass med kommunikasjonsetiske regler, i betydningen at det alltid er rimelig å forvente at ansatte skal gis en mulighet til å forhandle om nye utfordringer som oppstår i jobbsammenheng. Å få betalt for en jobb handler om ytelse og gjenytelse med en egen logikk som nødvendigvis også må gis gjennomslag, i hvert fall dersom man ønsker et system der noen tilbyr arbeid og skaper arbeidsplasser mens andre tilbyr arbeidskraft. Hva det argumenteres for her er at den normative standarden gjør det mulig å tydeliggjøre konfliktlinjer og få frem en forståelse for at folk reagerer som de gjør, og mer generelt at den muliggjør den normative standarden en innøvd refleksjon over betydningen av det vi observerer i det sosiale og med det en dypere forståelse av reaksjonsmønstre i sosiale atferd. Slik velger jeg å forstå Lysgaard (2001:313) når han sier at: "Vårt forsøk på å sette oss inn i de underordnedes situasjon har vært understøttet av vår sympati for de underordnede". Når jeg mener å finne public sosiologi i *Arbeiderkollektivet* er det spesielt den utviklede sensitiviteten overfor de ansattes problemsituasjon. Sympatien for de underordnede kan likestilles med anerkjennelsen av universale menneskelige verdier. Det er dette jeg opplever preger forskningen til Lysgaard og co og som får sitt publicsosiologiske uttrykk i boken *Arbeiderkollektivet*. Jeg skal forsøke å utdype dette poenget noe ved å vise hvordan hensynet til de ansatte

og det menneskelige system i en større samfunnsteoretisk sammenheng kan likestilles med hensynet til det sivile samfunn slik vi kjenner det fra teorien til Habermas.

Lysgaard og Habermas⁵²

Lysgaard er altså opptatt av ikke å tjene partsinteresser. Han gir uttrykk for at dette er forskerens profesjonell holdning. Samtidig tillegger han forskerrollen det å være konsulent for en mangesidet offentlighet. Lysgaard adresserer imidlertid ikke spørsmålet om offentlighetenes samfunnsmessige betydning direkte. Som Kalleberg vektlegger i introduksjonen ligger det imidlertid mye sosiologi gjemt i Lysgaards begrep om det menneskelige system; et begrep som i følge Kalleberg ”kan videreutvikles ved å plassere det i en teori om demokratiske rettsstater, preget av markedskonkurransen, demokratisk forvaltning og en moderne livsverden” (Kalleberg 2001:46). Den kanskje tydeligste vinklingen her er den Lysgaard selv setter oss på sporet av når han etterlyser et sunnhetsbegrep for samfunnsvitenskapen. I mangel på et slikt begrep oppfordres vi til å finne et normativt grunnlag i kollektivteorien og det som kan utledes av behovet for å beskytte de ansatte mot det ubønhørlige presset som kan komme fra et teknisk/økonomiske systemet. Dersom vi skal følge dette sunnhetsbegrepet over i koblingen til det sivilsamfunn vil det være en relativt fri tolkning. Det betyr ikke at Lysgaard på noen måte utelukker generaliseringsverdien av kollektivteorien til å gjelde samfunnet mer generelt:

Muligheten for slike analogislutninger fra bedrift til samfunn reiser en serie interessante spørsmål, for eksempel: hvordan fremtrer vårt teknisk/økonomiske system på samfunnsplanet; er det rimelig å oppfatte dette systemet som det primære i også i samfunnets organisasjon? – kan vi se på de sosiale klassene i samfunnet som kategorier av overordnede og underordnede innenfor samfunnsorganisasjonens teknisk/økonomiske system? – kan vi oppfatte arbeiderklassen som et kollektivsystem i samfunnsmålestokk? (Lysgaard 2001:241).

Kalleberg bygger nettopp videre på de teoretiske mulighetene Lysgaard antyder at finnes i *Arbeiderkollektivet*, blant annet ved å sammenlikne systemteorien der med systemteorien hos Habermas. Han karakteriserer *Arbeiderkollektivet* som ”et bidrag av

---

⁵² Når jeg nå tar med meg koblingen til Habermas inn i diskusjonen i dette kapitlet, kommer jeg inn på noen av de betraktningene Kalleberg (2001:40-46) allerede gjør i sin introduksjon til *Arbeiderkollektivet*. Jeg bygger videre på denne sammenlikningen her.

generell interesse i sosiologi og samfunn”, og begrunner dette med at ”vi fortsatt lever innenfor tilsvarende institusjonelle konflikter og utfordringer” (Kalleberg 2001:9).⁵³ Lysgaard utvikler ikke noe eget begrep om demokrati i *Arbeiderkollektivet*. Spenningen mellom det teknisk/økonomiske system og arbeiderkollektivet blir heller ikke utstyrt med et forslag til en bedriftsdemokratisk beslutningsstruktur. Som vi så i utdraget tidligere i kapitlet antyder Lysgaard riktignok at mer demokratiske løsninger vil kunne være gunstige både for bedriften og de ansatte. Samtidig gir Lysgaard også uttrykk for nødvendigheten av å la det teknisk/økonomiske systemet følge en annen reguleringsform enn den demokratiske:

Personlig har vi ingen tro på at det teknisk/økonomiske system kan ordnes demokratisk i samme forstand som det politiske demokrati, ihvertfall ikke hvis det teknisk/økonomiske system er et aldri hvilende, alltid anspent system som ikke kan si seg tilfreds med et gitt effektivitets- og lønnsomhetsnivå (Lysgaard 2001:262)

Rene bedriftsdemokratiske problemstillinger ligger det utenfor denne oppgaven å gå inn på. Lysgaard skisserer i sitatet ovenfor, spørsmålet om *hvordan det teknisk/økonomiske system fremtrer på samfunnsplanet*. Dette kan vi forstå som et system drevet av rasjonelle økonomiske kalkyler om produktivitet og lønnsomhet – som i sine krav til arbeidsinnsats fra de ansatte er *umettelig, ensidig og ubønhørlig* (Lysgaard 2001:137). Ved hjelp av Habermas kan vi gå over til en demokratisk samfunnsforståelse. I forrige kapittel ble kommunikativ handling som dialogisk prinsipp for meningsdannelsen i det sivile samfunn og offentligheten fremhevet. Prinsippet ble tatt fra et handlingsteoretisk nivå der målet ble sett som det å oppnå språklig enighet i ansikt-til-ansikt-relasjoner, til et makronivå der det samme målet om språklig enighet institusjonaliseres som styringsprinsipp i organiseringen av samfunnet, nærmere bestemt i *det demokratiske maktkretsløpet*. Det jeg imidlertid ikke gikk inn på der var spørsmålet om hvorvidt kommunikativ handling alltid kan anses å føre til det beste resultatet for samfunnets medlemmer uavhengig av hvorvidt det handler om mennesker eller det Lysgaard identifiserer som det teknisk/økonomiske system? I følge Habermas er svaret nei. Visse områder er best tjent med å koordineres på andre måter, forhold som har nettopp med (teknisk/ økonomisk) materiell reproduksjon å gjøre. Det betyr ikke at slike forhold ikke bør underlegges den kommunikative styringen som ble beskrevet i det demokratiske

---

⁵³ Et annet sted lar Kalleberg oss få vite at heller ikke Lysgaard var fremmed for at *Arbeiderkollektivet* kunne leses i et mer generelt sosiologisk perspektiv (Kalleberg 1995:89).

maktkretsløpet. Det som legges til grunn er en forståelse av at teknisk/økonomiske prosesser også har en egen indre logikk ulik den kommunikative som det bør tas hensyn til dersom den materielle reproduksjonen i samfunnet skal fungere effektivt. Dette vil også gjelde for et byråkratisk systems evne til å forvalte verdier og gjennom å følge demokratisk vedtatte prosedyrer. Habermas (1999:97) beskriver slike prosesser som ”systemisk integrerte handlingsfelt som ikke lenger kan omformes i demokratisk retning innenfra, dvs. som ikke kan omstilles til en politisk integrasjonsmodus uten å bli skadet i sin systemiske egensindighet og dermed få forstyrret sin funksjonsevne. Sosialismens bankerot har bekreftet dette”. De systemiske handlingsfeltene i samfunnet skiller Habermas følgelig fra det han identifiserer som kommunikative sfærer. Habermas opererer således med to nivåer eller to sammenkoblede menneskelige virkeområder som bare i teorien kan holdes fra hverandre, nemlig *systemet* og *livsverden*: Mens systemet forbindes med teknisk materiell reproduksjon, er livsverden forbundet med kulturell reproduksjon, sosial integrasjon og sosialisering (Aakvaag 2008:178). Som en felles betegnelse på kommunikative handlingsfelter bruker Habermas begrepet *livsverden*. Livsverden-begrepet kan forstås på to måter:

Fra deltakernes synsvinkel utgjør deres livsverden den bakgrunn som muliggjør kommunikativ handling. Fra de sosiologiske observatørene ståsted består denne samme bakgrunnen av kulturelle tradisjoner, normer for legitime mellommenneskelige relasjoner og personlighetsstrukturer. Disse tre parsonianske komponentene - kultur, samfunn og personlighet – reproduseres med hverdagspråket som medium og gjennom ytelsene eller anstrengelsene til kommunikativt handlende fortolkere (Habermas 1999: 73).

I likhet med hos Lysgaard er det her snakk om analytiske skiller. Det at skillene er analytiske betyr at systemene som teoretiske fremstillinger rendyrkes (idealiseres) i et forsøk på å gjøre mening av en observerbar kompleks virkelighet. Det Habermas i sin *teori* sikter til med system og livsverden er i *virkeligheten* sammenvevede realiteter. Det betyr ikke at systemene ikke gjør seg gjeldene i sosiale interaksjonsprosesser. Verken Lysgaards eller Habermas´ teorier representere noen form for instrumentalisme⁵⁴. Lysgaard (2001:164) sier om teoretiseringen i *Arbeidekollektivet*: ”Nå er denne sosiologiske forenklingsprosessen ikke *bare* en abstraksjon, men gjenspeiler den sosiale orden som også utvikler seg ’i virkeligheten’...”. Med det beveger Lysgaard seg fra den

---

⁵⁴ Med instrumentalisme siktes det til modeller som ikke nødvendigvis er beskrivende for hvordan virkeligheten fortoner seg men som heller verdsettes i forhold til hvor effektivt de kan forklare eller predikere sosiale utfall (Hedström 2005:62).

helt empirinære begrepsutvinningen basert på samtaler og observasjoner hos de ansatte på bedriften (virkelighetsplanet) til teoretiske formuleringer der det teknisk/økonomiske systemet, arbeiderkollektivsystemet og det menneskelige systemet befinner seg i maktkamp (maktplanet)⁵⁵. På samme måte går Habermas fra å studere virkeligheten i et forestilt ansikt-til-ansikt-perspektiv (innenfra livsverden), til å studere samfunnet utenfra (fra i et systemperspektiv), fra den *sosiologisk observatørens ståsted* som han sier i sitatet ovenfor. I den grad man ønsker å forestille seg hvordan Habermas' system og livsverden kan gjøre seg gjeldende som forskjellige måter å tenke på hos det enkelte individ, finner vi en nyttig observasjon hos Lysgaard. De underordnede arbeiderne på bedriften føler tilhørighet til arbeiderkollektivet og lar kollektivtanken påvirke deres atferd på forskjellige måter. Det er dette som er arbeiderkollektivet; tilhørigheten til et system som man kan spore opp i et bestemt handlingsmønster hos de ansatte. Det er slik de som gruppe forsvarer seg mot ledelsen på bedriften og de teknisk/økonomiske systemkravene. Samtidig er de underordnede gjennom sitt ansettelsesforhold selv medlemmer av det teknisk/økonomiske systemet. De kan godt både like og trenge den jobben de har og er derfor være opptatt av at bedriften er lønnsom og overlever slik at de kan beholde det arbeidet de har. I tillegg legger ikke arbeiderne fra seg sitt menneskelige seg når de kommer på jobb. Det menneskelige system blir med enten det har gode eller dårlige utfoldelsesmuligheter. Det jeg altså vil frem til er Lysgaards poeng om at systemene hele tiden er representert hos den enkelte arbeider, som person:

Hvis vi tenker oss situasjonen til den enkelte person, fornemmer vi hvordan rollene han blir pålagt å spille i de forskjellige systemer kan ta seg ut som forskjellige sider av ham "selv". På et psykologisk plan kan vi derfor si at "sameksistensen" av systemene foregår i den enkelte person. Det er fordi personer med dobbelt eller tredobbelt systemmedlemskap har denne evnen til å koble inn det ene og så det andre systemet, at de konkurrerende systemene overhodet kan fungere innenfor rammen av samme arbeidsorganisasjon (Lysgaard 2001:163-164).

Overfører vi denne forståelsen til Habermas teori om systemet og livsverden, ser vi hvordan økonomisk rasjonell systemtankegang, eller en instrumentell mål-middel-forståelse av språklig handlingskoordinasjon, det Habermas skiller ut som strategisk handling, kan kobles inn og ut fra situasjon til situasjon; formålsrasjonelle innslag som

---

⁵⁵ Det opereres her med fire abstraksjonsnivåer som i rekkefølge fra det mest empirinære til det mest abstrakte er *virkelighetsplanet*, *tilslutningsplanet*, *kontrollplanet* og *maktplanet* (Lysgaard 2001: 158-186)

alt avhengig av hva situasjonen krever representerer en uønsket forstyrrelse eller en ønsket avhjelper til den ellers pågående kommunikative handling.

Hos Habermas er det den kulturproduserende livsverden som må beskyttes mot systemets kolonisering. Samtidig er det som jeg har vært inne på også et poeng for effektiv materiell produksjon i samfunnet at den ikke blir hindret av mindre løsningsorientert kommunikativ treghet. I en kommentar til spørsmålet om bedriftsdemokrati bemerker Lysgaard dette med at det vil være et behov for å ta hensyn til det teknisk/økonomiske systemets vekstvilkår (gode betingelser for produksjon, effektivitet, lønnsom drift osv.) og at det kanskje tilsier noe annet enn at styringen med bedriften skjer gjennom rene demokratiske beslutningsprosedyrer:

Men man kan oppnå anerkjennelse blant de ansatte for disse sidene ved det teknisk/økonomiske system og finne fram til bedriftsordninger som tilfredsstillende de fundamentale demokratiske krav uten å lage tungroddede og ineffektive ordninger der ”alle skal ha like meget å si i alle spørsmål” og der det stadig skal votes over bedriftens stillingtagen til teknisk/økonomiske spørsmål (Lysgaard 2001:262).

Som Lysgaard påpeker mot slutten av *Arbeiderkollektivet* er det gjerne slik at: ”Bedriftsledelsen er den instans som mest direkte kan gripe inn i kollektivets betingelser og derved forandre på det” (Lysgaard 2001:318). Her kan sosiologien bidra på forskjellige måter. Sosiologien kan tjene forskjellige interesser, i denne sammenheng for eksempel det teknisk/økonomiske system eller arbeiderkollektivet, eventuelt fagforeningen. I forhold til industribedriften ville det nok ikke virket riktig å gi fra seg det sosiologiske initiativet til for eksempel bedriftens ledelse alene. Det utelukker ikke sosiologiens kobling til teknisk/økonomiske oppgaver i form av for eksempel å levere sosiologi til oppdragsgivere innen næringsliv eller statlige forvaltningssystemer. Slik bidrar sosiologisk kunnskap til å fremme effektivitet i materiell reproduksjon, stimulere produksjonsutvikling, utnytte ressurser osv. I denne oppgaven er et slikt eksempel på instrumentelt orienterte sosiologi kunne identifiseres som policy-sosiologi; instrumentell kunnskap som kan bidra til å løse oppgaven med å få systemet til å fungere bedre uten at det overordnede mål med en slik effektivisering blir problematisert. Vi vil også kunne koble inn de refleksive dimensjonene kritisk og public sosiologi, dersom menneskelige hensyn tilsier at det er riktig. Det gjør Lysgaard i *Arbeiderkollektivet*. Han illustrerer slik sett hvordan det er mulig å aktivisere sosiologisk refleksjon til vurdering av den instrumentelle kunnskapens betydning og

funksjon. Ideen bak Burawoy-modellen er at dimensjonen er i kontakt med hverandre; at det foregår et samarbeid på tvers av profesjonell, kritisk, public og policy-sosiologi. Evnen til å se muligheten i et slikt samarbeid, det å foreta en kombinasjon av perspektiver og hensyn, opplever jeg kommer frem i *Arbeiderkollektivets* mange avveide og hensynsfulle vendinger. Dette er aspekter ved Lysgaard-studiet jeg nå forhåpentligvis har klart å vise noe av. Vi så i forrige avsnitt hvordan Lysgaard etterspør et sunnhetsbegrep for samfunnsvitenskapen. Med klare normativt begrunnede ideer om verdien av kommunikasjon, medbestemmelse og demokrati i samfunnet har vi et slikt sunnhetsbegrep. Dette er den normative standarden Habermas tilbyr samfunnsvitenskapen; en standard som ligger under overflaten i *Arbeiderkollektivet* for stadig å dukke opp når sosiologen ser at det menneskelige systemet står konfrontert med det teknisk/økonomiske systemets umenneskelige krav.

Instrumentell og reflektiv sosiologi i norsk sammenheng

Til nå har det hovedsakelig handlet om hva som kan leses ut av teksten i *Arbeiderkollektivet*. I den videre argumentasjonen for en sivilsamfunnssosiologisk refleksivitet skal jeg forsøke å plassere noen av de betraktningene som er gjort i forhold til sosiologien og *Arbeiderkollektivet* i en større faglig og samfunnsmessig sammenheng. Oppmerksomheten skal rettes mot utviklingstendenser i norsk sosiologi mer generelt⁵⁶. Hensikten med å sette *Arbeiderkollektivet* inn i en faghistorisk kontekst er å få frem hvordan Lysgaards normative sosiologi ikke representerer en selvfølgelig posisjon i norsk sammenheng. Ved hjelp av Burawoy-modellen har kommunikasjonen mellom sosiologi og samfunn fått sine to uttrykksformer i policy-sosiologi og public sosiologi. Sosiologiens rolle i norsk sammenheng kan strekkes mellom disse dimensjonenes ytterligheter. Selv om public sosiologi kan sies å være ganske tungt forankret i norsk sammenheng er den også satt under press fra mer styringsorienterte tradisjoner. Vi skal nå se på noe av det som kan sies om dette spenningsforholdet. *Arbeiderkollektivet* og public sosiologi skal settes opp mot den mer instrumentelle *sosial entreprenør*-siden av norsk sosiologi.

---

⁵⁶ Nå jeg sier norsk sosiologi er det kanskje litt upresist. Det handler først og fremst utviklingen ved Universitetet i Oslo og etter hvert Bergen. Vinklingen har å gjøre med hvordan sosiologien rent faktisk ble institusjonalisert i Norge, med en faglig utvikling etter annen verdenskrig frem mot opprettelsen av Institutt for samfunnsforskning, og kort tid etter Institutt for sosiologi, i Oslo i 1950. Bergen hadde formelt sett ikke eget universitet før i 1946 (lovbestemt ikrafttredelse 30. august), og var igang med å opprette eget institutt for sosiologi først på 60-tallet. Før dette handlet utviklingen av norsk sosiologi hovedsaklig om det som skjedde i tilknytning til Universitetet i Oslo.

Arbeiderkollektivet er fra norsk sosiologis tidlige fase som universitetsfag kjent som fagets konsolideringsfase etter en klassifisering av sosiologen og juristen Vilhelm Aubert (Mjøset 1991:155, Kalleberg 2001:15-16)⁵⁷. Før denne perioden, på 40- og 50-tallet, hadde man holdt på med å utvikle sosiologien som metodologi - mye med det for øyet for å skape nyttig informasjon om samfunnet til bruk som redskap for statlig styring og byråkratisk forvaltning (Slagstad 2001). Mjøset (1991:3) beskriver utviklingen av det norsk sosiologifag etter annen verdenskrig i forskjellige faser preget av vekslende orientering mellom grunnlagsproblematikk på en side og empirisk rettet forskning til løsning av praktiske problemer på en annen. Før selve opprettelsen av et eget institutt for sosiologi ble det sett til utlandet for inspirasjon og spesielt USA, som på 30-, 40-tallet ble ansett som den ledende nasjonen innen sosiologi og da spesielt med hensyn til utviklingen av empirisk forskning med teknikker for innsamling og bearbeiding av data (Mjøset 1991:143-144). Nordmenn dro til statene for å lære og ekspertise ble hentet til Universitetet i Oslo, med tanke på opprettelse av et eget institutt for sosiologi. Prosjektet med å få et eget sosiologisk institutt trengte politisk og finansiell støtte og faglig kompetanse. I 1948 ble professor Paul Lazarsfeld fra Columbia University hentet inn med private midler, til jobben med å gi prosjektet faglig tyngde. Lazarsfeld syn på sosiologien som et hjelpemiddel for planøkonomisk styring, ble bare i begrenset grad toneangivende for første fase i utviklingen av norsk sosiologi som universitetsfag⁵⁸. Slagstad (2001:439-440) begrunner den manglende tilslutningen til Lazarsfelds visjoner for norsk sosiologi med at det eksisterte sterke sosialfilosofiske bevegelser innen academia som trakk faget mot dannelsesspørsmål, sosiologiens ”identitetskapende betydning”⁵⁹. Parallelt med det instrumentelle synet på kunnskap aner man med andre ord allerede fra begynnelsen av grobunn for en refleksiv kunnskapsdannelse i norsk sosiologi. Det var imidlertid som vi skal se først noe senere at den mer systemkritiske sosiologien fikk fotfeste.

---

⁵⁷ Institutt for sosiologi ble opprettet i 1950. Arbeiderkollektivet ble utgitt første gang i 1961.

⁵⁸ Den anvendte forskningen (applied social science) til bruk innenfor statlig organisering og styring som Lazarfeld promoterte i Norge kan sammenliknes med det synet på sosiologiens rolle i samfunnet som ble diskutert i forbindelse med James S. Colemans normative kriterium i kapittel 3.

⁵⁹ Her nevnes spesielt Arne Næss som også var opptatt av at det måtte være en tett forbindelse mellom teori og empiri, at sannheten ble søkt bevist empirisk, men han lot seg ikke låse av metodologien. Slagstad (2001:440) skriver: “Næss lanserte som ung professor et filosofisk moderniseringsprogram, men dette program rommet en tvetydighet, en indre spenning, som skulle virke pregende på utviklingen av norsk samfunnsforskning etter 1945. Det var hos den tidlige Næss en spenning mellom hans positivistiske vitenskapssyn, hentet fra Wienerkretsen, på den ene side og hans vitenskapelige dannelsesprosjekt, festet til den kommunikative saklighet, på den annen side. Men Næss’ kommunikasjonssetiske dannelseslære kan ogspå plasseres i norsk kontekst: som et forsøk på en tidsmessig videreføring av motivet om demokratisk modernisering”.

Det som her er beskrevet kan altså betegnes som sosiologifagets første fase frem mot konsolideringsfasen. Både Slagstad og Mjøset ser denne utviklingen i forbindelse med norsk etterkrigspolitikk, med en lojal og samlende holdning til byggingen av en norsk velferdsstat. Som jeg straks kommer til følger Slagstad denne koblingen noe lenger inn i partipolitikken enn det Mjøset ser ut til å gjøre. For diskusjonens formål er det uansett interessant. Sosiologiens anvendelse - enten den er moralsk oppbyggende, som public sosiologi, eller i administrativ instrumentell bruk, som policy-sosiologi – beveger seg langs en grense mellom politikk og fag. Som vi har sett er dette en grense Lysgaard også var oppmerksom på da han skrev *Arbeiderkollektivet* og som skaper spenning i både Slagstads og Mjøsets historieskrivning. Mjøset beskriver overgangen til sosiologiens konsolideringsfase slik:

De positivistiske tendensen og den begeistrede tiltroen til vitenskapen i norsk etterkrigssosiologis startfase hadde sammenheng med gjenreisningsfasen rett etter krigen. Den samstemmighet og økonomiske detaljreguleringen som preget gjenreisningsfasen, oppløste seg etter hvert som utviklingen av den norsk velferdsstaten kom i gang. 1950- og 1960-tallet er tiden er tiden for velferdsstatens gjennomslag i norsk samfunnsutvikling. Den klassiske norske etterkrigssosiologien må knyttes til denne samfunnsutviklingen (Mjøset 1991:150)

Denne historiefortellingen forteller oss at sosiologien i dens tidlige utviklingsfase var preget av en nasjonalpolitisk dugnadsånd. Enigheten om at landet måtte bygges opp og at velferdsstaten måtte bygges ut hadde en samlende effekt både innenfor partipolitikken og i samfunnet forøvrig. Slik jeg ser det er den generelle sosiologiske verdien av denne gjenfortellingen, at det tilligger faget å operere med en bevisstgjøring om sitt forhold til omgivelsene; en utforskende kritisk orientering til strukturelle endringer i samfunnet. Hva sosiologien kobles mot; hvem sosiologien kommuniserer med blir over tid av betydning for hva slags sosiologisk kunnskap vi får og ikke får. Hva som preger sosiologifaget, public sosiologi eller policy-sosiologi, det instrumentelle eller det refleksive, er ikke en triviell diskusjon. En parallell til temaet finner vi hos Coleman (1990) når han beskriver påvirkningsforholdet mellom sosiologiens utvikling som fag og demografiske, teknologiske og politiske endringer i USA frem til 1980-tallet. Columbiaskolens survey-sosiologi som Lazarsfeld hadde med seg til Norge hadde i følge Coleman fått en oppblomstring, utvikling og dominans i USA som følge av sosiologiens tilpasning til skiftende tider med økt

massekommunikasjon og nye markeder, radio, ukeblader, reklame, med det et stadig voksende behov for markedsanalyser (Coleman 1990:618-620). Hvilken betydning dette fikk for sosiologiens metodologiske utvikling og hvordan faget var med på å påvirke samfunnsutviklingen er det sikkert delte meninger om. Coleman avslutter sitt avsnitt med å fortelle at de nye problemstillingene markerte en viktig forandring for sosiologifaget, som nå kunne levere nyttig informasjon og samfunnskunnskap av direkte interesse for forskjellige aktører i samfunnet, samtidig som spørsmål som sosial uorden, avvik, fattigdom, sosial ulikhet og konflikt fikk mindre oppmerksomhet (Coleman 1990:220).

Opposisjonssosiologi

I *De nasjonale strategier* omtaler Slagstad *Arbeiderkollektivet* under kapitlet "Regimeopposisjon", senere kategorisert som "Opposisjonsvitenskap" og det helt politiske "Venstreopposisjon". Jeg opplever det som en rimelig tolkning at *Arbeiderkollektivet* har havnet under disse betegnelsene, ikke på grunn av at forskningsprosjektet som sådan var politisk orientert, men på grunn av at Slagstad på sin måte har analysert denne forskningen som en del av en periode i norsk sosiologihistorie. Til denne forenklingen kan det bemerkes at Slagstad skriver på en måte som gjør teksten lett tilgjengelig og spennende, det er kanskje til og med et nødvendig språk, i betydningen effektivt, for å få sagt alt det han faktisk gjør på kort tid om sosiologi fra denne epoken, men som til tider gir et forenklet og kanskje vel dramatisk bilde av virkeligheten. Mer fargerike eksempler er å finne andre steder i boken, for eksempel der sosiologen og juristen Vilhelm Auberts faglige initiativer under de ti første årene av sosiologifagets historie på Blindern oppsummeres som "Auberts hegemoni", eller der man kan lese at sosiologen og politikeren Gudmund Hernes stod for "teknokratisk paternalisme" og drev med "strategisk spill" i sitt eget "pedagogiske reformregime" osv. (Slagstad 2001). Noen betraktninger over hva som kan ligge av mening bak disse uttrykkene skal jeg komme tilbake senere. Til et eventuelt forsvar av politisering av *Arbeiderkollektivet*, kan man fremsette en tilleggs påstand om at Lysgaard-teamets sosiologiske avsløringer ble gjort i en tid da slik kunnskap ble regnet som politisk. Dette er i så fall en mulig forklaring på hva som menes med betegnelsene *regimeopposisjon* og *venstresosiologi*. Det bringer oss i hvert fall nærmere en forklaring på innholdet i begrepet. I følge Slagstad var nemlig det opposisjonelle ved *Arbeiderkollektivet*, at det fikk frem kunnskap som "sto i kontrast til den hegemoniske

moderniseringssosiologi”, ved å vise ”arbeiderbevegelsen som en kollektiv, samfunnsdannende bevegelse - og ikke bare et ”styringsprosjekt” (Slagstad 2001:447). Slagstad beskriver, med referanse til samfunnsvitenskapen og etter hvert sosiologiens utvikling, en sosiologi i opposisjon til et todelt bilde på samfunnet med stat og marked som dets oppbyggende komponenter. I denne forbindelse trekkes Lysgaards sosiologi frem som en del av en samfunnsforståelse der man inntok et ”tredje standpunkt” og betraktet samfunnet verken fra et ”styrings- eller markedspektiv”, men fra ”den klassiske sosiologis perspektiv – det sivile samfunn i ulike variasjoner” (Slagstad 2001:456). Dette er en beskrivelse som ikke bare er i samsvar med det som står mellom linjene i *Arbeiderkollektivet*, det er også en tolkning der man kan mer enn ane konturene av en demokratiteoretisk forståelse (jfr. sammenlikningen av Lysgaard og Habermas ovenfor).

Begrepet *opposisjons-sosiologi* kan altså forstås som en faglig orientert opposisjon mot servile tendenser overfor politisk styring (eller mangel på sådan) og markedshensyn. Det betyr ikke at sosiologien var politisk venstrevridd, men at den representerte en uvilje mot at sosiologifaget skulle bli for systemkonforme. Etter studentopprøret på slutten av 60-tallet var imidlertid Instituttet for sosiologi i en periode tydeligere preget av politiske holdninger, som blant annet førte til reformer innenfor instituttets beslutningsstruktur; i hovedsak et påtrykk for demokratisering. Resultatet ble at studentene fikk økt innflytelse over instituttets administrative og faglige retning (Nielsen 2006). Mjøset betegner dette som den tredje fasen av sosiologifagets etterkrigssosiologiske utvikling. Han skiller imidlertid mellom studentopprør og det som kjennetegnet denne epokens faglig sett, nemlig positivismekritikken.

Positivismekritikk

Denne fasen kjennetegnes av en tilspissing av debatten om sosiologiens egenart og rolle i samfunnet. Hva positivismekritikken gikk ut på kan forstås på forskjellige måter. I relasjon til sosiologiens faser, det som er sagt om utviklingen av sosiologifaget i norsk sammenheng, må positivismekritikken kunne forstås som et oppgjør med nettopp de faglige idealene Lazarsfeld hadde promotert på sitt besøk i Oslo; at det ikke var noen prinsipiell forskjell mellom samfunnsvitenskapene og naturvitenskapen, men at sosiologien ikke var kommet like langt. Lazarsfeld delte her grunn med André Comte,

positivismens far innen sosiologien⁶⁰. I norsk sammenheng kan positivismekritikken tilbakeføres til Hans Skjervheim og slutten av 50-tallet⁶¹, men det var altså ikke før på slutten av 60-tallet, i forbindelse med studentopprør at positivismekritikken for alvor ble forsøkt rettet mot samfunnsforskningen. Deler av det som ble av politisk vridning på sosiologifaget i denne perioden, kan i lys av Burawoy-modellen forstås som dogmatiske tendenser innenfor den kritiske dimensjonen. Mjøset skriver om dette:

Positivismekritikken er den tredje fasen, men det er verdt å merke seg at denne ble grunnlagt av Hans Skjervheim allerede på slutten av 1950-tallet. Samtidig som samfunnsforskerne løsnet båndene til Næss' metoderegler, formulerte filosofene en innvendig kritikk av den logiske empirismens grunnlag. Den opprinnelige Oslo-skolen ga altså opphav til begge de dominerende skoler i etterkrigstidens norske sosiologi: Den spaltet seg i positivismekritikk og problemorientert empirisme, som eksisterte side om side, isolert fra hverandre i hver sine akademiske institusjoner opp gjennom 60-tallet. Først under studentopprøret sent på 60-tallet ble det forsøkt å rette positivismekritikken mot norsk samfunnsforskning som helhet, men da hadde det utkrystallisert seg en rekke forskjellige, til dels innbyrdes motstridende, videreutviklinger av positivismekritikkens grunninnsikt. Identifikasjon av studentopprør og positivismekritikk er altså historisk tvilsom, men like fullt har en slik identifikasjon bidratt til graving av en rekke malplasserte skyttegraver i debatten om norsk sosiologi (1991:4).

I forrige kapittel knyttet jeg public sosiologi til Habermas' kommunikasjons- og demokratiteori. Sosiologi kan spille en demokratisk rolle i samfunnet på to måter: nedenfra gjennom oppbyggende dialog i sivilsamfunnet og offentligheten (public sosiologi) eller ovenfra som instrumentell kunnskap til bruk for statlig styring (policy-sosiologi). Den instrumentelle (policy)sosiologien inngår i demokratiets utvikling og gjennomføring og til organisering og effektivisering av produksjon av velferd. Sosiologien kommer til nytte som anvendt forskning (applied social research). Instrumentell sosiologi inneholder begrunnelser for sin bruk eller nytte, men er gjort virksom innenfor gitte rammer som tradisjonelt har ligget utenfor dens eget virkefelt å utforske og stille seg kritisk til, godta eller forkaste. Policy-sosiologi må med andre ord få sin sosiologiteoretiske legitimitet andre steder, nærmere bestemt fra sosiologiens

---

⁶⁰ Comte mente, som klassisk positivist, at de sosiale prosessene i samfunnet, på lik linje med naturen, var styrt av lover som kunne avdekkes empirisk (positivt påvises) ved å kopiere naturvitenskapens modeller. Vitenskap om det sosiale ville gi oss den kunnskapen vi trengte for å rekonstruere samfunnet. Denne troen, på at man gjennom empiriske undersøkelser kunne avdekke sosiale lovmessigheter og bygge opp samfunnet på nytt, fikk Comte til å se sosiologi som vitenskapen over alle vitenskaper.

⁶¹ Skjervheims tekst *Deltakar og tilskodar* (1957) regnes for å ha vært en viktig tekst i den sammenheng.

refleksive og kritiske side. La oss se nærmere på hvordan en slik policy-dimensjon kan sies å ha preget utviklingen av norsk sosiologi.

Styringssosiologi

Den første maktutredningen på 70-tallet markerte i følge Slagstad (2001:518) ”et brudd med tradisjonen fra Vilhelm Aubert derved at opposisjonssosiologien ble søkt omformet til en styringssosiologi”. Dette var på mange måter en renessanse for sosiologiens første fase etter krigen, den Lazarsfeld-inspirerte økonomiske sosiologiens tilbakekomst.

Gudmund Hernes ledet maktutredningen og det var Universitetet i Bergen som ble setet for utviklingen av den nye sosiologien. I følge Slagstad gikk Hernes´ i bresjen for et program som hadde sosialøkonomi som forbilde og som måtte forstås som et forsøk på ”å hekte den sosiologiske profesjonen på det statlige styringsapparat”. Hos Mjøset (1991:228) kan vi lese om hvordan dette markerte et brudd med den Oslo-baserte problemorienterte empirismen (problemorientert forstått som en orientering mot problemer, sosiale konflikter, slik de fremsto i samfunnet, det som med *Arbeiderkollektivet* mer generelt ble omtalt som *de underordnedes sosiologi*). Denne sosiologien befant seg i ”et slags fredelig opposisjonsforhold til sosialøkonomenes rasjonalitetstenkning”. Nå ble konflikten mer aktuell, som en sosiologifaglig intern strid. Resultatet ble en oppblomstring i debatten mellom det jeg i denne oppgaven har betegnet som instrumentelle og refleksive retninger i faget.

Styringssosiologi er altså sammenliknbart med det som i Burawoy-modellen betegnes som policy-sosiologi. På samme måte har vi sett hvordan begrepet *opposisjonssosiologi* er sammenliknbart med kritisk sosiologi, og public sosiologi (når kritikken tar form av dialog med sivilsamfunnet og den politiske offentligheten). Hos Slagstad er imidlertid begge begrepene uttrykk for tendenser i norsk samfunnsforskning. Ved å bruke Burawoy-modellen kan vi systematisere disse tendensene.

Vi har sett hvordan en form for public sosiologisk tenkning er kombinert med utvikling av teori i *Arbeiderkollektivet* og hvordan dette kan forstås i lys av norsk sosiologi og samfunnsutvikling. Ved hjelp av Burawoy-modellen har jeg forsøkt å sette utviklingstendensene i norsk sosiologi opp mot hverandre på en systematisk måte. Vi har sett hvordan eksemplene, *Arbeiderkollektivet* inkludert, har latt seg illustrere og forklare av modellen. Jeg har forsøkt å illustrere betydningen av konklusjonen fra sammenlikningen mellom analytisk sosiologi og public sosiologi i kapittel 3, og diskusjonen om kritisk orientering i kapittel 4, og vist hvordan sosiologien kan trekkes

mot den en eller den andre retningen. Poenget er å få frem at dette må forstås som en dynamikk som ligger i sosiologien og definerer faget. Norsk sosiologihistorie har dette spenningsmomentet i seg og illustrerer hvordan sosiologiens fire dimensjoner gjør seg gjeldende. Den teoretiske forankringen modellen har fått i kapittel 4, representerer imidlertid noe nytt. Bruken av Habermas, til støtte for sosiologimodellen, gir diskusjonen av tidligere tiders faglig strid ny retning. Den peker mot sosiologifagets fremtidige utvikling. Hovedtrekkene i utviklingstendensene i norsk sosiologihistorie slik de er gjennomgått her har som jeg har forsøkt å illustrere paralleller til de dagsaktuelle debattene som denne oppgaven nå har hatt med seg. Slik jeg ser det må konklusjonen bli at historien gjentar seg, men ikke uten å bære frukter. Jeg skal nå forsøke å samle trådene og oppsummere disse forbindelsene kort. Diskusjonen har vært knyttet til spørsmålet om sosiologiens uoversiktlig; uheldig fragmentering eller nødvendig pluralisme, spørsmålet om avstanden mellom teori og empiri; forklaringsmodeller eller eklektiske tilnærminger og tilslutt spørsmålet om normativ standard og helhetlig samfunnsteoretisk integrasjon; verdinøytral sosiologi eller kritisk orientert sosiologi.

Kort oppsummering

I dette kapitlet har jeg forsøkt å illustrere fruktbarheten av begrepet public sosiologi. Ved hjelp av Arbeiderkollektivet har jeg ønsket å gi liv til argumentasjonen i oppgaven. Jeg har prøvd å få frem poenget om at det ikke er noen motsetning mellom å kombinere refleksiv og instrumentell kunnskap i en og samme sosiologiske studie. Her begynte jeg med å illustrere hvordan kollektivteorien som mellomnivåteori deler grunn med den analytiske sosiologien. Lysgaard er imidlertid ikke tilfreds med å la eventuelle forklaringer på hvordan det er med likhets-, nærhets- og problembetingelsene for underordnede ansatte på en industribedrift stå uproblematiskert. Han ønsker å integrere dem i en større generell teoretisk forståelse. Jeg har argumentet for at Lysgaards forsøk på å utstyre kollektivteorien med et så langt som mulig komplett teoretisk rammeverk, har gjort det nødvendig å gå inn i normative dimensjoner av sosiologi. I Lysgaards refleksjon over betydningen av kollektivteoriens mange implikasjoner, aktualiseres ikke bare spørsmålet om en normativ standard men også spørsmålet om en samfunnsteori. Her mener jeg at vi finner svaret på hvorfor Lysgaard ser det som en samfunnsforskners oppgave å være konsulent, ikke for partsinteresser, men som han sier, for en mangesidet offentlighet. Arbeiderkollektivets sosiologiske grundighet og normative argumentasjon underbygger slik sett dens orientering mot sivilsamfunnet og mot folkeopplysning. Det

som kan sies å mangle i Lysgaard sosiologi om arbeiderkollektivet, er en tydelig normativ standard. Lysgaard er på søken etter en slik standard, noe han tydeliggjør ved å etterspørre et sunnhetsbegrep for samfunnsvitenskapen. Her mener jeg at den normative begrunnelsen vi kan finne hos Habermas i teorien om kommunikativ handling forklarer Lysgaards vektlegging av hensynet til både arbeiderkollektivet og det menneskelige system. Gjennom demokratiteorien kan vi plassere disse hensynene inn i en generell forståelse av samfunnet som tydeliggjør sosiologiens lojalitet til det sivile samfunn.

Når Arbeiderkollektivet skal forstås i lys av sin samtid og et historisk perspektiv på utviklingen av sosiologifaget i norsk sammenheng, blir Slagstads begrep om opposisjonssosiologi illustrerende. Dersom vi ser for oss ytterpunktene i en faglig orientering, kan vi snakke om et spenn mellom denne sosiologiens refleksive og systemkritiske kunnskap og den systemkonforme instrumentelle kunnskapen som kan forbindes med begrepet styringssosiologi. Når vi så trekker essensen ut av disse orienteringene og forsøker å gjøre mening av sosiologifagets forskjellige oppgaver, ser vi hvordan dimensjonene public sosiologi og policy-sosiologi gjør seg gjeldende.

6. Avslutning

Jeg har i denne oppgaven forsøkt å gi et svar på problemstillingen om hvordan sosiologiens rolle i samfunnet er å forstå med utgangspunkt i begrepet public sosiologi. Mitt utgangspunkt har vært Burawoys inkluderende modell av sosiologifaget, bestående av de fire dimensjonene profesjonell, kritisk, policy- og public sosiologi. Jeg har forsøkt å vise hvorfor det gir mening å se sosiologien i lys av en slik firedeling, samtidig som jeg har argumentert for at dimensjonen public sosiologi bør være helt sentral når sosiologiens rolle i samfunnet skal defineres. Påstanden er at det må være tette bånd mellom sosiologien og det sivile samfunn. Jeg skal nå oppsummer punktene, eller underspørsmålene, som argumentasjonen er bygget på. Det blir et kort og konkluderende gjenmøte med hovedpoengene fra kapittel 2, 3, 4 og 5.

Hva er public sosiologi?

Utgangspunktet for public sosiologi og sosiologimodellen som ble presentert i kapittel 2 er at sosiologien ikke er en isolert øy i samfunnet uten forbindelse med sine omgivelser. Her har jeg lagt vekt på å få frem hvilke følger det har å se faget som en kommuniserende disiplin i dialog med sin omverden. Under forutsetningen om at sosiologi er til for andre enn sosiologer, oppstår spørsmålet om hvordan relasjonen til folk utenfor faget skal forstås.

Det vi ser er at sosiologi både tar form som tilbakemelding og rapportering til private og offentlige institusjoner, som står bak finansiering av forskning og forskningsprogrammer på forskjellige områder, og til samfunnets medlemmer for øvrig - som ikke befinner seg i en oppdragsgiverrolle. Dette gir oss henholdsvis dimensjonene policy- og public sosiologi. Som det fremgår av figur 1 (side 11), plasseres policy-sosiologien ut fra profesjonell sosiologi, som instrumentell kunnskap, fordi dimensjonene defineres gjennom sitt forhold til kunnskapen. Profesjonell sosiologi søker etablering av kunnskap uten å stille spørsmålsteget ved kunnskapens verdi, utover en generell formening om at kunnskap på forskjellige måter er nyttig. Det vi kan utlede av dette, av synet på kunnskap som nyttig uten at det sies noe mer om dette, er at kunnskapen betraktes instrumentelt, som et middel til å oppnå bestemte mål. Går vi derimot over på kritisk sosiologi er målet med kunnskapen avgjørende. Innvendingen mot å dele opp sosiologien på denne måten ble anført under den oppfatning at det tilligger faget hele tiden å ha alle dimensjonene i seg, være konstaterende, vurderende

og kritisk og at et hvert forsøk på å skille disse kvalitetene fra hverandre er mislykket. Til forsvar for Burawoy-modellen ble det sagt at den beskriver sosiologien slik den faktisk fortøner seg, samtidig som den inneholder en løsning på hvordan sosiologiens mange fasetter skal forstås. Diskusjonen ble videreført i det etterfølgende kapitlet.

Hvorfor er public sosiologi viktig?

I kapittel 3 ble det så spurt om hvorfor public sosiologi er et viktig konsept? Public sosiologi ble satt på prøve gjennom sammenlikningen med et annet og viktig teoretisk program i faget, nemlig analytisk sosiologi. Målet med å sammenlikne de to tilnærmingene var både å tydeliggjøre forskjellen mellom dem og å vise hvordan de utfyller hverandre og hva kombinasjon av forskjellige teorier har å si for sosiologiens evne til å redegjøre for sosiale prosesser på en dekkende måte. Her så vi at analytisk sosiologis sterke side kan tilskrives dens tydelige teoretiske og gjennomarbeidede program til forklaring av sosiale fenomener, nærmere bestemt den mekanismebaserte forklaringsteorien. Public sosiologi derimot, har ingen fast tilknytning til ett metodologisk program. Som tilnærming til det sosiale har derfor public sosiologi en fordel av å etterape den analytiske sosiologiens strenghet og tydelighet hva gjelder formale egenskaper og innhold, samtidig som den beholder sin refleksive og kritiske orientering.

Det vi imidlertid også så var påstanden om at analytisk sosiologi gjennom vektlegging av kun én type forklaringsmodell ikke kan sies å gi sosiologien alt det trenger av innhold og retning. Dette ble begrunnet med tre svakheter ved programmet. For det første åpner ikke analytisk sosiologi for forskjellige måter å forklare sosiale fenomener på, men holder på at en type tilnærming skal kunne bidra til å generere den kunnskapen vi trenger til å forklare sosiale prosesser. Den store vitenskapsteoretiske debatten som et slikt standpunkt inviterer til, ble ikke tatt. Jeg nøyde meg med å påpeke at det finnes andre måter å tenke hva teori er; andre måter å teoretisere sosialt liv. Det å åpne for gjennomtenkt eklektisk bruk av empiri og teori og det å kombinere forskjellige teoretiske perspektiver ble trukket frem som viktig for sosiologiens dekningsgrad og dybdeforståelse. Når vi forsøker å isolere et sosialt fenomen og forklare det ved å se på hvilke mønstre for interaksjon vi finner bak fenomenet, på individnivå, knytter vi ikke an til hvordan fenomeneksterne mekanismer, verden utenfor, også er med på å påvirke konstitueringen av fenomenet. Det ble påstått at slike utenforliggende mekanismer kan forstås som fenomener i sin egen rett som ikke nødvendigvis lar seg forklare ved å

rekonstruere handling på individnivå slik den analytisk sosiologien foreskriver. For det andre argumenterte jeg for at det i analytisk sosiologi legges begrensninger på hvilke spørsmål det er mulig å stille. Metoden ser ut til å være heftet med en tendens til å bestemme hva som er gode sosiologiske spørsmål. Det ble lagt vekt på at fasinasjon for en type modell eller en type tilnærming kan overskygge andre viktige spørsmål. Dersom overblikket forsvinner står sosiologien i fare for å bli mindre relevant i forhold til å drive med det som mange opplever som viktige problemstillinger i samfunnet. Dette ble omtalt som den profesjonelle sosiologiens svakhet for selvreferanse; at den for det meste holder på intrikate problemstillinger den selv har skapt, eventuelt i ukritisk grad er viet oppdragsgiveres agendaer. Det siste har blitt definert som policysosiologiens svake side. I forlengelsen av det trakk jeg frem den tredje og siste kritikken som gikk ut på at analytisk sosiologi mangler teoretiske redskaper for en kritisk orientering til samfunnet. Analytisk sosiologi hevder verdinøytralitet, samtidig som den gjennom sin vektlegging av å fremme sosiologiens forklaringskraft, antyder noe om hvordan faget bør være dersom det skal kunne hjelpe oss å besvare spørsmål som på den ene eller andre måten nødvendigvis vil være av samfunnsmessig, politisk og moralsk verdi. I den analytiske sosiologimodellen står vi derfor konfrontert med et uforløst anliggende hva gjelder verdiorientering; et spørsmål som må få sitt svar andre steder. Dette resonnementet brakte oss over til en nærmere undersøkelse av samfunnskritikkens normative begrunnelse.

Hvordan ble public sosiologis normative orientering begrunnet?

Med teorien om kommunikativ handling ble public sosiologi utstyrt med en normativ standard. Her la jeg frem en tolkning av Aakvaag som går ut på at idealer om fornuft, frihet og likeverd kan utledes av den kommunikative handlingssituasjonen. Her var argumentet at når vi kommuniserer med det for øyet å oppnå språklig enighet, slik teorien foreskriver, er vi nødt til godta at disse idealene skal gjelde. Det at rasjonell kommunikasjon nettopp er noe vi i større eller mindre grad praktiserer til daglig og baserer oss på når vi skal koordinere vår samhandling styrker prinsippets gyldighet. Public sosiologis bånd til det sivile samfunn ble så gitt en teoretisk forankring i teorien om det demokratiske maktkretsløpet. Målsetningen om å gjøre sosiologien mer virksom i sivilsamfunnet og offentligheten, ble gitt en teoretisk begrunnelse. Her ble behovet for en public sosiologi fremhevet som en faglig orientering som verken representere stat eller marked, men som støtter sivilsamfunnet i dets demokratiske funksjon som

varsellampen for de sosiale problemene og konfliktene folk opplever i sin hverdag men som av forskjellige årsaker ikke har kommet til overflaten og skapt debatt i det offentlige rom, og heller ikke på andre måter har nådd det demokratiske beslutningssystemet. Et viktig poeng med argumentasjonen i kapittel 4 var å få frem at public sosiologi er med på å realisere det potensialet for deliberasjon som det demokratiske maktkretsløpet foreskriver. Ved å bidra til å skape engasjement i det sivile samfunn kan sosiologien være med på å skape endringer i samfunnet nedenfra og opp. Public sosiologi normative orientering er rettet inn mot det å opplyse og skape engasjement for politisk diskusjon og verdidiskusjon i samfunnet (stimulere sivilsamfunnets rekrutterende side); bidra til å få sosiale konflikter opp i dagen, til debatt i offentligheten; en sosiologisk praksis rettet mot å avdekke og belyse hvilke betingelser samfunnets medlemmer lever under. Hvordan en slik sosiologi kan se ut i praksis, ble forsøkt illustrert ved hjelp av *Arbeiderkollektivet* i forrige kapittel.

Hvordan ser public sosiologi ut i praksis?

Her så vi hvordan Lysgaard-prosjektet kan illustrere utviklingen av en forklaringsteori, til systemteori med generaliseringverdi langt utover mellomnivåteoriens grenser, noe sammenlikningen med Habermas blant annet viser. Lysgaard vegrer seg for å være normativ, men lar likevel vurderinger knyttet til hva kollektivteorien peker mot av oppfatninger om rett og galt i samfunnet komme frem, ikke minst når det menneskelige systemet havner i konflikt med det teknisk/ økonomiske systemets umettelige, ensidige og ubønhørlige krav. Her argumenterte jeg for at Lysgaard nettopp mangler et overordnet og helhetlig teoretisk perspektiv å dra veksle på. Arbeiderkollektivet mangler en normativ standard. Det gjør det naturligvis vanskelig å lande argumentasjonen. Balansegangen mellom subjektive og objektive betraktninger, holdes ved like av generelle, og, må det være lov til og si, gjennomtenkte sunn fornuftsresonnementer.

Arbeiderkollektivets public sosiologiske trekk ligger, foruten i den sunne fornuften, i Lysgaard bevisste henvendelse til et ikke-sosiologisk publikum og hans insistering på at boken ikke er tiltenkt en bestemt bruker men henvender seg generelt til offentligheten både innenfor og utenfor sosiologien. Dette forhindrer ikke at *Arbeiderkollektivet* senere plasseres inn i en historisk politisk sammenheng der bokens faglige finstemthet ikke kommer til sin rett. I lys av utviklingstendenser innen norsk sosiologihistorie, ser vi imidlertid poenget med å sette den såkalte gullaldersosiologien

opp mot de sosiologiske strømningene som kom senere. Den første maktutredningen, og den teoretiske retningen den var preget av, representerer et annet syn på sosiologiens rolle i samfunnet. Sosiologi til styring av samfunnet, ovenfra blir dominerende. En polarisering mellom policy-sosiologi og public sosiologi avtegner seg. Policy-sosiologien er viktig, men kun instrumentelt, som et middel til å nå mål den selv ikke definerer. Innvendingen mot policy-sosiologien vil være at den grunnet manglende problematisering av egen rolle, ikke kan være retningsgivende for sosiologiens forhold til samfunnet. Der sosiologien lettest kan identifiseres gjennom sin binding til et politisk styringsapparat, har faget mistet sin samfunnsteoretiske legitimitet. Sosiologiens forhold til sin egen rolle i samfunnet får sin begrunnelse i den kritiske sosiologien.

Ved veis ende

Argumentasjonen for public sosiologi og for Burawoy-modellen i denne oppgaven er ikke et forslag til institusjonell differensiering og oppsplitting av sosiologifaget. Isolasjon av dimensjonene vil som vi har sett bryte med forutsetningen om gjensidig avhengighet; kommunikasjonen mellom dimensjonene, som holder faget unna den profesjonelle sosiologiens selvreferanse, policy-sosiologiens servilitet, kritisk sosiologisk dogmatisme og public sosiologisk flyktighet; det som er blitt omtalt som de fire dimensjonens svakheter. Firedelingen må forstås som analytiske skiller, som kan brukes til å gi et overblikk over sosiologifaget og som kan gjøre det lettere å identifisere sosiologiens forskjellige oppgaver. Modellen har også pedagogisk verdi, noe blant annet debatten om public sosiologi vitner om. Her har begrepene latt seg bruke av debattanter med forskjellige synspunkter om hva sosiologien bør være, blant annet med argumenter for eller imot mer public sosiologi, for økt satsing på profesjonell sosiologi, imot vektlegging av kritisk sosiologi osv.

Jeg har forhåpentligvis fått frem noen poenger om at public sosiologi, definert som gjensidig oppbyggende dialog med det sivile samfunn i alle dets former, representerer en viktig del av sosiologien. Viktig fordi den er refleksiv i forhold til sin rolle og derfor sensitiv i forhold til å forstå den samfunnsmessige betydningen av sin virksomhet. Public sosiologi kan bidra med innsikter som er forskjellige, men komplementære, i forhold til mer instrumentell og forklaringsorientert kunnskap. I vitenskapshistorisk sammenheng må public sosiologi forstås i lys av opplysningstidens idealer med vektlegging av økt frihet og likeverd for alle verdens borgere. Demokratitanken står i sentrum av denne orienteringen. Konflikter får sin løsning ved

saklig kommunikasjon der man kommer til enighet om veien frem mot nye løsninger. Det institusjonelle demokratiet klarer imidlertid ikke å fange opp alle impulser og løse alle problemer. Derfor blir det sosiologiens oppgave å sette fokus på skjeve forhold i samfunnet, stadig orientert mot det samme, nemlig sin representasjon av det sivile samfunn. Det er i hvert fall det jeg har forsøkt å argumentere for i denne oppgaven.

Litteraturliste:

- Alexander, Jeffrey C. (1989): *Structure and meaning: relinking classical sociology*.
New York: Columbia University Press.
- Antonio, Robert J. (1981): "Immanent critique as the core of critical theory", i: *British Journal of Sociology*, vol. 32, no. 3.
- Berulfsen, Bjarne og Torkjell K. Berulfsen (1974): *Engelsk norsk ordbok*. Oslo:
Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Boudon, Raymond (2001): *The origin of values. Sociology and philosophy of beliefs*.
Transaction Publishers.
- Boudon, Raymond (2002): "Sociology that really matters", i: *European Sociological Review*, vol. 18, no.3.
- Bourdieu, Pierre (1996): *Symbolisk makt. Artikler i utvalg*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bråten, Stein (2004): *Kommunikasjon og samspill – fra fødsel til alderdom*.
Universitetsforlaget AS.
- Burawoy, Michael (1998): "The extended case method", i: *Sociological Theory* 16:1
March (ASA).
- Burawoy, Michael (2004): "Public sociologies: A symposium from Boston College"
("Introduction"), i: *Social Problems* vol. 51, no. 1.
- Burawoy, Michael (2005): "For public sociology", i: *American Sociological Review*,
vol. 70, no. 1, February.
- Burawoy, Michael (2008): *Past, present and future of sociology*. Department of
Geography & Sociology of the University of Strathclyde in Glasgow, 14 januar,
<http://fanonite.org/2008/01/14/michael-burawoy-on-public-sociology>.
- Calhoun, Craig, Joseph Gerteis, James Moody, Steven Pfaff and Idermohan Virk
(2002): *Contemporary sociological theory*. Blackwell Publishing Ltd.
- Coleman, James (1990): *Foundations of social theory*. Harvard University Press.
- Elliott, Eva og Gareth Williams (2008): "Developing a public sociology: from lay
knowledge to civic intelligence in health impact assessment", i: *Sociology of
health & illness*, vol. 30, no. 7, November.
[http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/8/3/9/0/p183
902_index.html](http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/8/3/9/0/p183902_index.html).
- Elster, Jon (1983): *Sour grapes: Studies in the subversion of rationality*. Cambridge:
Cambridge University Press.

- Elster, Jon (1999): *Alchemies of the Mind. Rationality and the Emotions*. Cambridge University Press.
- Eriksen, Erik Oddvar og Jarle Weigård (1999): *Kommunikativ handling og deliberativt demokrati. Jürgen Habermas' teori om politikk og samfunn*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Fivelsdal, Egil (2000): "Om Max Webers sosiologi", i: Weber, Max: *Makt og Byråkrati*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Foucault, Michel (1999): *Diskursens orden*. Oslo: Spartacus Forlag A/S.
- Giddens, Anthony (1984): *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Goldthorpe, John H. (2000): *On sociology*. Stanford University Press.
- Goldthorpe, John H. (2007): *On sociology. Second edition. Vol. 1*. Stanford University Press.
- Habermas, Jürgen (1971[1962]): *Borgerlig offentlighet – dens fremvekst og forfall*. Gyldendal.
- Habermas, Jürgen (1999): *Kraften i de bedre argumenter*. Ad Notam Gyldendal AS.
- Hedström, Peter (2005): *Dissecting the social. On the principles of analytical sociology*. Cambridge University Press.
- Hernes, Gudmund (1998): "Real virtuality", i: Hedström, Peter og Richard Swedberg (eds.): *Social mechanisms: An analytical approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Honneth, Axel (1991): *The critique of power. Reflective stages in a critical social theory*. Massachusetts Institute of Technology.
- Kalleberg, Ragnvald (1995): "Sosiologiens programmer og utviklingsoppgaver. Om Sverre Lysgaards faglige bidrag", i: *Sosiologisk tidsskrift*, vol. 3(2)
- Kalleberg, Ragnvald (1996): "Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog", i: (Red.) Holter, Harriet og Ragnvald Kalleberg: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget AS.
- Kalleberg, Ragnvald (2000): "Universities: Complex bundle institutions and the projects of enlightenment", i: *Comparative Social Research*. JAI Press. Spesialutgave om *Comparative Perspectives on Universities and Production of Knowledge*. 2000-utgaven (august).
- Kalleberg, Ragnvald (2001): "Arbeiderkollektivet i samfunnsfag og opplyst offentlighet", i: Lysgaard, Sverre: *Arbeiderkollektivet*. Universitetsforlaget AS.

- Kalleberg, Ragnvald (2005): "What is "public sociology"? Why and how should it be made stronger?", i: *The British journal of sociology*, vol. 56, issue 3.
- Layder, Derek (1993): *New strategies in social research*. Polity Press.
- Layder, Derek (1994): *Understanding social theory*. Sage Publications Ltd.
- Lieberson, Stanley (1985): *Making it count. The improvement of social research and social theory*. University of California Press.
- Lysgaard, Sverre (2001[1961]): *Arbeiderkollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi*. Universitetsforlaget AS.
- Malnes, Raino (2008): *Meningen med samfunnsvitenskap*. Gyldendal Akademisk.
- Merton, Robert K. (1968): *Social theory and social structure*. New York: Free Press.
- Mjøset, Lars (1991): *Kontroverser i norsk sosiologi*. Universitetsforlaget AS (Opptrykk fra Pensumtjeneste A/S 2008).
- Nielsen, Anders (2006): *Tjen Folket! En analyse av Instituttet for sosiologi 1963-1971*. Hovedfagsoppgave i historie ved IAKH, Universitet i Oslo, våren.
- Næss, Arne (2002): *En del elementære logiske emner*. Universitetsforlaget AS.
- Root, Michael (1993): *Philosophy of social science*. Blackwell Publishers
- Scambler, Graham & Leslie Martin (2001): "Civil society, the public sphere and deliberative democracy", i: Scambler Graham m.fl (red.): *Habermas, critical theory and health*. Routledge.
- Skjervheim, Hans (1963[1957]): "Deltakar og tilskodar", i: *Deltakar og tilskodar. Stensilserie*. Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi.
- Skog, Ole-Jørgen (2004): *Å forklare sosiale fenomener*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Slagstad, Rune (2001): *De nasjonale strateger*. Pax Forlag AS.
- Smith, Dorothy E. (2005): *Institutional ethnography. A sociology for people*. Lanham: AltaMira Press.
- Thomas, W. I. og D. S. Thomas (1928): *The child in America: behavior problems and programs*. New York: Alfred A. Knopf.
- Weber, Max (2000): *Makt og Byråkrati*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Østerberg, Dag (red.) (1990): *Handling og samfunn. Sosiologisk teori i utvalg*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Aakvaag, Gunnar C. (2006a): "Den samtidsdiagnostiske sosiologiens forjettelse", i: *Sosiologi i dag*, årgang 36, nr. 4.

- Aakvaag, Gunnar C. (2006b): "Når teori og praksis skiller lag. En habermasiansk kritikk av noen grunntrekk i Pierre Bourdieus generelle sosiologi", i: *Agora*: 1-2/06.
- Aakvaag, Gunnar C. (2007): "Radikalt demokrati. Utkast til en Habermas-inspirert samfunnsutopi", i: Lysaker, Odin, Aakvaag, Gunnar C. (red.), *Habermas. Kritiske lesninger*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Aakvaag, Gunnar C. (2008): *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Aakvaag, Gunnar C. (2010): "Demokrati som samtidsdiagnose", i: *Sosiologisk tidsskrift*, årgang 18, nr. 1. Universitetsforlaget AS.

Alle internettadresser oppført i litteraturlisten var aktive 26. april 2010.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.
Oppgaven inneholder 33 695 ord.